

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

1931

UTGIVEN

AV

PERSONHISTORISKA SAMFUNDET

GENOM

BENGT HILDEBRAND

ÅRG. XXXII.

HÄFT. 1—2.

INNEHÅLL.

TEXT.

	Sid.
Bidrag till ätterna Björnrams genealogi. Av kyrkoherden H. SÖDERSTEEN †	1— 10
Adliga gravar i Västra Vingåkers kyrka. Av intendenten, fil. lic. BERTIL WALDÉN, Örebro	11— 27
Adam Christian Raab och Hugo Raab. Frisinne och försvar 1834—1881. Av läroverksadjunkten ELIAS TISELIUS, Stockholm	28— 68
Jost Schutze. En bild- och vapensnidare i Stockholm på 1600-talet. Av fil. lic. EFRAIM LUNDMARK, Stockholm	69— 76
Henrik Johannes Boström i memoriam. Av sekr. i Genealogiska Samfundet i Finland, kamrer OSO DURCHMAN, Helsingfors	77— 79
Recensioner och smärre meddelanden	80—152
<p>I. Collijn, Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm, II—VIII, anm. av prof. Gottfrid Carlsson, Lund, s. 80; A. R. Cederberg, Heinrich Fick, anm. av Aqut, s. 86; N. Ahnlund, Kring Gustaf Adolf, anm. av B. H-d, s. 88; B. Beckman, Dalupproret 1743, anm. av Torgny Höjer, s. 89; C. v. Bonsdorff, G. M. Armfelt, anm. av lektorn, fil. dr A. Grade, Sthlm, s. 91; L. M. Bååth o. A. Munthe, K. Statskontoret, anm. av Aqut, s. 94; nyare gravvårdslit., anm. av B. H-d, s. 96; A. Hansson, Ur romantikens sekretärer, anm. av S. Lhd, s. 99; K. J. Hartman, Åländska kongressen, anm. av B. S-n, s. 100; C. Laurin, Minnen 1888—1898, anm. av fil. dr V. Söderberg, Sthlm, s. 101; L. W:son Munthe, K. Fortifikationens hist., anm. av F. W-t, s. 101; nya monogr. om Intendenturkåren, anm. av F. W-t, s. 104; A. Kugelberg, K. Första Livgrenadjärregtets hist., v, anm. av B. H-d, s. 105; S. Sparre, K. Västmanlands regtes hist., IV, anm. av B. H-d, s. 107; G. Wagnsson, Släkten Wagnsson, anm. av Aqut, s. 109; H. Schiller, En originell herre, anm. av fil. lic. B. Lundquister, Sthlm, s. 110; G. Virdestam, Småländska gestalter, anm. av B. H-d, s. 112; <i>Herman Södersteen</i> †, s. 113; <i>Frans de Brun</i> †, s. 114; kortare anm. och översikter av nyare tidskrifts-, årsboks- och hembygdslit., s. 130—152.</p>	

ILLUSTRATIONER.

Fig. 1—2, Frih. Carl Soops af Limingo kista (V. Vingåkers kyrka), s. 16. — Fig. 3, Maria Eleonora Soops af Limingo kista, s. 17. — Fig. 4, Ebba Gustafsdotter Sparres kista, s. 18. — Fig. 5, Frih. Åke Gustafsson Sparres kista, s. 20. — Fig. 6, Frih. Johan Gyllenstiernas af Lundholm kista, s. 22. — Fig. 7, Catharina Posses kista. — Fig. 8—9, Adam Bernhard Hastfers kista, s. 24. — Fig. 10, Brynte Cronskölds kista, s. 25. — Fig. 11, Portr. av kammarherren frih. Adam Christian Raab (1801—1872), s. 31. — Fig. 12, Portr. av generalmajoren frih. Hugo Raab (1873—1881), s. 47. — Fig. 13, Riksskattmästaren frih. Gustaf Bondes huvudbanér i Spånga kyrka, skulpt. 1667 av Jost Schutze, s. 73.

Bidrag till ätterna Björnrams genealogi.

Av H. Södersteen.

Vid släktforskning i olika socknar i Närke har jag icke så sällan funnit personer med namnet Björnram, och det har intresserat mig att utröna, huruvida de möjligen kunde äga något sammanhang med någon av de gamla frälseläkterna med samma namn. Elgenstierna har i sin utredning i nya upplagan av Svenska adelns ättartavlor uppvisat, att den gamla ätten Björnram, som adlades eller erhöll förnyat adelskap 1581 och introducerades 1643 med n:r 300, utdog på svärdssidan redan 1676, och att den härstamning, som uppges å riddarhusgenealogien för den 1765 införda grenen, var felaktig. Beträffande den s. k. »Isnässläkten» anser Elgenstierna sannolikt, att den utdött å svärdssidan med ärkebiskop Andreas Laurentii Björnram 1591. Följande bidrag till ätterna Björnrams genealogi vill dels uppvisa, att »Isnässläkten» icke utdog på svärdssidan med ärkebiskop Björnram, dels komplettera den å ätten n:r 300 inympade falska grenens stamtavla och visa, att denna ännu fortlever. — Å riddarhusgenealogien säges ärkebiskop Andreas Laurentii Björnram hava haft i sina båda giften 14 barn: i 1:a giftet en son Matts och 8 barn »endast kända till namnet och troligen döda i yngre åren» samt i 2:a giftet 4 döttrar. Matts tillhörde emellertid bevisligen en annan ätt Björnram, den s. k. »Domaregårdssläkten». Ärkebiskopen hade emellertid i sitt 1:a gifte flera söner, av vilka åtminstone en bevisligen överlevde fadern. I ett brev av konung Sigismund 1594¹ nämnes sonen *Lars Andersson*. Ärkebiskopen hade på sin tid till välbördig Johan Carlsson pantsatt tvenne gårdar på Ön i Valbo socken i Gästrikland för en summa penningar. Emellertid hade sedan hans son, Lars Andersson, av Lage Posse (häradshövding i Rasbo härad, Uppland) uppburit penningar för en av gårdar-

¹ Avskrift efter originalkoncept i Sandbergska samlingen i Kammararkivet, FF 9528.

na, som han utbjudit till salu. Härtill hade han ej rätt, förrän pant-innehavaren fått igen sina penningar. I brevet säges, att Lars Anderssons syskon »äro flere». I nämnda Sandbergska samling finnes även en stamtavla¹ över ärkebiskopens släkt, antagligen uppgjord av Sandberg med stöd av vissa reduktionshandlingar. Den är i åtskilliga avseenden felaktig. Så t. ex. kallar han stamfadern för den 1765 å riddarhuset införda grenen *Anders Larsson* och gör honom till ärkebiskopens sons sons son. Ärkebiskopens barn uppräknar han i följande ordning:

1. *Anna*, född 1563 »i Wma [d. v. s. Uma] prästgård», d. 1603 ¹/₂ i barnsäng, gift 1) m. domprosten i Linköping *Nicolaus Petri*, 2) 1594 m. assessorn *Per Mattsson*, 1629 adlad *Stiernfelt*, d. 1638.
1. *Barbro*, gift m. *Nils Arwedsson Gyllenållon* till Medhamra, befallningsman på Vadstena [1594—95; † 1611].
1. *Ingrid*, gift m. *Göran Larsson*, lagläsare i Upland.
1. *Sara*.
1. *Fustina*.
1. *Johannes Andreae*, studiosus i Uppsala 1600.
1. *Lars*.
2. *Brita*, d. 1616, gift m. *Johan Luth* till Ytternäs och Lutåkra. [?]
2. *Christina*, gift m. *Dominicus von Parr*.
2. *Margareta*.
2. *Elin Christina*, halshuggen 1612. [?]
2. *Beata*.
2. *Andreas*, son *Lars Andersson*, som hade sonen *Anders Larsson*, kornett, gift m. *Catharina Birgera*.
2. *Elisabeth*.
2. *Sigrid*.

Örnberg har uppvisat², att ärkebiskop *Andreas Laurentii Björnrams* 2:a hustru *Margareta Larsdotter (Vasa)*, gift första gången med ärkebiskop *Laurentius Petri Gothus*, död 1579, hade tre styvdöttrar: *Anna*, *Brita* och *Barbro*, födda 1563, 1564 och 1565, och sannolikt endast ett barn med *Andreas Björnram*, dottern *Christina*, moder till stiftarinnan av det *Helmfeltiska* stipendiet, *Margareta von Parr*. Bygdén nämner i *Hernösands Stifts Herdaminne* endast de fyra döttrarna *Anna*, *Brita*, *Barbro* och *Ingrid* i 1:a giftet och *Christina* i 2:a giftet.

Är det tänkbart, att den i ättartavlorna tab. 5 upptagne *Anders*, stamfader för den 1765 införda grenen, härstammade från någon av ärkebiskop *Björnrams* söner? Han angives i riddarhusgenealogien heta *Anders Claesson* och född 1632, död 1670, kornett vid livregt:et

¹ FF 9533—9534.

² »Om falska Wasaättlingar» i Svenska Ättartal 1889.

till häst. G. 1) med Catharina Birgera, 2) m. Sara Gravia, rektorsdotter från Örebro. Hans fyra söner voro födda i Närke:

1) Per, född 1659, landsfiskal i Närke (från honom den 1765 införda grenen); 2) Anders, underofficer vid livgardet, död ogift; 3) Josua, officer, död ogift i Polen eller Sachsen; 4) Johan, sergeant, gift 1712 i Askers socken med Maria Heideman. Vid forskning i Krigsarkivet har jag funnit ovanskrivne Josua Björnram som regementsskallmejlåsare och stabsofficer vid Närkes—Värmlands regemente död 1701 $\frac{6}{8}$ »i winterqwarteret Sadallez», och hans familj i Stora Mellösa församling i Närke (se nedan). Likaså har lektor Gustav Löw i Strängnäs funnit släkten och anført en del av dess stamtavla i »Stora Mellösa i äldre tider». Han har också i domkapitlets i Strängnäs arkiv funnit en inlaga från Lännäs församling i Närke till biskop och consistoriales rörande kapellansbeställningens indragande och lörens tilldelande till kyrkoherden. Denne har tydligen uppsatt handlingen och skrivit deras namn, som därunder tecknat sina bomärken. Handlingen är daterad »Lännäs Sochne-stuffua den 11 Febr. 1677. På Församblingens vägnar». Den förste och förnämste av undertecknarna och den ende, som själv skrivit sitt namn är *Andhers Pärson Biörnram*, namnet skrivet med stora, kraftiga bokstäver och en något oövad och valhänt handstil. Där-efter följa med bomärken en nämndeman, en »fiälsman», en kyrkovärd och åtta andra. Tydligt är denne Biörnram identisk med den i Anreps Ättartavlor tab. 10 upptagne kornetten Anders Claesson Björnram. Någon kornett Björnram eller Anders Persson finnes icke i Livregementets till häst rullor, men väl en furir Anders Persson 1657—1659, Tufwe Hökenflychts kompani. I räkenskaperna finnes ett av honom underskrivet kvitto:

»Pro Anno 1657. Hafwer Munsterskrifwaren Anders Hansson migh betalt min fördelningspenningar 30. Dal. S.M. så wäl som för den andre hästen och i lika Måtto 30. Dal. S. M.

Datum Örebro den 23 Januari 1659

Anders P—sån.
Furidare.»

Enligt Krigskollegii brev den 21 dec. 1658 fick mönsterskrivaren Anders Hansson order att betala 1657 års lön till Närkes och Värmlands ryttare av Upplands kavalleri under Tufwe Hökenflychts kompani, »som i Wärmeland äro och för redha peningar ryda». Sannolikt är »Anders P—sån» identisk med Anders Persson Biörnram, som

fått avsked med kornetts karaktär omkr. 1660. I Lännäs äldsta kyrkböcker och i mantalslängderna återfinnes han första gången 1667 och är då krögare (gästgivare). Äldsta kyrkboken är en räkenskapsbok 1657—1674. Därefter är en lucka till början av 1690-talet, och då är han borta. I 1680 års mantalslängd är om honom antecknat: »Anders Pärsson, heel eländig», och i nästa mantalslängd 1682 står under hans gård: »enkian hustru Sara» (Gravia?). I räkenskapsboken efter 1690 nämnes krögaren Anders Ersson (kanske g. m. änkan?) och 1712—1717 krögaren Johan Andersson Björnram, Anders Perssons yngste son. Tydligt har Anders Persson dött omkring 1680, sannolikt efter långvarig sjuklighet, ådragen under kriget. Redan 1668 betalade han till kyrkan »för förbättring af sjukdom». Om hans första hustru, Catharina Birgera, är intet bekant; tydligen avled hon barnlös. Möjligen var hon prästdotter, och det kunde tänkas, att hon varit syster till Anna Birgera, gift med kyrkoherden i Örebro Nicolaus Jacobi Bothniensis, död 1655. Denne, som i likhet med ärkebiskop Andreas Björnram, ansågs härstamma från den gamla Buresläkten i Norrland, var g. m. en dotter till kyrkoherden i Neder-Kalix Birgerus Erici. I Örebro gifte sig sedan Anders Persson Björnram med Sara Gravia, dotter till rektorn vid Örebro skola Josua Gravius, död 1657. Denne synes hava stått i frändskapsförhållande till biskopen i Strängnäs Johannes Matthiæ, död 1670, som i sina brev kallar honom »affinis». Nu har någon släktskap dem emellan ej kunnat påvisas. Skulle däremot Josua Gravius' måg, Anders Persson Björnram, vara en ättling till ärkebiskop Andreas Björnram, uppstår ett visserligen rätt så avlägset frändskapsförhållande dem emellan, därigenom att biskopens broder, assessor Per Mattsson Stjernfelt, död 1639, var gift med ärkebiskopens dotter Anna Björnram. Frändskapen räknades nog längre på den tiden än nu. Anders Persson Björnram hade tydligen fått en viss skolbildning, liksom han också själv gav sina barn en sådan. Äldste sonen blev mönsterskrivare och landsfiskal. Läs- och skrivkunnigheten bibehöll sig också hos sonen Josuas barn och ättlingar i deras blygsammare förhållanden. En av dem var den ende läs- och skrivkunnige vid regementsmönstringen, och ännu långt fram på 1800-talet fanns bland dem en fattig torparehustru, som skrev vers och nämnes som »en fullkomlig naturpoet» (se Löw och nedan). Man kan sätta ifråga, huruvida furiren (kornetten) Anders Persson vid mitten av 1600-talet, då den gamla adliga ätten ännu kvarlevde, skulle ha vågat antaga namnet utan någon som helst rätt till det samma. Med äldste sonens barn kom släkten till Finland, och då

den gamla ätten varit utgången på riddarhuset sedan 1672 och ättlingar av Anders Persson Björnram vid mitten av 1700-talet begärde introduktion, hade de förgätit stamfaderns farsnamn och sammanhanget med den gamla ätten, varför stamtavlan blev konstruerad. Det behövde alltså ej nödvändigt ha varit ett »falsarium» utan kan ha skett i god tro.

II.

Släkttabeller.

Härmed ett tämligen fullständigt släkregister över denna släkt Björnram, dock utan äldste sonens gren, som återfinnes i ättartavlorna.

Tab. 1.

ANDERS PERSSON BJÖRN RAM, f. 1632, † omkr. 1680; furir vid livregementet till häst 1657—1659, möjl. med kornetts avsked, gästgivare i Lännäs, Örebro län, från 1667. G. 1) m. CATHARINA BIRGERA; 2) m. SARA GRAVIA, dotter av rektor Josua Gravius i Örebro.

Barn:

2. PER, f. 1659, mönsterskrivare vid livregementet till häst, landsfiskal, se adelns ättartavlor.

2. ANDERS, underofficer vid Lifgardet, död ogift (enl. ättartavl.).

2. JOSUA, † 1701, regementsskallmejlåsare, tab. 3.

2. JOHAN, f. 1678, † 1717, sergeant, gästgivare, tab. 2.

2. Tre barn döda i späda ålder.

Tab. 2.

JOHAN ANDERSSON BJÖRN RAM (son av Anders, tab. 1), f. 1678, † 1717 ²/₃ i Lännäs; sergeant, gästgivare i Lännäs. G. 1712 ²/₃ i Askers socken, Örebro län; m. MARIA HEIDEMAN från Biskopsvrak, dotter av Olof Heideman och Christina Löff.

Barn:

MARIA CATHARINA, f. 1713 ¹/₁ i Lännäs.

SARA ELISABETH, f. 1714 ¹⁰/₇, † 1717 ⁸/₁₃ i Lännäs.

CARL JOHAN, f. 1716 ⁹/₈, † 1717 i Lännäs.

Tab. 3.

JOSUA ANDERSSON BJÖRNAM (son av Anders, tab. 1), † 1701 $\frac{6}{2}$ »i vinterkvarteret Sadallez»; regementsskallmejlåsare och stabs-officer vid Närkes—Värmlands regem., bodde i Stora Mällösa, Örebro län, där han förekommer första gången i kyrkoböckerna 1688, då han är fadder åt skallmejlåsåren Holms barn. G. där 1690 $\frac{20}{8}$ (i vigselboken namnet felaktigt skrivet »Josua Björkman», men sedan i födelse- och dopboken Björnam) m. MARIA CHRISTOPHERSDOTTER, som efterlevde, dotter av fogden på Segersjö i Lännäs, sedan länsmannen i Stora Mällösa Christopher Andersson och Brita Olsdotter.

B a r n:

ANDERS, f. 1690, antagl. i Lännäs, † efter 1727; först skraddare i Återvända i Stora Mällösa, sedan vid extra rotering uttagen till soldat vid Livgardet. Om honom intet mera bekant. (Kanske fader till lakejen Josua Björnam, gift 1742 i Långbro socken, Örebro län, med Maria Winge. Deras dotter Maria Stina, f. där 1742. Denne Josua kan annars svårligen inpassas i släkttavlan. Se ättartavlor, tab. 14.)

KERSTIN, »skallmejlåsåren Joswas barn», f. 1693 $\frac{2}{8}$ i St. Mällösa.

JOSUA, f. 1695 (ej i St. Mällösa), furir och skogvaktare, tab. 4.

JOHAN, f. 1698 $\frac{10}{8}$ i St. Mällösa, namnet ej utskrivet i födelse- och dopboken (»Skallmejlåsåren Josua Björn Rahms barn»; bl. faddrarna Jean Björnam); men i husförhørsboken står han antecknad född 1698 $\frac{10}{8}$; skraddare, tab. 11.

Tab. 4.

JOSUA BJÖRNAM (son av Josua, tab. 3), f. 1695 $\frac{11}{4}$, † 1757 $\frac{5}{6}$ i St. Mällösa av hetsig feber; uttogs till soldat vid Närkes—Värmlands reg:te vid mönstring 1716 $\frac{20}{10}$ — den ende av samtliga uttagna, som kunde både läsa och skriva —, furir 1718, sedan skogvaktare, bodde i Ankersta, St. Mällösa. G. där 1727 $\frac{10}{8}$ m. BRITA CARLSDOTTER ÅKERVINGE född 1700 (döpt $\frac{3}{4}$ i St. Mällösa), † 1771 $\frac{5}{7}$ i Örebro (»skraddaren Carl Josiæsons moder änkan Brita Carlsdotter, hos sin son trädgårdsmästaren Josua Björnam, hvarest hon ock blef begrafven, död af ålderdomskrämpor, 71 år»), dotter av ryttaren Carl Åkervinge.

B a r n:

CARL, f. 1728 ²⁸/₈, skogvaktare och skräddare, tab. 5.

JOSUA, f. 1734 ³¹/₈, trädgårdsmästare, tab. 6.

Tab. 5.

CARL BJÖRNRAM (son av Josua, tab. 4), f. 1728 ²⁸/₈ i St. Mällösa, d. 1787 ⁹/₄, av ålderdomskrämpor; skogvaktare på sockenallmänningen, sedan skräddare, bodde först på Vilsten, sedan på Ånkersta. G. 1752 ²⁷/₁₂ i St. Mällösa m. LISKEN LARSDOTTER, f. 1730 ¹⁵/₁ i St. Mällösa, † 1820 ²⁷/₅ i Eskilstuna av ålderdom, 90 år 20 veckor, dotter av soldaten Lars Boman och Kierstin Svensdotter i Wittensten, St. Mällösa.

B a r n:

BRITA STINA, f. 1753 ¹⁸/₁₀, † 1836 i St. Mällösa, flyttade till Stockholm 1774, g. 1784 m. torparen ANDERS JÖNSSON i Engelbrektsviken, St. Mällösa, f. 1759 ²⁴/₄ i Lännäs.¹

LISA, f. 1755 ²⁶/₁₀, g. m. rådman Öhrling i Eskilstuna; levde änka där i gården n:o 55 1820.

JOSUA, f. 1759 ²/₆.

ANNA MARIA, f. 1762 ²¹/₁.

SARA, f. 1764 ²⁸/₆.

CATHARINA, f. 1771 ²⁷/₇, bodde hos systemern i Eskilstuna 1820.

Tab. 6.

JOSUA BJÖRNRAM (son av Josua, tab. 4), f. 1734 ³¹/₈ i St. Mällösa, † 1790 ¹¹/₄ i Boo, Örebro län, av en olyckshändelse. Trädgårdsmästare vid Boholm i Boo, vistades tidvis i Almby, Kumla, Örebro,

¹ Gustav Löw, Stora Mellösa i äldre tider, s. 239:

»En torparehustru, som skriver vers. År 1836 avled på Björkönen en nära 83-årig änka Brita Stina Karlsdotter hos sin måg gårdsdrängen Sven Svensson. Hon var dotter till den i det föregående omtalade skräddaren Karl Josuasson, vilken i sin ordning var son till karolinen Josua Josuasson av släkten Björnram. . . . Hon hade varit gift med torparen Anders Jönsson i Engelbrektsviken. Hennes ende son Karl Andersson hade, under krigarenamnet Björnram, tillhört lantvärdet 1808 och dött i januari följande år av de utståndna strapatserna. Hennes märkvärdighet är, att hon ensam av alla i Mällösa födda finnes berömd för poetiska anlag. Enligt C. Fr. Bergstedt (1844) skall hon ha varit en 'fullkomlig naturpoet'. Hon diktade långa kväden om Engelbrekt, om naturen och människolivets förhållanden (t. ex. om lövfällningen, om fiskarna, om en fjäril som satt på eggen av en lie). Vanligen hade de en religiös syftning. . . . Bergstedt tillägger: 'Hennes opera omnia förvaras med hennes egen rena svenska handstil upptecknade. Hr Mag. O. Fryxell [broder till Anders F., dog som prost i Ö. Dalsland] läser för ett par år sedan tagit afskrift af dem alla, i tanke att genom trycket offentliggöra dem; och tvifvelsutan skulle många af dem förtjena en vidsträcktare uppmärksamhet.'»

Skänninge och Boo. G. 1762 $\frac{7}{11}$ i Kumla, Örebro län, m. LENA WALLGREN, f. där 1740, döpt $\frac{7}{11}$, † 1813 $\frac{28}{10}$ på Marielund i Boo av bröstfeber, dotter av trädgårdsmästaren vid Säbylund i Kumla Jon Wallgren och Maria Berg.

B a r n:

AXEL JOSUA, f. 1763 $\frac{19}{9}$ i Kumla, flyttade 1783 till Hällestad (Österg.) som trädgårdsmästare vid Grytgöls bruk, därifrån 1794 till obekant ort.

BRITA MARIA, f. 1766 $\frac{28}{2}$ i Kumla.

CARL GUSTAF, f. 1769 $\frac{8}{5}$ i Kumla, † 1771 $\frac{14}{4}$ i Örebro.

CARL GUSTAF, f. 1774 $\frac{1}{1}$ i Boo, bysmed, tab. 7.

JOHAN ABRAHAM, f. 1777 $\frac{1}{1}$, i Boo.

FREDRIK, f. 1780 $\frac{20}{6}$ i Boo.

LENA LOTTA, f. 1784 i Skänninge.

ANDREAS, f. 1788 $\frac{28}{12}$ i Boo.

Tab. 7.

CARL GUSTAF BJÖRNRAM (son av Josua, tab. 6), f. 1774 $\frac{1}{1}$ i Boo, † efter 1830, bodde då i Sköllersta, Örebro län; bysmed i Norra Nybble. G. där 1794 $\frac{5}{10}$ m. CATHARINA NILSDOTTER, f. 1765 $\frac{20}{8}$ i Norrbyås, Örebro län, † efter 1830, dotter av Nils Jönsson i Storsäter, Norrbyås, och Hedvig Persdotter.

B a r n:

HELENA CATHARINA, f. 1796 $\frac{9}{12}$.

JOHAN GUSTAF, f. 1801 $\frac{5}{8}$, smed, tab. 8.

Tab. 8.

JOHAN GUSTAF BJÖRNRAM (son av Carl Gustaf, tab. 7), f. 1801 $\frac{5}{8}$ i Sköllersta, † omkr. 1831; smed i Tarsta, Sköllersta. G. där 1826 $\frac{5}{11}$ m. Maria Christina Larsdotter i hennes 1:a gifte, f. där 1804 $\frac{4}{11}$, dotter av Lars Andersson i Tarsta och Kerstin Larsdotter samt omg. m. Fredrik Ek.

B a r n:

CARL JOHAN, f. 1827 $\frac{9}{10}$, smed, tab. 8.

MARIA CHARLOTTA, f. 1829 $\frac{8}{12}$, † 1900 $\frac{20}{1}$ som änka i Sköllersta.

AXEL EDVARD, f. 1832, torpare.

Tab. 9.

CARL JOHAN BJÖRNAM (son av Johan Gustaf, tab. 8), f. 1827 $\frac{2}{10}$ i Sköllersta, † 1894 $\frac{1}{2}$ i Sköllersta; smed i Munslätt därst. G. 1854 $\frac{25}{3}$ i Sköllersta m. LOVISA PERSDOTTER, f. 1826 $\frac{9}{7}$ i Svennevad, Örebro län, död 1889 $\frac{18}{1}$ i Sköllersta.

B a r n:

IDA LOVISA, f. 1855 i Ekeby, Örebro län.
 HEDVIG AUGUSTA, f. 1857.
 SOFIA REGINA, f. 1859, † 1889.
 FRANS AXEL, f. 1861 $\frac{2}{4}$ i Ekeby, smed, tab. 10.
 HULDA, f. 1866, † 1872.
 ADOLF FREDRIK, f. 1869, † 1889.

Tab. 10.

FRANS AXEL BJÖRNAM (son av Carl Johan, tab. 9), f. 1861 $\frac{2}{4}$ i Ekeby, † 1913 $\frac{24}{11}$ i Sköllersta. Smed i Norrtorp därst. G. m. ANNA LOVISA JUHLIN, f. 1853 $\frac{25}{2}$ i Hardemo, Örebro län, † 1921 $\frac{10}{12}$ i Annelund, Hjortsberga, Kumla.

B a r n:

AXEL ELIAS, f. 1895 $\frac{5}{5}$, ingenjör, Kumla.

Tab. 11.

JOHAN BJÖRNAM (son av Josua, tab. 3), f. 1698 $\frac{19}{6}$ i St. Mällösa, † där 1773 $\frac{24}{7}$ av rötfeber och ålderdom; sockenskräddare först i Lännäs och 1727 i St. Mällösa »1:o efter han var duktig till ämbetet, 2:do född i församlingen, 3:0 hade sitt gifte och tillhåll i församlingen och Smedstorp. Därföre antogs han med allas ja och samtycke». (Beslutet stadfästes vid tinget s. å., se Löw, a. a., s. 214). G. 1) i St. Mällösa 1724 ($\frac{24}{2}$ trolofwades Sockns Skräddaren från Lännäs Johan Josuasson med Enkan) INGRID ERSDOTTER ifrån Smedstorp» f. 1697, † 1738; 2) 1739 $\frac{23}{9}$ i St. Mällösa (lysn.) m. ELIN JÖNSDOTTER från Öster Ryninge (bland vittnena underofficeren Josua Björnram i Ankersta), f. 1713, † 1744 $\frac{25}{4}$; 3) m. INGRID ANDERSDOTTER, f. 1725 $\frac{22}{6}$, † efter 1773.

Barn:

1. MARIA, f. 1725 $\frac{4}{7}$.
1. ERIK, f. 1729 $\frac{20}{4}$.
1. KIERSTIN, f. 1732 $\frac{29}{4}$.
1. JAN, f. 1736 $\frac{10}{8}$, flyttade till Garnisonen i Göteborg 1747
 $\frac{20}{4}$, till Stockholm 1756.
2. JOSUA, f. 1740 $\frac{6}{8}$, flyttade till Almby 1760.
3. ANDERS, f. 1748 $\frac{6}{2}$, † 1749 $\frac{18}{10}$.

Adliga gravar i Västra Vingåkers kyrka.

Av Bertil Waldén.

I.

Bland Johan Peringers 1686 utförda ritningar av sörmländska kyrkor (i Kungl. Bibl.) finnes en exteriör från söder av Västra Vingåkers kyrka. Invid korpartiet ses två kupolkrönta gravkapell, av vilka det ena, vidbyggt den dåvarande kyrkans sydöstra hörn, alltjämt kvarstår ehuru i väsentligt förändrat skick. Detta kapell, uppfört över ett murat gravrum under kyrkans golvnivå, kallas numera det Hastferska: det inrymmer ett i den svenska barockens sepulkralkonst tämligen ensamstående monument, fältmarskalken greve Jacob Johan Hastfers praktfulla gravtabernakel, måhända ursprungligen ett »castrum doloris».¹ Det under kapellet belägna gravrummet kallas omväxlande Hastfer- och Sjöholmsgraven; det har i äldre tid nyttjats av ägarna till Sjöholms säteri i Östra Vingåkers socken.

Peringers teckning visar som nämnt ytterligare ett gravkapell, vidbyggt kyrkans östgavel. Även detta reste sig över ett gravrum, tillhörigt det inom socknen belägna Sävstaholms säteri. Det förmodligen vid 1600-talets mitt uppförda kapellet nedrevs med ägarnas tillstånd omkr. 1780², då kyrkan ombyggdes till en voluminös korskyrka och härvid bl. a. betydligt förlängdes åt öster. Ett nytt gravrum för Sävstaholm, brukat huvudsakligen av släkterna Bonde af Säfstaholm och Bonde af Björnö, inrättades under östra korsarmen. Det har för sitt ändamål tagits i anspråk in i våra dagar.

Mycket talar för att 1600-talskyrkan även på norra sidan haft ett gravkapell, som emellertid icke kan urskiljas på Peringers teckning. I alla händelser äger Sjöholmsgraven en direkt motsvarighet i

¹ Överste Ernst Ericsson, Sthlm, har meddelat den intressanta upplysningen, att han i Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg sett en modell till det Hastferska monumentet.

² Ett flertal sakuppgifter hava med fullt förtroende kunnat hämtas direkt ur N. A u g. L u n d g r e n, Beskrifning öfver Vestra Vingåkers socken, Örebro 1873, en synnerligen innehållsrik och vederhäftig sockenbeskrifning.

ett ungefär lika stort gravrum, i förhållande till 1600-talets kyrka beläget troligen utanför dennas norra mur men i den nuvarande, på 1780-talet betydligt breddade kyrkan upptagande den nordvästra delen av östra korsarmen (under predikstolen). Det sannolika är väl dock, att gravrummet utgjort källaren till ett kapell av likartad utformning som de två nyssnämnda.

Av dessa tre gravbyggnader återstod efter 1780 års ombyggnad endast den förstnämnda. De efter denna tidpunkt ej längre nyttjade, igenmurade och oåtkomliga gravrummen till de två rivna kapellen synas ha sjunkit i glömska; exempelvis saknas uppgift rörande dem i N. A. LUNDRÉNS nämnda, eljest så utförliga sockenbeskrivning. Då vid värmeledningsarbeten i samband med den restaurering, som kyrkan undergått år 1930, först den äldre Sävstaholmsgraven och kort därefter gravrummet invid predikstolen påträffades, inneburo dessa »upptäckter» uppenbara överraskningar för församlingsborna¹. Sedan anmälan ingått till Riksantikvarien, erhöll förf. förordnande att verkställa en undersökning på platsen. Ur den med anledning härav ingivna rapporten må anföras följande uppgifter rörande gravrummens tillstånd.

Sävstaholmsgraven befann sig i tämligen prydligt skick tack vare den omständigheten att nedgången genom rummets västra vägg igenmurats (troligen i slutet av 1700-talet) och att rummet sedan fått stå orört. I rummet befunno sig 15 större och 2 barnkistor, stående på av järnståndare på tegelplintar uppburna träställningar, vilka emellertid delvis rasat, varvid några av kistorna skadats. De flesta voro emellertid väl bibehållna.

Sjöholmsgraven företedde vid öppnandet en anskrämlig anblick, i det att vid någon sentida reparation (möjligen på 1880-talet) en del kistor vräcks huller om buller, varjämte ställningarna rasat med den påföljd, att åtskilliga av de praktfulla barockkistorna voro avsevärt defekta. Kistornas antal uppgick till 12, varav 2 barnkistor.

Gravrummet invid predikstolen innehöll dels åtminstone ett tiotal äldre kistor, söndriga och förmultnade, dels även en större, väl bibehållen ekkista av 1700-talstyp, stående mitt i rummet. De äldre kistorna läto sig på grund av sitt ytterligt förstörda tillstånd icke identifieras. I det myller av om varandra blandade trasiga kistor, skelett-

¹ Kyrkoherde Gunnar Vall i V. Vingåker är värd ett tacksamt erkännande för sitt raska initiativ till åstadkommande av gravkamrarnas inventering ävensom för det stora intresse och det bistånd, som från hans sida i fortsättningen kommo arbetet till del. Materialets bearbetande har till en viss del erhållit ekonomiskt stöd av församlingens kyrkoråd. För den hjälpsamhet, vilken några enskilda sockenbor lade i dagen i samband med undersökningen, uttalas ävenledes ett värdsamt tack.

och dräktdelar, som till $\frac{1}{2}$ å 1 m:s djup fyllde rummet, återfunnos dock två lockrester med årtalen 1618 och 1634 (jfr nedan) i applicerade metallsiffror. 1700-talskistan saknade alla inskrifter.

Under det att gravrummet invid predikstolen måste med hänsyn till de där inrymda kistornas så gott som helt spolierade skick lämnas orört — det igenmurades omedelbart efter värmeledningens inmontering —, flyttades Sävstaholms- och Sjöholmsgravarnas samtliga kistor upp i kyrkan. Gravrummen iordningställdes, stabila ställningar uppfördes, en gemensam nedgång till båda gravrummen anordnades; sedan detta skett återfördes kistorna till sina resp. förvaringsrum. Ett tämligen detaljerat inventarium var då upprättat: samtliga kistor hade blivit uppmätta och beskrivna, de flesta även fotograferade, alla inskrifter med undantag av bibelspråk hade omsorgsfullt avskrivits¹, anvapenserier tolkats² och delvis avtecknats, varjämte några av de trasigaste kistorna nödtorftigt lagats³.

I denna uppsats nästföljande avdelning meddelas en förteckning över Sävstaholms- och Sjöholmsgravarnas kistor med särskild hänsyn tagen till det värdefulla personhistoriska material dessa utgöra tack vare de merendels utförliga inskrifterna. Må vara att huvudparten av de biografiska notifikationer, som dessa inskrifter ha att delge läsaren, icke bjuder på några anmärkningsvärda nyheter — i ett par fall äro de dock ägnade att korrigera av den genealogiska forskningen begångna misstag och bidraga med hittills obekanta data m. m. Materialet som helhet utgör ett betydelsefullt bidrag till kyrkans och den anrika Vingåkersbygdens kulturhistoria och därjämte med hänsyn till främst 1600-talskistornas typologiska särigheter och dekorativa utstyrelse — i korthet behandlade i en sista avdelning av uppsatsen — ett beaktansvärt material till kännedomen om stormaktstidevarvets »pompa funebris».

Kistorna i gravrummet invid predikstolen upptagas ej i detta sammanhang till behandling. Att i det »kulturlager», som de förmultnade kistorna numera bilda, efter arkeologisk metod föranstalta en »utgrävning» torde ej böra ifrågasättas, bl. a. av pietetsskäl; det är ock föga troligt, att en dylik undersökning skulle leda till några identifikationer. Då kan arkivforskning väntas ge mera gynnsamma re-

¹ Fröknarna Anna och Brita Palmstierna, Skenäs, samt stud. Lars Göran Kindström, Örebro, tackar jag för värdefullt biträde vid inventeringen av kistorna.

² Det är mig en kär plikt att till riksheroldikern greve Adam Lewenhaupt uttala mitt värdsamma tack för råd och upplysningar vid det heraldiska materialets bearbetande såväl vid undersökningen i kyrkan som även senare.

³ Ett önskemål, som tidigare bragts på tal och som härmed må ännu en gång framföras, är att de illa åtgångna textila detaljerna å några av kistorna måtte räddas från förstörelse genom en snar konservering.

sultat, men även härvidlag torde man nog som en ren lyckträff kunna beteckna de upplysningar i ett eller annat enstaka fall, som tilläven-tyrs stå att ernå. Förf. har ej varit i tillfälle att med hjälp av mera omfattande dylika forskningar bringa klarhet över denna fråga; med ledning av de upplysningar, som dels Peringers anteckningar från 1686 dels okulärbesiktningen av gravrummet lämna, anser jag mig dock kunna ge uttryck åt några förmodanden.

Peringer¹ uppräknar ett antal i kyrkan begravda adliga personer, vilkas kistor tydligen funnos i behåll 1686. Av dessa kistor ha en del återfunnits i Sävstaholms- och Sjöholmsgravarna. Det ligger nära till hands att anta, att återstoden är att söka bland de förmultnade kistorna i gravrummet invid predikstolen. Bl. a. nämnes »Herr Knut Clason Wgla til Lasstorp» (majoren Knut Uggla), död 1634—mähända härrör den ovan (s. 13) nämnda lockdelen med årtalet 1634 från hans kista? Så vitt man kunde döma av resterna av de förstörda kistorna företedde dessa typer från 1600-talets tidigare del, från vilken härröra de av Peringer citerade dödsåren å de icke återfunna kistorna. Enligt samma källa inrymde dessa kvarlevorna av medlemmar av bl. a. släkterna Gyllenhorn och Bese, vilka under 1500- och 1600-talen äro kända som innehavare av säteriet Sjöholm. Det synes därför antagligt, att gravrummet invid predikstolen är att betrakta såsom *en äldre Sjöholmsgrav*, nyttjad under 1600-talets förra hälft. När den ej längre räckt till har vid 1600-talets mitt söder om koret inretts ett nytt gravrum och över detta uppbyggs ett kapell.

Som en sammanfattning kan meddelas nedanstående översikt av de adliga gravbyggnader vid Västra Vingåkers kyrka, som hittills äro kända.

1. *Den äldre Sjöholmsgraven.* Troligen från tiden omkring 1600. Vidbyggd korets norra mur, förmodligen med gravkapell över det underjordiska gravrummet. Använt under 1600-talets förra hälft av släkterna Bese, Gyllenhorn, Uggla m. fl. samt vid en enstaka begravning under 1700-talet. Vid kyrkans ombyggnad på 1780-talet synes gravkapellet — därest dylikt funnits — ha nedrivits och nedgången till gravrummet ha igenmurats.

2. *Den äldre Sävstaholmsgraven.* Byggd troligen omkr. 1650. Invid korets östgavel, stort gravkapell ovan gravrummet. Kapellet rivet omkr. 1780, gravrummet igenmurat. Se vidare nedan under *Sävstaholmsgraven*.

3. *Den yngre Sjöholmsgraven.* Troligen samtidig med den äldre

¹ »Kyrkor i Södermanland 1686», handskr. i KB. Avtryckt av LUNDGREN a. a., s. 146 ff.

Sävstaholmsgraven. Vidbyggd korets södra mur, över gravrummet allttjämt kvarstående kapell. Se vidare nedan under *Sjöholmsgraven*.

4. *Högsjögraven*. Gravrum, numera beläget under norra korsarmens golv, byggt 1729 och inrymmande medlemmar av släkterna Rålamb, Eberstein och von Aken¹.

5. *Den yngre Sävstaholmsgraven* — se ovan s. II.

II.

A. Sävstaholmsgraven.

Flertalet i detta gravrum anträffade kistor kunde identifieras såsom tillhörande medlemmar av släkter, vilka innehaft Sävstaholms gård under tiden från 1600-talets mitt fram till 1700-talets slut. En summarisk översikt av det inbördes förhållandet dessa släkter emellan kan i detta sammanhang anses vara på sin plats².

År 1633 bortbytte Anna Jöransdotter Posse, änka efter den året förut avlidne översten Erik Soop, sätesgården Sävstaholm mot egen- dom i Småland. Genom detta byte kom gården i riksrådet, sedermera friherre Åke Axelsson Natt och Dags ägo. Dennes dotter Beata Åkesdotter Natt och Dag, gift först med riksrådet friherre Carl Soop af Limingo och därefter med landshövdingen, sedermera riksrådet friherre Gustaf Sparre, innehade Sävstaholm till sin död 1701, då gården tillföll dottern i första giftet Charlotta Soop, gift med kammarherren friherre Lars Sparre. Genom dessa makars enda barn, Beata Märta Larsdotter Sparre, gift med Clas Bonde, med tiden riksråd och greve — introducerad 1719 under nr 64 Bonde af Sävstaholm —, kom godset i Bondeättens ägo för att så förbli till in i våra dagar.

De flesta av ovan nämnda innehavare av gården jämte några deras närmaste anförvanter återfinnas bland Sävstaholmsgravens kistor, vilka härmed — så långt sig göra låter — upptagas i kronologisk följd.

1. *Riksrådet friherre Carl Soop af Limingo*, † 1655. Yttre kista av kopparplåt, svartmålad samt med målad ornering i guld och färger. På lockets översida målat kors med I.N.R.I. vid huvudändan och årtalet 1655 vid fotändan; på sidorna bibelspråk: ESAI. 57. u. I. 2; SAP. 3; ESAI. 50. 6. 7. 8; IOHAN. II. Å gaveln åt huvudet Soopska vapnet (fig. 1) samt däröver I.H.S. Å fotändans gavel överst döds-

¹ Lundgren, a. a., s. 149.

² De flesta uppgifterna rörande ägarna ha hämtats ur N. A. Lundgrens ovan (s. II, not 2) citerade sockenbeskrivning.

emblem, därunder inskrift: SVÆ — — — — — MAY:TZ ET REGNI
SVE/CIÆ *et* REGNI CAMERÆ CONSILIARI &c/ ILLVSTRIS ET GENERO-
SISSIMVS DO / MINVS D. CAROLVS SOOP. L. B. IN / LIMINGO DN. IN
NYGARDH, RING / STADH, STAHBÿ *et* SEFSTAOLM. / NATVS. NYCOPIÆ
XVI. DECEMB: / ANNO. MDC(XXI), DENATUS HOL / MIÆ I. MA(JI ANN)O

Fig. 1. Frih. Carl Soops af Limingo kista: huvudgaveln med Soopska vapnet.

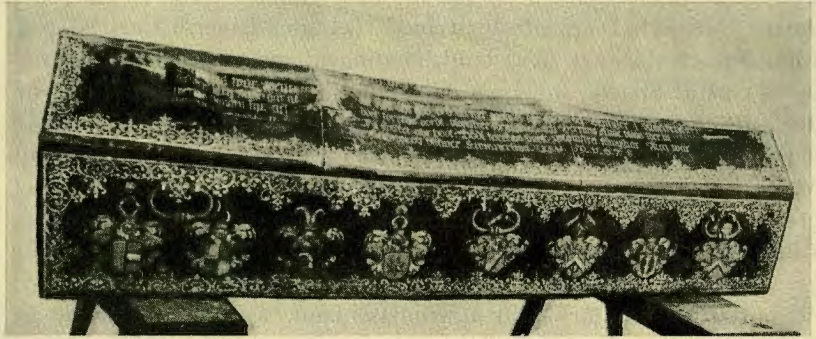

Fig. 2. Frih. Carl Soops af Limingo kista: högra långsidan med fäderneanvapen.

MDCLV. Utmed h. långsidan (fig. 2) 8 anvapen, fäderne: Soop — Tott — Gyllenhorn (?) — Gyllenstierna — Kagg — Forstenaätten — Brahe — Sparre; utmed v. sidan 8 modernevapen: Gyllenstierna — Vinstorpaätten — Grip — Trolle — Bielke — Skäkta — Leijonhufvud — Vasa. På vardera långsidan tre järnhandtag. L. 202 cm. Huvudgavelns B. 75 cm., H. 65 cm.; fotändans B. 50 cm., H. 48 cm.

De i inskriften lämnade uppgifterna överensstämma med dem som äro kända rörande Carl Soops biografi. Däremot bjuda anvapen-

serierna på åtskilliga överraskningar och förefalla vara upprättade utan alltför rigoröst beaktande av de verkliga släktskapsförhållandena. Under förutsättning att tillgängligt genealogiskt källmaterial icke brister i vederhäftighet, skulle Carl Soops anor rätteligen te sig sålunda: fäderne: Soop — Tott — Posse — Vinstorpaätten — Kagg — Forstenaätten — Ekeblad — Stolaätten (halvmåne); moderne Gyllenstierna — Vinstorpaätten — Grip — Trolle — Bielke — Bese — Posse — Vinstorpaätten, alltså en namnlängd, som är tämligen avsevärt olik den ovan upptagna. Till sist är att anmärka, att ANREP uppger att Soop »begrofs i Konung Carl X Gustafs och andra furstl. och förnämna personers öfvervaro i Ridderholmskyrkan».

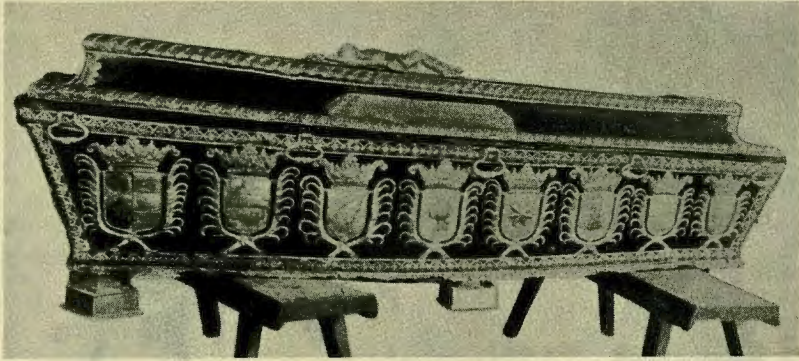

Fig. 3. Maria Eleonora Soops af Limingo kista: högra långsidan med fäderneanvapen.

2. *Maria Eleonora Soop af Limingo*, † 1672 (dotter till Carl Soop och Beata Axelsdotter Natt och Dag). Kista av kopparplåt, klädd med mörkbrun sammet samt med rika beslag av driven mässingsplåt. På lockets översida krucifix av brons samt I.N.R.I. På lockets långsidor plåtar med bibelspråk: *Corinth. 1 cap vers 16 — Apoc. cap 14. vers 4*; vid fotändan årtalet 1673 samt å huvudändan inskriftsplåt: *Den. Hög. Wäl. B. Iungfru Maria. Eleonora. Soop. Bohren. | Friherr. Dotter. af Limmingo. Iungfru. til Ny | gårdh. Stabj. Rinckesta. och Säftstaholm. född | Hijt til Werdhen. I. Stockholm. Den. 28 April Å 1653 | och Saligen Affsompnat. Stockholm. Den. 11. December | Å. 1672¹ Hwars Siähl. Gudh. Ewinnerligen | Frögde. och. Förlähna. Kroppen. Enn | Saligh. Frögdefull Upstand.Hellse. På kistans huvudgavel Soopska vapnet; utmed långsidorna anvapenserier, t. h. (fig. 3) fä-*

¹ Anrep har dödsåret 1673, vilket är troligen begravningen ägt rum (jfr årtalet å fotgavlarna till kistorna nr:is 2 och 3).

derne: Soop — Posse — Kagg — Siöblad — Gyllenstierna — Grip — Bielke — Posse; t. v. moderne: Natt och Dag — Bielke — Bonde — Grip — Oxenstierna — Trolle — Bielke — Posse. På vardera långsidan fem förgyllda handtag. Kistan har tre par fötter, klädda med mässingsplåt, fyrkantiga. L. 220 cm. B. vid huvudgaveln 62 cm., vid fotgaveln 45 cm. H. 74 cm.

3. *Ebba Gustafsdotter Sparre*, † 1672 (dotter till Gustaf Sparre, jfr nedan n:o 4, och Beata Axelsdotter Natt och Dag i hennes andra gifte). Kista av samma typ, storlek och utstyrsel som n:o 2. Bibel-språk: *Sap. Cap. 8 vers 19* — *Marc 10 Cap vers 14*. Årtalet 1673. Inskrift: *Den Högwälb. Ingfru. Ebba Sparre | Gustafsdotter. Friherredotter. af Cro | nobergh. Ingfru till Rinckesta Säfte | staholm Dådherön*

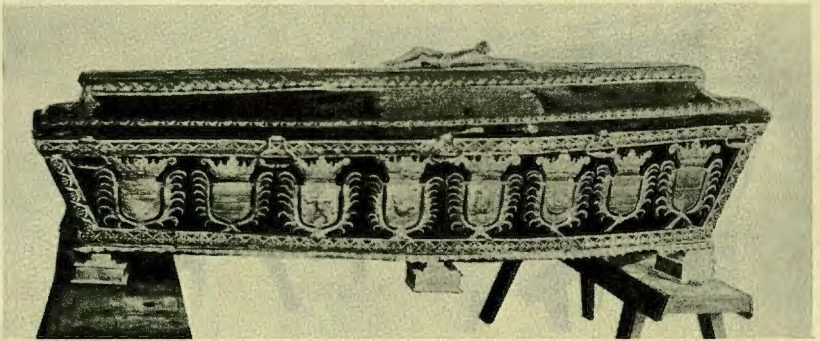

Fig. 4. Ebba Gustafsdotter Sparres kista: vänstra långsidan med moderneanvapen.

född Hijt till Wer | dhen i Wästerås Den 8 April 1661 och | Saligen af-såmnat i Stockholm Den 19 Nov | A^o 1672 Hvars Siähl Gudh Ewinnerligen | Frögde och Förlähne Kroppen Een Sah | ligh. Frögdefull Up-ständhellse. På kistans huvudgavel Sparreska vapnet; utmed långsidorna anvapenserier, t. h. fäderne: Sparre — Trolle — Brahe — Stenbock — Banér — Bielke — Natt och Dag — Leijonhufvud; t. v. (fig. 4) moderne = halvsystem Maria Eleonora Soops (n:o 2). L. 182 cm. B. vid huvudgaveln 50 cm., vid fotgaveln 36 cm. H. 58 cm.

Denna dotter till Gustaf Sparre finnes ej upptagen hos ANREP. Den nioåriga flickan synes ha blivit bisatt i familjegraven 1673 samtidigt med den åtta år äldre halvsystem; båda avleda med endast några veckors mellanrum på senhösten 1672 i Stockholm. Deras praktfulla kistor (fig. 3 och 4) äro nästan i varje detalj lika; beträffande båda gällor, att fäderne- och (de gemensamma) moderneanorna återgivits fullt korrekt.

4. Riksrådet friherre Gustaf Sparre, † 1689. Träkista, överdragen med kopparplåt, klädd med svart sammet med fransar. På lockets översida bronskrucifix, vid fotändan årtalet 1690, å huvudändan inskriftsplåt: *Kongel: Majj^{ts}: Högtbetrodde Man | Råd och Hofrättz-Råd, den Högwälborne | Friherren, Herr, Gustaf Sparre, Herre till Dä | derö, Rinckestadh och Säfwestaholm ähr född | Åhr 1624^a dhen 16. Junij och i Herranom | Sahl: affsombnadt dhen. 14 Novembris | Åhr — 1689.* På kistans huvudgavel Sparreska vapnet, på fotgaveln döds-
 emblem. Utmed vardera långsidan fyra bronshandtag. Kulfötter, tre par, av mässingsplåt, defekta. L. 230 cm. B. vid huvudgaveln 95 cm., vid fotgaveln 79 cm. H. 94 cm.

5. Beata Åkesdotter Natt och Dag, † 1701 (g. m. 1. Carl Soop, 2. Gustaf Sparre). Kista snarlik n:o 4, men med rikare beslag. På locket krucifix, på fotgaveln plåt med bibelspråk, på huvudgaveln Natt och Dag-vapnet, däröver inskriftsplåt: *Dhen Högwälborna fru fru Beata Åkesdotter Bohrna frijherdotter, frijherrinna, och fru till | Rinckestadh, Sevestadholm, stora Staby och Schiringe | Åhr född uti Stockholm i Novemb. A 1630 och i Herr | anom Saligen Afsombnat på Rinckstad gårdh | Den 7 Martij A. 1701^a.* L. 226 cm. B. vid huvudgaveln 85 cm., vid fotgaveln 70 cm. H. 91 cm.

6. Kaptenen friherre Åke Gustafsson Sparre, † 1711 (son till Gustaf Sparre). Kista (fig. 5) av samma typ och utstyrsel som n:o 5. Inskrift: *Fordom Högwälborne nu mera hos Gud Sal | Herre Herr Åke Sparre Gustafson Friherre Herre til Rinckestad och Säfwestaholm etc. | är född i Stockholm ähr effter Christi börd 1671 Christi Himels färds- | dag och effter en berömlig och Christelig Vandel både in och utomlands | samt med stort tolamod utihärdat ganska lännglig sjukdom | i Herranom Saligen afsomnad på Rinckestad gård 19 Apr. A 0 | 1711 Gud som Frögder, des dyre Själ förlene och kroppen Härlig upståndelse.* L. 255 cm. B. vid huvudgaveln 88 cm., vid fotgaveln 65 cm. H. 89 cm.

7. Riksrådet greve Clas Bonde af Säfstaholm, † 1726. Träkista, överdragen med svartmålad järnplåt. Plåtar och beslag av försilvrad bleckplåt. På huvudgaveln Bondeska vapnet, däröver å locket inskriftsplåt: *KONGL. MAIJ SAMPT SVERIGES RIKES | HÖGTBETRODDE MAN, RÅD OCH RIKS CAMMAR | RÅD SÅ OCH PRÆSIDENT uti RIKSENS STÄNDERS / COMMISSION, HÖGWÄLBORNE HERR GREFVE / CLAS BONDE / GREFVE till SÄFSTADHOLM FRIHERRE till BERG- / QUARA och NYGÄRDH,*

¹ Anrep uppger födelseåret vara 1625.

² Såväl födelse- som dödsdata saknas i Elgenstiernas ättartavlor. Under fadern, Åke Axelsson Natt och Dag, finnes *en dotter* (möjligen Beata), dp 1629 % i Kalmar upptagen hos Elgenstierna. Med stöd av uppgiften ovan torde den parentetiskt framförda gissningen kunna avskrivas.

HERRE till WAHOLM, / GIÄDDEBERG och ULFÄNGEN; å fotgaveln forts.:
född AHR EFFTER CHRISTI / BÖRD 1664. den. 27. Novembris. / Död AHR.
1726. den. 23. / APRILIS. Järnhandtag, kulfötter. L. 234 cm. B. vid
huvudgaveln 93 cm., vid fotgaveln 54 cm. H. 87 cm.

8. *Beata Märta Larsdotter Sparre*¹, † 1742 (g. m. Clas Bonde).
Kista snarlik n:o 7, ehuru mindre. Inskrift: *kongl. Maye. Samt / Swe-
riges Rijkhes Råds Presidents och / Rijkhs Cammar Råds Högwålborne*

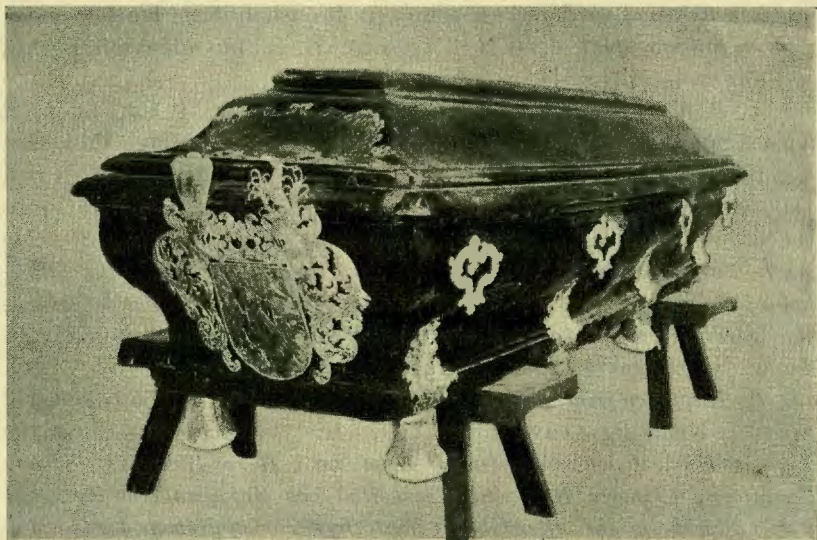

Fig. 5. Frih. Åke Gustafsson Sparres kista.

*Grefve / Herr Clas Bondes älskelige Husfru / Högwålborna Grefwinna /
Beata Märta Sparre Larsdotter / frijherrina till Berggwara.* L. 188 cm.
B. vid huvudgaveln 69 cm., vid fotgaveln 41 cm. H. 63 cm.

9. *Kammarherren greve Carl Bonde af Säfstaholm*, † 1755 (son till
Clas Bonde). Kista av ek, omålad. Enkel ornering. På huvudgaveln
inskriftsplåt: *Kongl: May^{ts} Cammarherre / Högwålborne Herr Grefve
/ Carl Bonde / Född den 7 December 1697. Död den 29. Nov 1755.* I
övrigt plåtar med bibelspråk. L. 209 cm. B. vid huvudgaveln 60 cm.,
vid fotgaveln 43 cm. H. 79 cm.

10. *Ingeborg Lilliehöök af Fårdala*, † 1755 (g. m. Carl Bonde).
Kista som n:o 9. Inskrift: *Högwålborna Grefwinna / Fru Ingeborg
Lilliehöök. / Cammarherrens Grefve Carl Bondes / älskade Hus Fru. /*

¹ Se ovan s. 15.

Född. den 7 juli 1691. Död d. 26 Sept. 1755. I övrigt bibelspråk. L. 210 cm. B. vid huvudgaveln 62 cm., vid fotgaveln 44 cm. H. 83 cm. (2 st. lösa sköldformade *inskriftsplåtar* av bleckplåt synas ha hört till kistorna n:ris 9 och 10 och troligen haft sin plats fästade å väggen ovanför dem. De bära långa latinska minnesskrifter över Carl Clas-son Bonde och hans maka. B. 35 cm. H. 48 cm.)

II. *Kammarherren greve Fredric Lorentz Bonde af Säfstaholm*; † 1783 (son till Clas Bonde). Kista snarlikt n:ris 9 och 10. Inskrift: *Här Hwilar | Camarhern och Comendeuren | af Kongl. Wasa Orden | Högwälb. Gref. Fredrick Lorents Bonde | född d. 6 Jan. 1715 | död d. 6 apr. 1783*. L. 198 cm. B. vid huvudgaveln 66 cm., vid fotgaveln 48 cm. H. 58 cm.

Kistorna n:ris 12—15, vilka samtliga sakna namnplåtar o. a. inskrifter, kunna med tämligen stor visshet antagas inrymma kvarlevorna av medlemmar av Bondeätten. Kistorna, alla av ek, omålade och beslagna, äro av den sedvanliga enkla 1700-talstypen (jfr nedan). Kistorna n:ris 16—17 äro två barnkistor av enahanda typ.

B. Sjöholmsgraven.

Den äldsta av Sjöholmsgravens kistor bär namnet på gårdens ägare vid 1600-talets mitt, den lärde frih. Johan Gyllenstierna af Lundholm. Förut hade Sjöholm¹ i ett par generationer gått i släkten Gyllenhorns ägo; ätten utgick på svärdssidan 1631, vilket år Gyllenstierna ingick äktenskap med Josua Gyllenhorns dotter Christina. Makarnas enda kvarlevande barn, dottern Sigrid, äktade första gången riksrådet friherre Göran Fleming af Liebelitz, † 1667, och därefter fältmarskalken greve Jacob Johan Hastfer, † 1695. Hastfers, hans makas och deras son, kaptenen greve Evald Hastfers († 1695), kistor, samtliga synnerligen påkostade praktpjäser, stå i gravkapellet; såsom lätt tillgängliga och välbekanta för kyrkans besökare ha de ej medtagits i nedanstående förteckning.²

En dotter till Göran Fleming och Sigrid Gyllenstierna, Anna Catharina, blev gift första gången med sin styvfaders frände, kammarherren Adam Bernhard Hastfer, och andra gången med kammarrådet Brynte Cronsköld, vilka båda bisattes i familjegraven.

Sjöholm ärvdes vid J. J. Hastfers död av Göran Flemings älste

¹ Rörande gårdens ägareförhållanden se bl. a. Eneroth-Richardt, Herregårdar uti Södermanland, Sthlm 1869, s. 129 ff.

² Jfr ovan s. 11, not 1.

son, sedermera kammarrådet frih. Johan Casimir Fleming, och förblev därefter i Flemingska släktens ägo till 1760, då gården övergick till dåvarande översten frih. Fabian Casimir Wrede af Elimä vid hans gifte med Catharina Charlotta Fleming. Under loppet av närmare ett sekel växlade så gården ägare med korta mellanrum, tills den vid 1800-talets mitt kom i Lewenhauptska släktens ägo.

De många oidentifierade 1700-talskistorna i Sjöholmsgraven torde huvudsakligen vara att hänföra till släkterna Fleming och Wrede; av den sistnämnda har bl. a. F. C. Wredes fader, riksrådet frih. Fabian Wrede blivit gravsatt här.

Fig. 6. Frih. Johan Gyllenstiernas af Lundholm kista.

1. *Kammarherren friherre Johan Gyllenstierna af Lundholm*, † 1658. Yttre kista av kopparplåt, helt klädd med svart sammet, varå äro applicerade inskrifter och vapen av vitt siden (fig. 6). På locket ANNO 1658; på huvudgaveln I H S; fotgavelns klädsel förstörd. Utmed vardera långsidan i mitten två vapen: Gyllenstierna — Brahe (fäderne och möderne) samt på sidorna härom: H. I. G. F. T. L. — H. T. S. H. O. M. (*Herr Johan Gyllenstierna Friherre Till Lundholm Herre Till Sjöholm Hvitvik Och Medevi*). L. 212 cm. B. vid huvudgaveln 62 cm., H. 54 cm., vid fotgaveln 54 cm., H. 49 cm.

2. *Catharina Posse*¹, (g. 1645 m. Johan Gyllenstierna i dennes andra gifte). Kista av samma typ och utstyrsel som n:o 1. Defekt. Klädseln endast fragmentariskt bevarad. Den återstående sammeten utmed h. långsidan (fig. 7) upptar två applicerade vapen: Posse — Bååt (fäderne och möderne). L. 199 cm. B. vid huvudgaveln 66 cm.,

¹ Dödsår okänt. »Levde som änka» (Elgenstierna).

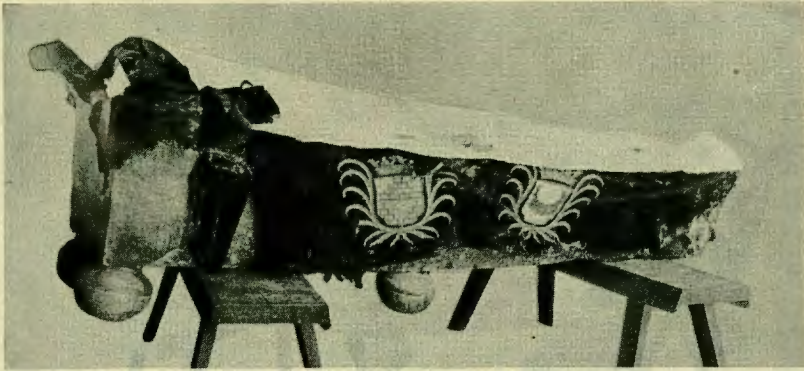

Fig. 7. Catharina Posses kista.

H. 75 cm., vid fotgaveln 44 cm., H. 70 cm. — I kistan, vars lock är löst, ligger förutom resterna av ett större även två barnskelett.

3. Kammarherren Adam Bernhard Hastfer¹, † 1676. Kista av kopparplåt, klädd med svart sammet samt dekorerad med ytterst rika beslag av driven mässingsplåt. På lockets översida krucifix av brons, utmed dess långsidor två inskriftsplåtar med bibelspråk: *Job. 19 v 25, 26 — Apoc. 14 v. 13*; vid fotändan dödseblem samt vid huvudet plåt med inskrift: *Kongl. Maiestäts Troomann och Cam̄ | mar: Herre Den Wählbohrne Herre, Herr | Adam Bernhard Hastfer Herre till Sack | Rattentak, Kondes och Wredenhagen | är Född i Reval Anno 1648 d 16 Februari | Och Affsomnade i Herranom i Stockholm | Anno 1676 Den 26 Februari*. Vid kistans huvudgavel Hastferska vapnet, utmed långsidorna anvapenserier (fig. 8 och 9). Anorna äro till antalet 32; då flertalet vapen företräda i Sverige okända baltiska adelssläkter, har det icke lyckats att meddela en fullständig tolkning av serierna². Av nedanstående förteckning framgår i vilken utsträckning detta låtit sig göra:

Fäderne (fig. 8): 1. Hastfer. — 2. Taube. — 3. von Lewenwalde. — 4. ? — 5. Dücker. — 6. ? — 7. Taube. — 8. ? — 9. von Asserie. — 10. ? — 11. von Lewenwalde. — 12. von Rosen. — 13. von Farenbach. — 14. von Rosen. — 15. ? — 16. Taube.

¹ Denne Adam Bernhard Hastfer var den förmodligen äldste sonen till estländska lantrådet Johan Hastfer och dennes maka friherrinnan Helena Taube af Karlö. Adam Bernhards troligen yngre broder, översten Wilhelm Henrik Hastfer, var fader till de introducerade friherrarna Johan och Gustaf Bernt Hastfer.

² Riksheraldikern greve Lewenhaupt har med största älskvardhet varit förf. behjälplig vid försöket att utreda de Hastferska anorna.

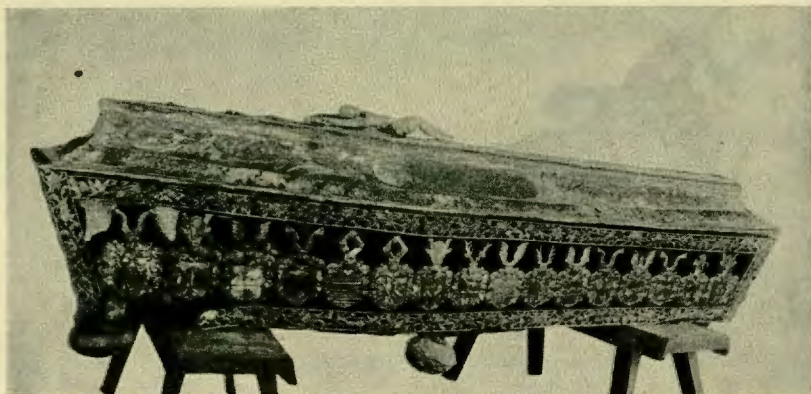

Fig. 8. Adam Bernhard Hastfers kista: högra långsidan med fäderneanvapen.

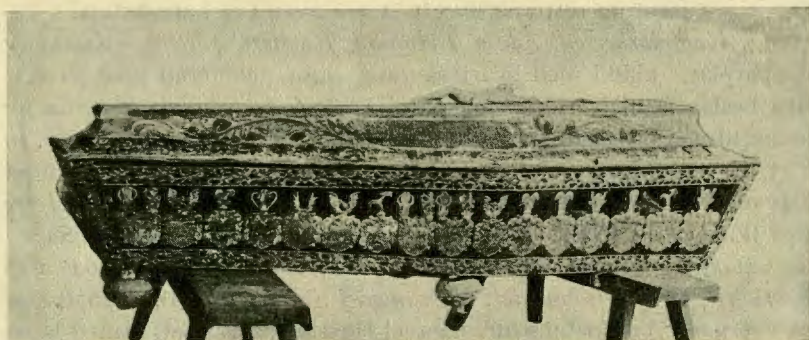

Fig. 9. Adam Bernhard Hastfers kista: vänstra långsidan med möderneanvapen.

Möderne (fig. 9): 1. Taube (af Karlö). — 2. Risbiter. — 3. Maydel. — 4. Taube. — 5. Delwig. — 6. Tödwen. — 7. von Farensbach. — 8. Yxkull. — 9. Yxkull. — 10. Trejden. — 11. Anrep. — 12. Schwarzhoff. — 13. Titfer. — 14. ? — 15. von Farensbach. — 16. Yxkull.

Den synnerligen praktfulla kistan har tre par kulfötter, klädda med driven mässingsplåt. L. 229 cm. B. vid huvudgaveln 65 cm., vid fotgaveln 47 cm. H. 71 cm.

4. *Kammarrådet Brynte Cronsköld*, † 1688. Kista av kopparplåt, klädd med brun sammet samt rikt dekorerad med beslag och ornament av driven mässingsplåt. Defekt. Utmed lockets underkant rikt utformad lambrequin, på huvudgaveln Cronsköldska vapnet (fig. 10), på fotgaveln inskriftsplåt: *Hans Kongl. Majjts: Fordom trooman*

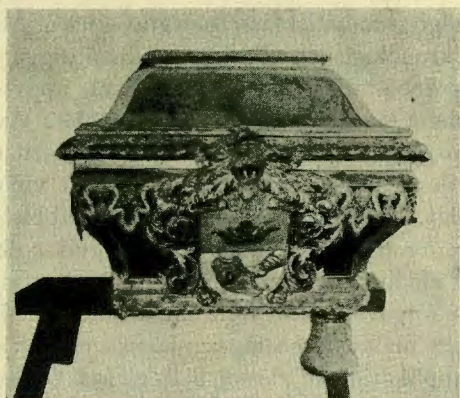

Fig. 10. Brynte Cronskölds kista: huvudgaveln med Cronsköldska vapnet.

/ och Cammer Rådih Denn Wälborne Herre / Herr Brynte Cronskiöldh: Herre till / Nyborg, Österwiijk, Näss och Finstaholm / Född i Mariaestadh d 17 Julij / År 1646 och Afsomnade Sahl. / I Herranom uti den Kongl. Residentis Staden Stockholm / Den 18 Augustij / Anno 1688. Kistan har fyra par rikt ornerade kulfötter. L. 250 cm. B. vid huvudgaveln 95 cm., vid fotgaveln 79 cm. H. 96 cm.

Brynte von Ens, son till en från Tyskland invandrad rådman i Mariestad, »omtalas vid 1680 års riksdag som en stor skrikare på ridarhuset för reduktionen». Han adlades 1674, ätten utgick redan 1710.

5. *Riksrådet friherre Fabian Wrede af Elimä, † 1768. Kista av ek, omålad. Enkel ornering. På huvudgaveln plåt med Wredé-vapnet och inskrift: Här Hwilar / Kongl. Mai^{ts} och Swea Rikes / Högd^t Betrodde Man och Råd / Samt Riddare och Commendeur / af Kongl. Mai^{ts} Orden Hög- / Wälborne Baron Herr / Fabian Wrede / Född Den 8 Aprill 1694 / I Herranom Afsomnad / På Dess Sättes: gård Fogelstad / Den 17 Februari Anno 1768. L. 200 cm. B. vid huvudgaveln 68 cm., vid fotgaveln 46 cm. H. 67 cm.*

Kistorna n:ris 6—10 sakna inskrifter. De äro samtliga av enkel 1700-talstyp. Materialet är omålad ek. N:ris 11—12 äro två små barnkistor, likaledes från 1700-talet.

III.

Kistorna i V. Vingåker repetera i fråga om form och dekor trott de typer, vilka under loppet av halvtannat århundrade avlösa

varandra i de högre samhällsklassernas gravskick¹. Äldst i typhänseende såväl som kronologiskt är Carl Soops kista (fig. 1 och 2). Typen, som omspannar 1600-talets andra kvartssekel, uppvisar sexsidig genomskärning, plana långsidor och vertikala gavlar. Av samma ålderdomliga typ äro Johan Gyllenstiernas och Catharina Posses kistor (fig. 6 och 7); dessa hava dock kulfötter, vilket vid denna tid ännu är mindre vanligt. Samtliga dessa kistor äro dubbla: ytterkistor av kopparplåt, inre av trä. Carl Soops kista uppvisar den traditionella dekoren: vapnet vid huvudgaveln, anvapenserierna utmed långsidorna, dödsemlen på fotgaveln, alla tomrum utfyllda med ornament och bibelspråk — allt målat, ännu ingen plastisk utsmyckning. De med sammet med applikationsbroderier helt täckta Gyllenstierna-Possékistorna äro anmärkningsvärda så till vida, att båda blott uppvisa två anor. En dylik återhållsamhet plögade i vanliga fall dikteras av den tvingande genealogiska nödvändigheten; i detta fall kunde emellertid båda makarna lätt nog uppvisa de erforderliga sexton anorna. Att så ej skett, kan noteras som något mycket ovanligt och förvånansvärt. I stället har man å Gyllenstiernas kista med ej fullt så god dekorativ verkan utnyttjat initialerna till hans namn och fullständiga titel, ett vid denna tid ej ovanligt tillvägagångssätt.

Betydligt mera påkostade äro de båda kistorna från 1670-talet (fig. 3 och 4), Maria Eleonora Soops och Ebba Sparres. Formen är väsentligt annorlunda än den ovan beskrivna: långsidorna äro utåtböjda, gavlarna snedställda, locket visar en kraftig hålkälsprofil. Dessa kistor äro i formhänseende fullgoda exponenter för en av barocktidens likkisttyper, ifråga om utstyrelsen likaså. Den målade eller broderade decorationen har helt ersatts av i mässingsplåt drivna ornamentala detaljer: anvapen, dödsemlen, inskriftsplåtar och listverk. Det locket krönande metallkrucifixet är ännu en nyhet. Den effektfulla kontrastverkan mellan den svarta sammeten och den blanka, gyllne metallen är väl beräknad. Dessa helt säkert i Stockholm förfärdigade kistor måste härröra från någon högt kvalificerad verkstad, som man är benägen lokalisera till de för dylika uppdrag allt annat än främmande skulptörernas — från hovbildhuggare till enkla »bildsnidare» — verksamhetsområde.

Ett par lika karakteristiska, än mera pompösa barockkistor äro Adam Bernhard Hastfers (fig. 8 och 9) och Brynte Cronskölds (fig. 10). Den förstnämnda, väl den magnifikaste men därför icke vackraste av här berörda kistor, är i typhänseende helt identisk med de tvenne

¹ Se härom Martin Olsson, Likkistans form och dekorer i Ridderholmskyrkan, Konsthistoriska studier, Sthlm 1928, s. 109 ff.

nyssnämnda, den stammar ju ock från samma årtionde. Dekorationen har blivit än mera yppig: de genombrutna bårderna äro bredare, i förgylld plåt drivna rankor utfylla tomrummen, anvapnen trängas utmed långsidorna. Proportionerna äro dock alltjämt goda. En mera svulstig form företer Cronskölds kista med sitt tunga, karnis-profilerade lock. Jämte kistorna i det Hastferska gravkapellet (jfr ovan s. 21) ansluter sig denna kista till de mera outrerade formerna av den Tessin-Prechtska sepulkralkonsten.

1680 års kungl. förordning¹ mot begravningslyxen kan förmärkas icke så mycket inför den »för reduktionen skrikande» uppkomlingen Brynte Cronskölds praktkista som inför kistor sådana som Gustaf Sparres, Beata Natt och Dags och Åke Sparres (fig. 5). Formen är alltjämt i huvudsak densamma, men dekoren är avsevärt ransonerad: anvapnen och krucifixen äro helt borta, jämte vapenskölden och inskriftplåtarna är det handtagen och fötterna som — ännu i gyllne eller försilvrade metall — lysa upp den svarta sammeten. Men dessa kistor, som vid sidan av de ett par årtionden äldre förefalla så anspråkslösa, verka högst prydliga vid jämförelse med 1700-talets torftiga kistor. Kontrasten mellan tiden närmast före reduktionen och överflödsförordningarnas tidevarv kunde ej vara större. De dubbla kistorna upphöra, den sista är Clas Bondes, men riksrådet har fått nöja sig med en ytterkista av svartmålad järnplåt med beslag och plåtar av bleckplåt. Så följa de enkla, omålade träkistorna med sina simpla beslag; vid sidan av barocktidens sarkofager te de sig som sannskyldiga fattigmanskistor, på vars plåtar man ej skulle vänta att läsa namnen på många rikets stormän.

¹ Se Stiernman, Alla Riksdagars . . . Beslut . . . , II, s. 1757, Sthlm 1829, samt Olsson, a. a., s. 117.

Adam Christian Raab och Hugo Raab.

Frisinne och försvar 1834—1881.

Av Elias Tisellius.

På Solna gamla vackra kyrkogård, där så många i Sveriges 1800-talshistoria ryktbara män vila, äro helt nära varandra två vårdar resta, den ena över den kände konservative ledaren på riddarhuset, presidenten, tidigare hovkansleren August von Hartmansdorff, den andre över hans mindre kände liberale motståndare, Adam Christian Raab.

I de flesta frågor voro de av diametralt motsatt mening, men mot slutet av Hartmansdorffs bana inleddes dem emellan en fruktbarande samverkan, som hade stor andel i tillkomsten av det viktiga beslut, vilket avskaffade husbehovsbränningen, och när Hartmansdorff låg på sitt yttersta, uppvaktades den förtjänte mannen på Raabs initiativ av riddarhuset. Detta skulle framföra »sitt deltagande och bekymmer» genom lantmarskalken Henning Hamilton, ledaren av det mot Hartmansdorff revolterande junkerpartiet, och i hyllningen voro alltså tidens olika politiska strömningar representerade genom den som föreslog, den som frambar och den som mottog densamma, men Hamilton tog knappast ad notam den döendes hälsning: »Bed adeln ej hålla så länge på sin självskrivnenhet, att han icke någon nytta har av hennes uppoffring.»

Senare fångade den yttre politiken i hög grad A. C. Raabs intresse, och han rycktes med av tidens rörelser på ett sätt, som ej alltid beräknade mål och medel, men samtidigt påyrkade han ivrigt, i motsats till många av sina liberala meningsfränder, att det svenska försvarsväsendet måtte lyftas upp ur sin lägervall.

Åt denna uppgift ägnade A. C. Raabs son, Hugo Raab, vars namn även finnes ristat på samma vård som faderns, alla sina krafter i en verksamhet, som trots ofta vidriga omständigheter blev särdeles betydelsefull. Några anteckningar om dessa båda män torde därför kunna vara av allmännare intresse.

De svenska adliga ätterna Raab härstamma från Axel Raab, som blev invalid, när Karl X Gustav gick till storms mot Köpenhamn. Hans son, Carl Raab, har gjort sig ett namn i vår sjökrigshistoria, då han 1713 vid Hogland med tre fartyg tillfogade en rysk flottilj på 14 betydande förluster. Karolinens brorson, Adam Johan Raab, var typen för en nitisk ämbetsman under frihetstiden. Vid blott 15 års ålder blev han år 1718 extraordinarie i Karl XII:s upphandlingsdeputations kansli, gjorde sig känd som duktig kameralist, blev 1771 friherre och dog 1776 såsom landshövding i Kronobergs län. Året förut återopade han vid ett tillfälle sina 57 år i rikets tjänst samt förmenade, att dessa år, genom att han för sin tjänst ofta måst tillsätta nätterna, i anseende till nyttan för kronan nära nog kunde fördubblas.¹

Hans son Claes Jacob var gustavianen, vars namn liksom karolinern Raabs är förbundet med Hogland. Han var chef å linjeskeppet »Dygdén» i den heta striden den 17 juli 1788. Fartyget var enligt Munthe det värst åtgångna på den svenska sidan. Av dess 556 man starka besättning dödades eller sårades $\frac{1}{6}$, och i skeppssidorna funnos märken efter 84 kulor.² Efter striden blev Raab snart liksom fadern landshövding, i Blekinge län, från vilken befattning han emellertid år 1800 — i förtid och utan motivering — begärde avsked för att efterträdas av enväldets trogne anhängare, Anders af Håkansson. Claes Jacob Raab hade två egendomar, Marielund invid Karlskrona och Ryssbylund i Kalmar län.

I.

På Marielund föddes den 13 augusti 1801 sonen Adam Christian. Han var endast 3 år gammal, då fadern dog och modern (Anna Beata Ehrenborg) drog sig tillbaka till Ryssbylund. På den militära banan avancerade Adam Christian endast till kapten och entledigades med pension 1845 efter trettio års tjänstgöring. Den militära tjänsten under dessa nedgångstider kom inte heller att trycka sin stämpel på honom, under det att han däremot blev en föregångsman för det rationella jordbruket i Kalmarrakten. Många impulser fick han därvid från Skåne och Danmark. På sina gårdar införde han växelbruk, ivrade för rotfruktskultur och foderväxtodling, för sockerbetsodling, som han

¹ Biographica: Raab, RA.

² Arnold Munthe, Svenska sjöhjältar, bd 7: 1, Flottan och ryska kriget 1788—90, s. 222 (1914).

studerat i Magdeburg, för elektoralfår och konstanta raser av hornboskap samt för en förbättrad skogsskötsel enligt af Ströms principer. Nyodlingar gjorde han i stor skala inte blott på egen jord utan även på andras, varvid han för den goda sakens skull åtog sig arbetet mot rätt till två års skördar.¹

Hans intresse för allmänna värv fick länge sitt förnämsta utlopp i Kalmar läns hushållningssällskap, där han perioden 1838—56 var den ledande.² Han utarbetade nya stadgar, sällskapet fick lokaler i hans gård i Kalmar, liksom han på sin egendom Bo i Dörby socken höll länets lantbruksskola. Provplöjningar anordnades, kreatursexpositioner höllas, mot svedning och skogens förvandling till hagmark fattades viktiga beslut, men i stängselfrågan gjorde sällskapet sin kanske största insats, i det den kungl. förordningen av 1857 byggde på dess utlåtande, vilket Raab dikterat. Hushållningssällskapen utvidgade ofta sin verksamhet långt utöver jordbrukets sfär. Inte minst var detta fallet med Skaraborgs läns hushållningssällskap, där vännerna Richert, Nonnen och Kylberg arbetade för vad de kallade »livande idéer och allmänna grundvalar», för bildande av en allmänanda och utveckling av ortens kommunalväsende. Richert var, har det sagts, idén, Nonnen ordet och Kylberg handlingen.³ Raab kände alla tre, men mest bekant blev han med Lars Vilhelm Kylberg, som säkert påverkat honom i politiskt avseende och vars son, den framstående jordbrukaren Hj. Kylberg, blev gift med en dotter till Raab. Över Kalmar läns hushållningssällskaps mångsidiga verksamhet blev landshövding Nerman (den bekante f. d. polismästaren i Stockholm) orolig och varnade 1850 sällskapet för ingrepp i familjelivets, prästerskapets och regeringens maktsfär. Vid riksdagen 1853—54 föreslog Raab — såsom ordförande i det särskilda utskottet angående brännvinsbränningsfrågan — att ställa de genom brännvinsförsäljningen inflytande skattemedlen under hushållningssällskapens förvaltning, ett förslag, som trots Hartmansdorffs motstånd gick igenom. Det blev av oöverskådlig betydelse för hushållningssällskapens kommande verksamhet, ty genom dessa »spirituösa ädror», för att tala med landshövding von Kræmer, fingo de en fast ekonomisk basis.

Raab hade hunnit vinna åtskillig erfarenhet i allmänna värv,

¹ Peter von Möller, 1867 års Första Kammare. Biografiska skizzer (1875).

² E. Hildoff, Kalmar läns södra kungliga hushållningssällskap 1811—1911 (1911).

³ R. Kjellén, Skaraborgs läns kungl. hushållningssällskap 1807—1907 (1907). P. von Möller, Lars Vilhelm Kylberg (i Levnadsteckningar över kongl. svenska vetenskapsakademiens efter år 1854 avlidna ledamöter, bd 1, 1869—73).

Fig. 11. Kammarherren frih. Adam Christian Raab, f. 1801, † 1872.
Efter litografi.

när han blev medlem av urtima riksdagen 1834—35. Med förvåning fann han, när han fram på sommaren kom upp till Stockholm, att riddarhusets bänkar voro glest besatta, och att han var den ende representanten där för hela Småland, liksom han 20 år senare konstaterade, att Skåne hade endast två representanter. Riksdagen intar ett bemärkt rum i oppositionens frammarsch under 1830-talet, men det intresse, som gjort sig gällande under riksdagens första månader, hade snart ebbat ut. Raab klagar över att ett betänkligt tilltagande missnöje rådde bland allmänheten. Det hade ännu ej tagit någon vådlig riktning. Blott statsmakterna gjorde en början att beträda reformernas bana, skulle det mildras och utplånas. Om realisationen vunne i styrka och förtroende

och en väl ordnad kreditrörelse gäve liv åt handel och näringar, om lagstiftningen bleve förenklad, administrationen och representationen förbättrade och en hushållning med allmänna medel införd, skulle regeringen nästa gång kunna möta en riksdag, som beviljade ej blott vad nu begärdes utan måhända däröver. Denna hans förhoppning skulle dock bliva grundligt besviken vid 1840—41 års stormiga riksdag.¹

Vid denna tillhörde Raab den moderata oppositionen. Han säger, att han i början glädde sig åt det goda, som genom oppositionens verksamhet skulle komma till stånd, men senare med oro gjorde sig den frågan: »Var skola dessa stolta böljor lägga sig?» Oppositionens förslag till svarsadress, en konstitutionell nyhet,² ogillade Raab; på inga villkor ville han tillstyrka en »recension» av konungens tal till folket, något som endast skulle tjäna till att reta sinnena mot den, som borde utgöra ett oskärat föremål för folkets vördnad och tillgivenhet. Men representationen borde uttala folkets tänkesätt och sinnesstämning och i enkla, oemotsägliga sanningar ge tillkänna landets tillstånd och behov. Likaså ogillade Raab Anckarswärds motion om upphävande av 1812 års påbud emot gemenskap med f. d. kungliga familjen. Genom framkastande av detta Erisäpple hade Anckarsvärd förlamat de krafter, han eljest kunnat disponera till landets fördel.

År 1844 blev det scenförändring, den gamle konservative kungen efterträddes av den nye liberale. Med det från 1830 vilande representationsförslaget voro emellertid varken de moderat-liberala eller Hartmansdorffs anhängare belättna, och ej heller gick det av konstitutionsutskottet utarbetade förslaget igenom. Justmiljön eller de grå, som det parti, Raab tillhörde, också kallades, understödde den motion, som frambars av landshövding F. Åkerman och som av Hartmansdorff betecknades såsom den farligaste, ehuru denne kunde vara rätt säker på sin sak och förgäves besvors av Raab att ej använda sin parlamentariska förmåga och sitt stora inflytande till att missleda ståndet. Vid 1847—48 års riksdag hade den svenska reformrörelsen mojnadt av sedan 1840 och 1844. Regeringen hade visserligen i juni 1847 tillsatt en kommitté för utarbetande av grunder för en ny representation, men dennas förslag blev till allas förvåning mycket svagt understött av regeringen. Den 20 februari 1848 hade emellertid vid en subskriberad

¹ Ridderskapets och Adels protokoll vid 1834—35 års riksdag. Den efterföljande framställningen grundar sig i mycket på riddarhusprotokollen t. o. m. 1865—66 års riksdag och på Första kammarens protokoll 1867—72.

² P. O. Gränström, Adresser och adressdebatter (1917).

middag bildats ett reformsällskap och i styrelsen bl. a. invalts Anckarsvärd och Lars Johan Hierta, Thomander och Genberg samt Raab, vilken, såsom mera moderat, kom i oppositionsställning till styrelsen i övrigt. Två dagar efter denna middag utbröt februarirevolutionen i Paris.

Lördagen den 18 mars hade reformvännerna åter en subskriberad middag i de la Croix' salong vid Brunkebergstorg. På grund av sina representativa egenskaper hade Raab, säger S. A. Hedlund,¹ blivit ordförande. Boktryckaren Bagge och Wetterbergh (Onkel Adam) voro värddar. Där serverades vid fyra långbord, vinet var gott, musiken ljöd och verserna voro många. På bordet syntes allehanda växter i större och mindre krukor, varför Lars Hierta, som fann församlingen för moderat, i Aftonbladet spefullt talade om bordet med krukorna. Mest uppseende väckte Anckarsvärd's tal, som utom agitation för reformvännernas sällskap påyrkade bildandet av nationalgarden i alla större städer, något som så tilltalade Raabs styvson, Emil Key,² att denne på stället utskrev listor till teckning för ett medborgargarde inom huvudstaden. Carlén, Blanche, Anders Lindeberg och Theodor Sandström voro ej med på festen, såsom protest, därför att värdarna bett att få granska verser av »révolutionsfåret» Carlén före uppläsandet. På natten utbröto de bekanta planlösa oroligheterna, för vilka reformbanketten dock ej med fog kunde göras ansvarig och som tyckas ha varit försakade av prohibitister, liberala fanatici och rå stockholmspöbel. Hyltén-Cavallius berättar,³ att han, som enrollerat sig som extra poliskonstapel och, beväpnad med änterhuggare från Skeppsholmen samt försedd med papperskokard i sin hatt, befann sig på slottet, ej längre kunde stanna kvar där, då han hörde skriken och skotten, utan skyndade ned på borggården, »där», säger han, »jag råkade min vän baron Adam Christian Raab (riksdagsmannen), som tog mig under armen, varefter vi sökte oss plats bakom soldaterna i själva hörnet av Storkyrkobrinken nära intill kyrkan. Här var mycket livligt. Tätt bakom oss satt till häst överståthållaren baron Sprengtporten såsom högste befälhavare. Under honom fungerade general Lefrén såsom chef för trupperna, och polismästare Bergman såsom chef för polisen.» Raab fick sålunda på nära håll se marsoroligheterna.

¹ Henrik Hedlund, S. A. Hedlund. Hans liv och gärning. D. 1 (1929).

² Son av kapten Emil Key och friherrinnan Caroline Fleetwood, som 1826 blev omg. m. A. C. Raab (i hans första gifte).

³ Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, Ur mitt framfarna liv. Hågkomster och anteckningar (1929).

Allt mer utpräglad blev motsättningen inom reformsällskapet mellan den radikala majoriteten och en moderat minoritet, och Raab fick i styrelsen föra den senares talan.¹ Han var också djupt inne i de av liberala riddarhusmedlemmar anordnade konklaver, som åsyftade ett samgående med reformsällskapets minoritet.² Liksom reformsällskapets majoritet uppvaktade konungen, så gjorde även minoriteten det, den 25 april. Deputationen anfördes av kemisten professor L. F. Svanberg och utgjordes för övrigt av protokollssekreteraren Nils Arfwidsson, Raab, m. fl. I professor Svanbergs anförande uttalades bl. a.: »Med stora förhoppningar och spänd väntan emotser svenska folket det förslag till representationsförändring, Eders Kungliga Majestät, enligt nådigt tillkännagivande, ämnar till rikets ständer avgiva. Byggt på de samfällta valens princip, skall det, vi hoppas det lika säkert som vi varmt önska det, uppfylla nationens anspråk såväl på utsträckning och likhet i politiska rättigheter som på betryggande av lugn och mognad vid deras utövning samt sålunda till den sednaste eftervärld överföra minnet av Eders Kungliga Majestäts styrelse, såsom varande den, varunder Sverige erhållit den för sig viktigaste angelägenhet ordnad.»³ Denna fromma önskan skulle ej gå i uppfyllelse. Först efter halvtannat årtionde löstes frågan men då till stor del efter de linjer, som reformsällskapets minoritet utstakat.

Då den kungl. propositionen avlämnats, befanns den överensstämma med minoritetens önskningsar, och bland reformsällskapets handlingar i Kungl. Biblioteket finns också ett uttalande av en »radikal reformvän», att varje sann fosterlandsvän med djup bedrövelse måste taga del av det uppgjorda förslaget, vars fysionomi hade en så omisskännelig likhet med separatisternas foster, att det tycktes hava utgått ur deras innersta. Sina åsikter förfäktade minoriteten i den lilla kortlivade tidningen Reformvännen, redigerad av den kände pedagogen Siljeström och ekonomiskt understödd bl. a. av Raab, vilken även där tog till orda emot majoritetens förslag, som han ansåg radikalare än den franska republikens nya vallag och som skulle komma det lugna svenska folket att häpna, under det att en graderad röstberäkning vid de indirekta valen skulle tillförsäkra regeringen fasthet och intelligens och medge rösträttens utsträckning ända ned till arbetsklassen.

¹ Reformsällskapets handlingar. Kungl. Biblioteket.

² H. G. Trolle-Wachtmeister, Anteckningar och minnen (1889).

³ Reformvännen. Politiska flygblad. 1848.

Efter denna tidnings upphörande verkade Raab ivrigt men förgäves för att få till stånd ett större tidningsföretag. I ett brev till rektor Svedbom, som skulle bli redaktör för detta, klagade han bittert över den lojhet, liknöjdhet och okunnighet i allmänna ärenden, och den brist på allmänanda, som vanligen rådde bland dem, som ansågos för bildade. Svedbom blev sedermera som bekant en av redaktörerna i »Magistrarnas Aftonblad».¹

Både 1844 och 1847 motionerar Raab utan framgång om en verklig kommunalrepresentation. Kommunalandan komme icke av sig själv, den måste väckas till liv och underhållas av lagstiftningen. Alla ståndets konservativa ledamöter borde väl med tillfredsställelse se, om inrättningar, som vore uråldriga hos götiskt-germanska folkstammar, återupplivades. Det var för övrigt icke 200 år sedan Karl X höll sina landskapsmöten med folket.

Förgäves kämpade Raab på riksdagen 1850—51 för det utsiktslösa kungliga förslaget, nu av konungen själv övergivet. Han var, enligt Dalman,² den ende, som mera uthålligt deltog i debatten på den liberala sidan. Hade stånden skyddat Sverige från revolutioner, från envælde eller partivælde? frågar han. Hur hade ständerna skött den efter dem uppkallade banken? Raab menade, att Ludvig Filip suttit kvar till sin död ärad och berömd på Frankrikes tron, om han i tid givit efter för folkets billiga fordringar. Så hade hans måg, kung Leopold i Belgien, gjort, så hade Hollands och Danmarks konungar gjort, så gjorde ock konung Oskar i Sverige 1848. Vad hade Englands adel förmått 1649 och 1689, Frankrikes 1789, pärskammaren 1830 och 1848?

Vid 1853—54 års riksdag klagade Raab över de odrägligt tunga och otympliga arbetsformerna vid ständsriksdagarna, hoppades på en parlamentarisk diskussion och ville, att konstitutionsutskottet i stället för att komma med naggande småanmärkingar skulle avge ett totalomdöme över statsrådets ämbetsverksamhet, varvid han kom i strid med Hartmansdorff, som ansåg, att Raab ville införa en i grundlagen ej förefintlig parlamentarism. För övrigt krävde Raab, att regeringen nu under en tid av lugn skulle uppta representationsfrågan, genomföra lindringar för jordbrukarna, lagreformer och komma med initiativ i kreditlagstiftningen.

År 1865 stridde han för De Geers representationsreform, och även hans son, Hugo Raab, talade på riddarhuset för bifall. Un-

¹ Lotten Dahlgren, Norrländska släktprofiler, II, s. 183 ff. (1911).

² W. F. Dalman, Några anteckningar från riksdagarna 1809—1866 (1874—79).

der de fyra dagar, 4—7 dec. 1865, som debatten varade, hade fadern sitt anförande den andra dagen och sonen den fjärde.

Den strängt konservative Nils Tersmeden hade talat om statsrådets ansvar och om ansvaret för var och en, som röstade för den kungliga propositionen, och han hade slutat: »Den sjuttio-årige mannen ser snart sin grav öppnad, och jag stiger där ned med ett namn och ett minne, fredat från detta ansvar. Den Högstes hand vile över vårt arma fädernesland!»

Härtill anknöt A. C. Raab sitt anförande, då han i början av sitt tal yttrade:

»En talare har förlidne gårdag förklarad, att han, som lutar mot gravens brädd, kände sig av sitt samvete uppmanad att arbeta och rösta emot förslaget. Även jag nalkas detta mål, där redovisningens timma slår, och hyser en lika varm känsla för ett älskat fosterland som han. Jag följer, liksom den ädle ledamoten, mitt samvetes röst, min övertygelse, då jag icke blott går att själv, i överensstämmelse med de åsikter jag bekänt i mer än 30 år, rösta för det vilande förslaget, utan skulle skatta mig lycklig, om jag kunde, därest någon är tveksam, i någon mån verka på hans övertygelse för samma mening. — — —

Jag fattar och förstår, huru ledamöter av detta stånd, som under en lång följd av år träget skött sitt representantkall, och därunder liksom tagit statens angelägenheter om hand, kunnat tveka att skänka sitt förtroende åt andra former än dem, varunder de handlat och verkat såsom riksdagsmän. Ehuru jag väl skulle tillåta mig anse deras åsikt något egoistisk, kan jag icke ett ögonblick neka dem min högaktning, viss. som jag är, att deras motstånd härleder sig från en lika ren fosterlandskänsla som mitt bifall. Jag kan också fatta, att ledamöter av detta stånd, vilka i allmänhet icke skött sitt representantkall, komma upp vid ett tillfälle som detta, då fråga är att offra sin representationsrätt på fäderneslandets altare, för att godvilligt avstå en rättighet, vars motsvarande förbindelser de försummat.

Men vad jag icke kan förstå, vad jag icke kan uppskatta såsom fosterländskt, det är, att män, som varken saknat förmåga eller tillgångar eller tillfälle att utöva den representationsrätt de ägt, men likväl sällan eller aldrig varit här vid andra tillfällen, än kanske då fråga varit om att kullvotera ett föregående förslag, nu framträda endast för att med tyngden av sitt nej i vågskålen söka bibehålla en rättighet, vars motsvarande skyldigheter de sällan, kanske aldrig, uppfyllt. Det gives ingen rättighet, som icke åläg-

ger en motsvarande plikt. Vill man undandraga sig denna sednare, blir det en moralisk skyldighet att även avstå den förra. Och då bland de många jag ser omgiva mig på dessa bänkar utan tvivel finnes någon, om ej flera, som stå i det av mig antydda förhållande, vågar jag be eder lägga handen på hjärtat och överväga, om I kunnen påstå eder handla i fäderneslandets välförstådda intresse, då I begagnen eder rättighet endast och allenast för att motsätta eder den reform, vartill just edra underlåtenhetssynder givit rättmätig befogenhet.»

Först sista dagen, då upphetsningen var mycket stor och endast några talare lyckades göra sig hörda genom bullret, yttrade sig Hugo Raab.

Han sade sig ej ha tänkt taga ridderskapets och adelns uppmärksamhet i anspråk med ytterligare ett anförande efter de många, som blivit hållna, om ej en talare i gårdagens plenum framkastat den beskyllningen emot de med honom liktänkande, att de flesta av dem ej utav frimodig övertygelse avgåve sin röst till förslagets antagande. En sådan beskyllning måste han på det bestämdaste tillbakavisa. De sista 10 åren, som man sagt upptagits endast av järnvägsstrider, hade bragt representationsfrågan till en nödvändighet och till en möjlighet genom borgare- och bondeståndens förstärkning i representationen och genom tillkomsten av den nya kommunalförfattningen. Genom denna hade det för svenska folket blivit till fullo klart, att endast medborgares förtroende, grundat på individernas förmåga, deras nit och strävan till det allmännas bästa, kunde skänka verklig rätt att över dem lagstifta; och därigenom hade även till fullo blivit klart, att all självskriivenhet till lagstiftarekallet måste upphöra. Och med uppgivandet av denna självskriivenhet nedstege ingalunda ridderskapet och adeln i sin grav, såsom några talare hade påstått. »Nej, från skyddet av de gamla riddargravnarnas troféer, som längesedan börjat multna och falla sönder, träder ridderskapet och adeln ut bland svenska folket till fri tävlan om hedersplatserna att föra det fram till lycka och välsignelse.»

Adam Christian Raab var från 1867 till sin död 1872 ledamot av första kammaren och syntes i början rätt nöjd med de nya förhållandena. »En riksdagsman», heter det 1867, »har helt annat föreställningssätt om sina plikter, då han utövar representantkallet på grund av valmäns förtroende, än då han innehar det i följd av börd.» Raab bildade tillsammans med Sprengtporten och Schwerin den fraktion inom första kammaren, som sedermera

blev kammarens lantmannaparti. Han omnämnes emellertid också såsom den där fungerat som en slags hederspresident i det kortvariga nyliberala partiet. Gärna ville han medla mellan första och andra kammaren och ansåg ofta oklokt, att första kammaren motsatte sig, vad medkammaren med stor pluralitet begärt. Glad var han över statsrådets närvaro vid debatterna och interpellationsrättens medgivande. Tidigt insåg han också, att censusbestämnelserna i den De Geerska kommunalförfattningen behövde undergå en förändring i mera demokratisk riktning. »Vi böra ej glömma», heter det i april 1869, »att vi... lagstifta för en klass, som ej har något att säga vid riksdagarna, som ej har något medel att göra sin röst hörd; och vi må ej vägra medlemmarna av denna klass, vad vi tillerkänna varje annan medborgare, nämligen rättigheten att klaga, då han tror sig hava lidit orätt.»

Efter denna genomgång av Raabs allmänna inställning till tidsfrågorna vid riksdagarna 1834—72 kan nämnas, att han, vad den inre politiken angår, kämpade för lagreformer i anslutning till lagberedningens förslag, för 1864 års strafflag, för utsträckt religionsfrihet och judeemancipation, för näringsfrihet, för hemmansklyvningens genomförande och för grundskatteförenklingen, i vilken fråga han särskilt uppträdde som den framstående Sandströmers trogne vapendragare, samt att han — som medverkade vid stiftandet av Smålands Privatbank, en av de första enskilda bankerna, och länge var direktör i Smålands m. fl. provinserns hypoteksförening — ivrade för riksbankens utveckling till en mera modern kreditinstitution, så att ej genom dess stela former och byråkratiska förvaltningssätt kriserna skulle förvärras och det s. k. strypsystemet utbildas.

I två frågor kommo partimotsatserna denna tid klart till synes. Den ena gällde medalj åt Fryxell 1848 och den andra pension åt Richert 1857. I den första frågan fann Raab, att det ej vore adeln, ett enskilt stånd, värdigt att enskilt belöna detsamma gjorda tjänster och att ej heller den föreslagna belöningen vore smickrande för professor Fryxell. Förslaget vore en stridshandske, kastad till de andra stånden. Samtidens högaktning och eftervärldens vittnesbörd vore den rätta belöningen, under det att den nu föreslagna skulle neddraga professor Fryxell från historieskriver till partiman. I den Richertska pensionsfrågan 1857 erinrar Raab om att just vid denna riksdag ändringar i lagen vidtagits med begagnande av lagkommitténs förslag och undrade, om man verkligen på allvar skulle vilja humiliera en person av Richerts för-

tjänst och tvinga honom att tigga sig till en pension av riksens ständer. Hans lagförslag hade dock legat till grund för många lagar, som sedan blivit antagna, och ännu flera, som bort bliva det.

På ingen av de inre frågorna denna tid nedlade Raab så mycket arbete som på brännvinslagstiftningen. Han reserverar sig mot 1834 års bevillnings- och ekonomiutskotts utlåtande, som omnämde brännvinsbränningen såsom jordbrukets »förmånliga tillhörighet» och förmenade, »att själva varan även närmade sig ett behov för nationen». En skrämmande bild av brännvinsbränningen under denna dess kulminationstid ger Raab i följande uttalande: »Boende i södra delen av Kalmar län och skäligen bekant med förhållandena i Skåne och Blekinge, känner jag bestämt, att allmänheten i dessa provinser — fruktansvärt, att upplysningen i den vägen även sträckt sig till de flesta övriga — förstår att driva sina mindre pannor med lika fart som trots något större bränneri, men ofta med den sedefördärvande försäljningsmetod, att de själva utminutera sin vara halvstoppsvis eller ock bortsluta den på förhand — blott för att åtkomma handpenningar. Denna sistnämnda innehållsmetod är åtminstone rådande i en stor del av Blekinge, där det icke heller är sällsynt, att allmänheten sinsemellan handlar med slutsedlar å brännvin.» Raab omnämner även, att t. ex. i Blekinge stora partier av ung bokskog fällas och svedjas, för att man skulle kunna frambringa potatis i askan och använda veden under brännvinspannan. Själve Nils Månsson från Skumparp, »ljustets bonde», vittnar också, att varenda bonde måste genom brännvinsbränning skaffa sig pengar till skatter och andra utgifter.

Vid 1853—54 års riksdag blev Raab ordförande i det särskilda utskott, som föreslog husbehovsbränningens avskaffande. Det var många ganska märkliga män, som sutto där: bland adeln Baltzar von Platen, kanalbyggarens son och skärgårdsflottans förfäktare, den nitiske uppsalahövdingen Robert von Kræmer, skarpskytteivraren Johan Wilhelm Stjernstedt, den framstående jordbrukaren Ferdinand Braunerhjelm, Oskar I:s personlige vän,¹ samt sist men icke minst Hartmansdorff, svenska nykterhetssällskapets mångårige ordförande. Suppleant var Louis De Geer, vilken nu gjorde sina första parlamentariska lärospån. Inom prästeståndet var F. F. Carlson den märkligaste medlemmen, inom borgarståndet rådman Henschen i Uppsala och den sedermera såsom lantmannapartist bekante C. G. Indebetou, inom bondeståndet, där ett förbittrat motstånd kunde väntas, deltog sex bönder från skilda

¹ Holger Rosman, Bjärka-Säby, bd 3, s. 168 ff. (1927).

län, och sekreterare var den framstående tidningsmannen Johan Petter Theorell.

Inom detta utskott fick Raab rik användning för sin sammanjämkande förmåga. I dess utlåtande heter det i stark kontrast mot utskottsutlåtandet 1834 i denna fråga: »Ett ångestrop har gått ur folkets hjärtan, ett vädjande till alla, som ha något inflytande på landets öden, en bön om förskoning från ett plågoris, som föregående lagstiftningar planterat och vårdat.» Såsom bevis för stämningen inom bondeståndet kan emellertid anföras, vad Sven Adolf Hedin 40 år efteråt säger sig ha hört av en vördnadsvärd kammarledamot, väl F. F. Carlson. »Morgonen av dagen för en mycket avgörande, kanske den mest avgörande voteringen inom särskilda utskottet vid 1853—54 års riksdag infunno sig två medlemmar av bondeståndet hos en medlem av prästeståndet, vilken tillhörde särskilda utskottet, förständigande honom, huru han skulle rösta, ty i vidrigt fall skulle de, som snart ämnade resa till hans hemort, där uppretta befolkningen, att den skulle samlas och vid hans återfärd slå honom ihjäl, vilket av honom besvarades därmed: 'Se så, gubbar, lugnen eder nu!'; varpå han gick upp och röstade såsom han tänkt och borde.»

Vid behandlingen på riddarhuset var Raab oupphörligt i elden, förslaget antogs i tre stånd och beslutets ikraftträdande hejdade med ens brännvinsfloden.

Näst brännvinslagstiftningen sysslade Raab mest med järnvägsfejdena.¹ Vid 1862—63 års riksdag menade han, att sedan nu banor till Göteborg och Malmö byggts, enskilda bolag med lån av statsmedel borde fortsätta med byggandet av övriga stambanor med undantag för banan genom Värmland till norska gränsen (detta av politiska skäl). Raab framförde också tanken att av sparsamhetsskäl bygga järnvägarna smalspåriga.

Vid 1870 års riksdag gällde det Tureberg—Sevallabanen eller Salabanen. För den förstnämnda sträckningen kämpade regeringen liksom Stockholms kommunalstyrelse med överståthållare Bildt i spetsen, för den senare, som segrade, bl. a. Raab, som sommaren 1869 i järnvägsintresse rest sträckan Sevilla—Västerås—Köping. För sina idéer i fråga om spårvidden åberopade han däremot förgäves en rad auktoriteter, han blev i första kammaren överröstad men sade sig ej vara övertygad.² Ett bevis på ung-

¹ Statens järnvägar 1856—1906. Historisk-ekonomisk beskrivning. D. 1, s. 99 ff. och 133 ff.

² Harald Wieselgrens biografi över A. C. Raab i Ny Illustrerad Tidning 1871.

domlig spänstighet visade Raab detta år, då han, som även varit i tidningspolemik i denna fråga, antog en utmaning av den skicklige järnvägsingenjören kapten Gustav Nerman till offentlig disputation angående norra och östra stambanornas byggnadssätt m. m., en disputation, som ägde rum i slöjdskolans stora hörsal i Stockholm under presidium av Henning Hamilton och i närvaro av civil- och finansministrarna.

Särskilt under sin senare riksdagsmannabana var Raab, såsom redan nämnts, intresserad av den yttre politiken. 1859 blev förhållandet till Norge plötsligt spänt i och med ståthållarstriden. Raab tillhörde dem, som ville gjuta olja på vågorna och förhindra, att man av kanske aldrig så berättigade anledningar läte förleda sig till överord och farliga steg.

Det fordrades ett visst mod att uppträda, som Raab i denna fråga gjorde. S. A. Hedin talar år 1905 i ett föredrag »Data och fakta om unionspolitiken från 1814 till 1905» om att det politiska modet 1859—60 var större än 1905. Till motto för sitt föredrag hade han också satt Raabs ord i ståthållarfrågan: »Ljus och sanning äro de enda medel, som kunna slita brodertvisten.»¹ Raab ansåg det betydelsefullt, att just de båda norskvännerna Anckarsvärd och Dalman nu uppträtt som skett. Kanske vore orsaken en förtrytelse över att deras välmening blivit missförstådd. Raab ville betrakta frågan ur en högre ståndpunkt, den skandinaviska, varmed han dock här endast åsyftade de svenska och norska rikena. Enhet gäve styrka. Hur mäktigt skulle ej Tyskland vara, om ej Preussen, Österrike, Sachsen m. fl. ävlades om företräden och om detta oenighetsfrö icke vattnades från mäktigare håll. Svenskarna på Kalmarunionens tid hade — liksom norrmännen nu — varit mycket ömtåliga. De borde såsom tillhörande en äldre och större stat också bete sig som en äldre broder, som kärleksfullt omfattade den yngre och översåge med »ungmodets» överdrifter. Man borde ihågkomma, att Norge för 400 år sedan blivit som självständigt rike införlivat med ett annat men genom bristande vaksamhet om sina rättigheter småningom, snart sagt sig själv omedvetet, övergått till ett »accessorium». Norge hade, såsom Geijer säger, blött bort sin självständighet. Det hade icke haft Engelbrekt, Sturar och Gustav Vasa, och den bittra erfarenheten låge bakom denna s. k. norskhetsiver och det nyvaknade frihetsbegäret. Skottland hade över 100 år varit förenat med

¹ Valfrid Spångberg, Sven Adolf Hedin. Tal och skrifter, I—II (1905, 1915).

England, innan dessa båda länder slöto en närmare förbindelse och framstodo som helstat. Likställigheten mellan unionsrikena vore uppenbar av den anda, som genomginge riksakten. Norrmännen hade ofta visat kylig tillbakadragenhet, men svenskarna borde därför nu ej hastigt fatta humör. Från svensk sida hade även olämpliga åtgärder vidtagits, såsom år 1821, då Karl Johan skickat svenska trupper och en svensk flottilj till Kristiania, »och dessa alla voro försedda med skarp ammunition, vilket säkerligen en och annan på detta rum torde erinra sig».

Med anledning av att ekonomiutskottet beklagat, att »Sveriges urgamla flagga, genom ärorika minnen både från segrers och motgångens dagar dyrbar för svenska folket, erhållit en för densamma främmande tillsats», vilket yttrande som bekant fick ett eko i Björnsons dikt: »Har du hört, vad svensken siger?», sade Raab, att han ej kunde känna sig sårad av att de norska färgerna komme med i vår flagga, då tvärtom vårt sjöförsvaret kunde få ökad styrka »genom föreningen med Tordenskölds och Adelærs tappra landsmän». Engelska flaggan hade ej blivit nedsatt, därför att de skotska färgerna där fått rum. När utskottet talade om det svenska ståthållarämbetet såsom »svensk mans förmån», undrade Raab, vem som skulle söka en sådan förmån. Det vore ej en lycksökare utan en äventyrare. Raab fann ett lugnt, lidelsefritt språk vara så mycket mera nödvändigt, som man levde i en tid, då makterna liksom vilade på gevär, och då man ej kunde veta, när kriget höjde sin blodiga fana även i Norden. Vi voro omgivna av mäktiga, välrustade grannar, under det att vi tycktes glömma all framtidsfara, nekande medel till försvar, till befästningar, till övning, till vapen.

År 1863 blev för Raab i allra högsta grad ett politiskt år, en motsvarighet till 1848. Vid en genomgång av Aftonbladet för detta år finner man lätt den allmänna stämmningsbakgrunden. Borta i Amerika pågår kriget mellan nord- och sydstaterna, i Preussen utövar Bismarck sin avskydda maktpolitik, den slesvig-holsteinska frågan mognar till avgörande genom vapnen, Polen gör ett förtvivlat resningsförsök, Finlands lantdag sammanträder igen, och man känner det som en vårbrytning, då solskenet och den friska vårluften strömma in i rummen. Visst var mycket illusioner, och visst ägde farliga excesser rum i demonstrationsväg, men känslorna voro nog äkta.

Raab delade i högsta grad denna sinnesstämning, och han blev ordförande i den polska kommittén. Själva upptakten till den polska och danska frågans behandling av riksdagen utgöres

av en motion av Raab den 4 februari om vissa ministeriella ärendens meddelande till rikets ständer, en väg, som han redan 1854 och 1859 varit inne på.

Raab var med bland inbjudarna till det sympatimöte för polackarna, som gick av stapeln den 2 mars. Manderström gav i ett privatbrev till Henning Hamilton oförbehållsamma uttryck åt sin förargelse över demonstrationerna och säger: »I afton är den satsans polska riksdagen; jag skulle vilja säga till dem som till Möllberg: 'Vad fan angå dig Polens affärer?'»¹ Mötet öppnades av August Blanche, som ansåg, att man av sin fattigdom på medel icke finge avskräckas ifrån att tänka på den olyckligaste av nationer. Först skulle man välja en ordförande, och då han bland de församlade såg »män, vilka jag varit van att se och höra så ofta det gällt mänsklighetens rätt och samhällenas lycka», så bad han en av dem, Raab, jämväl i hans egenskap av ålderspresident, att taga plats som ordförande. Detta gjorde också Raab medelst ett anförande, däri han jämförde polackarna, klämda mellan ryssar och preussare, med Israels barn i Egypten och med delinkventerna i Venedigs blykamrar. Efter många anföranden framlade Hugo Hamilton resolutionsförslaget, som delgavs furst Czartoryski.²

Staël von Holstein och rådman Björck väckte som bekant motioner om att regeringen i samverkan med andra stater, som garanterat 1815 års Wientraktat, skulle på diplomatisk väg påyrka konungariket Polens återupprättande. Manderströms yttrande på riddarhuset med anledning därav gjorde, att Aftonbladet undrade, om Manderström ville samverka med västmakterna. Det ville Manderström i allra högsta grad. Han hade den 2 mars skickat en depesch till Wedel-Jarlsberg, svensk-norske ministern i Petersburg, framhållande, att de svenska politiska manifestationerna ej vore angenäma för den svenska regeringen men enligt gällande lag ej kunde förbjudas, och han hade ganska djärvt vädjat till tsarens ädelmod gentemot polackarna; han hade, utan att avvakta västmakternas inbjudan låtit genom Wachtmeister, den svensk-norske ministern i London, den engelska regeringen förstå, att Sverige vore villigt att medverka vid gemensamma föreställningar i Petersburg, ja, han upprepar sitt anbud, nu till både franska och engelska regeringarna. Först den 5 april får Manderström efter

¹ Binar Hedin, Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863 (i Hist. Tidskr. 1922).

² Jensen-Raabe-Meyer Benedictsens, Polonica. Kulturbilder från det äldre och nyare Polen, s. 121 ff. (1917). Carl Hallendorff, Illusioner och verklighet (1914).

mycken oro inbjudan att deltaga i stormakternas intervention, som emellertid ej blev likalydande och ej företogs samtidigt med den svenska.¹

Under mars, april och maj företog Czartoryski sin agitationsresa i Sverige, där han i många städer mottogs med musik, sång, paradering av skarpskyttar m. m. Folkstämningen var nu ytterst entusiastisk, och glanspunkten blev välkomst- och hyllningsbanketten å Börsen i Stockholm den 27 mars. Det hade varit ett drygt arbete för Raab såsom polska kommitténs ordförande och Harald Wieselgren såsom dess sekreterare, innan deltagarlistorna blevo klara, såsom framgår av brev till Wieselgren från Raab, och i sista ögonblicket höll det hela på att gå om intet genom vad Raab kallar smärtsamma telegram, antagligen underrättelsen om den polska diktatorn Langiewicz' nederlag vid Zagosz.²

Festen blev dock av. Över 200 personer voro där, ämbetsmän, köpmän, tidningsmän, författare, medlemmar av de olika stånden, om också blott en från prästeståndet. Furst Czartoryski fördes av Raab i spetsen för kommitténs övriga ledamöter under en av andra gardets musikkår exekverad marsch till sin plats vid bordet mellan Raab och general Hazelius. Raab föreslog Karl XV:s skål. Svensk man hade alltid varit fri man, hette det, hade alltid fordrat att fritt få yttra sin mening och deltaga i rådslagen för det älskade fäderneslandets välgång, fordom vid allshärjaringen, i dag vid våra riksdagar, vid våra folkmöten och genom vår fria press, men han hade alltid varit redobogen att ställa sin vilja i samklang med sina fosterländska konungar, varigenom kärleken till frihet, fosterland och konung hos oss blivit en treenighet, den vi älskat att alltid anse odelbar. Karl XV hade genom valet av sina rådgivare ställt sig i spetsen för genomförande av våra viktigaste samhällsförbättringar, på samma gång som han vore den kraftfulle vårdaren av vår yttre nationalära, varigenom Nordens framtid, hoppades Raab, skulle bli stor som dess minne.

Hazelius talade för Polen och nämnde, hur det ryste i Europas samveten, var gång Polen skakade på sina gamla bojar. Hela församlingen sjöng till slut under djup rörelse Polens frihetsbön i Harald Wieselgrens översättning.

I utskottsbehandlingen av den Staël v. Holstein-Björckska motionen deltog även Hugo Raab, som reserverade sig, framför allt därför att utskottet tycktes vilja fränkänna ständerna den dem

¹ Einar Hedin, a. a.

² Brev till Harald Wieselgren från A. C. Raab (Kungl. Bibl.).

enligt riksdagsordningen tillkommande petitionsrätten i vilket ämne som helst. När polska frågan förekom i plenum den 2 maj, var stämningen betydligt fredligare. A. C. Raab sammanknöt i debatten den polska frågan med den danska; om, såsom han optimistiskt hoppades, en stormaktskoalition uppträdde mot Ryssland för Polens återupprättande, skulle med minsta ansträngning för oss den danska frågan komma till en lycklig lösning.

Denna sistnämnda hade sedan 1848 intresserat Raab, och som skandinav hade han offentligen bekänt sig vid mötet i de la Croix' salong den 11 maj 1848, när han utbragte skålen för Fredrik VII. Vid den sista ståndsriksdagens dechargedebatt begärde han en klar utredning av den politik, som svenska regeringen från föregående riksdag följt i danska frågan. Både inom och utom landets gränser ansågs vår nationalära ha blivit kränkt genom löftesbrott. Oskar I:s politik hade, enligt Raabs på tryckta handlingar grundade uppfattning, varit solidarisk ansvarighet för Skandinavians gränser. Novemberförfattningens antagande hade ej löst oss från alliansen. Raab anförde också ett yttrande av Gripenstedt 1848: »Frågan är den, huruvida Sverige kan eller bör, stilla och överksamt, blott åskåda en sådan kränkning av folkrätten och utan protest och försök att avböja våldet låta sin naturliga bundsförvant, ett ädelt och närbesläktat folk, stympas och förtryckas.»

Carl Göran Mörner invände, att konstitutionsutskottet ej hade något åliggande, ej ens rättighet att yttra sig om utrikespolitiken, och Henning Hamilton sade sig ej kunna yttra något, som borde hållas hemligt. Manderström instämde med Mörner, fann frågan för tidigt väckt och hoppades, att framtidens dom ej skulle bli alltför sträng över honom. Henning Hamilton, som Raab ej lyckades få att yttra sig i denna debatt, hade några dagar före novemberförfattningens antagande som svar på medlemmen av danska riksrådet H. Carlsens fråga, hur svenska regeringen skulle förhålla sig till ett eventuellt antagande av författningen, yttrat, »att då svenska regeringen under en följd av år tillstyrkt Holsteins utsöndring, kunde den icke äga skäl att för sin del och i grundsats ogilla en författning, vars ändamål var att göra en styrelse av Danmark-Slesvig möjlig; att några anmärkningar mot förslagens detaljer icke blivit av greve Manderström meddelade, och att, då förslagens framställande av danska regeringen icke rubbat det förhållande, som mellan de båda regeringarna ägt rum, dess antagande av representationen svårligen kunde hava denna verkan.»¹

¹ Ur Henning Hamiltons brevsamling. Ett urval, utg. av Gunnar Carlquist, II, s. 177 (1914).

Under sådana förhållanden kan det ju tyckas underligt, att den svenska regeringen angav den danska författningens antagande såsom orsak till alliansvägran.

Kort efter kriget bildades år 1864 i Stockholm Nordisk nationalförening, då utgörande centrum i Sverige för skandinavismen, och Raab var den egentlige stiftaren av föreningen och ständig ordförande till sin död 1872. Enligt Dietrichson¹ ställde han sig med sin av alla högaktade personlighet som banerförare framför de ungas led, han öppnade de skandinaviska föreningarnas möte i Stockholm 1866 och höll 1870 minnestalet över Orla Lehmann, som han personligen kände, och uttryckte då sin förhoppning, att det skulle vara med skandinavismen som med så mången dyrbar växt, att plantan sent bröte jordskorpan men sedan sköte desto starkare skott.²

Några dagar innan han dog, hade han kallat till sig nationalföreningens ledamöter för att säga dem, att han, på grund av sitt hastigt tilltagande hjärtlidande, ville nedlägga sitt ordförandeskap, önska dem framgång i fortsatt strävan och säga dem farväl, emedan han kände, att hans dagar ej kunde bli många. Den 8 juni 1872 avled han i Stockholm.

II.

Vi ha redan mött Adam Christian Raabs son, Hugo, på riddarhuset, när han uppträdde i representationsfrågan och den polska frågan. Claes Fredrik Hugo Raab var född på Ryssbylund den 27 november 1831 i A. C. Raabs första gifte med friherrinnan Caroline Charlotte Fleetwood.³ Den lille gossen utmärktes av en ovanlig livlighet och ostyrlighet men även av ett manhaftigt sinnelag, som varslade om framtiden. Som hans far av mångskiftande bestyr och årslånga riksdagsmannaupdrag vistades mycket borta från hemmet och modern dog, när han blott var 6 år gammal, sändes han till en pensionsanstalt för gossar, som förestods av en komminister i Tjust, hovpredikanten Ekenstam. Denne var Atterboms svåger och en eldsjäl, vilken med stor hängivenhet ägnade sig både åt sitt prästerliga kall och sin lärareyssla. Den mest ryktbare eleven där är väl Arthur Hazelius,⁴

¹ L. Dietrichson, En norrmans minnen från Sverige (1901—02).

² Nordisk Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur 1866—70, utg. av G. K. Hamilton.

³ Jfr ovan s. 32, not 2.

⁴ Fr. Bök, Arthur Hazelius. En levnadsteckning (1923).

Fig. 12. Generalmajoren frih. Hugo Raab, chef för Generalstaben 1873—1881,
f. 1831, † 1881. Efter fotografi.

och med hans äldre broder Hans blev Hugo god vän, varför Hans ofta följde honom om somrarna till Ryssbylund. Då gammal vänskap förenade fäderna, kom Hugo Raab, när han efter några år fortsatte skolgången i Nya elementarskolan i Stockholm, att bo i sedermera generalen J. A. Hazellii hem. Denne har starkt påverkat honom. Han var »mannen med det lågande nitet och det livfulla språket, varmt som hans hjärta, vilket dallrade ännu i orden», mannen, som ingöt fosterlandskänsla »i väldiga droppar», hyste förakt för egennyttan och småsinne men kärlek till självständighet och rastlöst arbete, vilket sistnämnda enligt hans mening var det, som höll människan uppe. I sin korta minnesruna över honom i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift 1871 näm-

ner Raab, med vilken innerlig sorg budet om Hazellii död mottogs. Han talar om hans strävanden att höja officersståndet under freden, då det av många ansågs såsom onyttigt och endast vållande staten stora utgifter, hans bestämda fordringar på såväl militär som allmän bildning hos officerarna och tillägger, att var den kända signaturen J. A. H. stod att läsa, skyndade man att hämta undervisning.

Åren 1847—50 var Raab kadett på Karlberg, det första danska kriget rasade, och Raab, som, såsom han säger, »hade växt upp i de skandinaviska åsikter, vilka inom min familj på det varmaste hyllades», uppgjorde sextonårig våren 1848 med en annan kadett en plan att rymma från Karlberg för att delta i det danska kriget. Två saker avhöllo dock de båda krigarämnena därifrån, risken att såsom förrymda kadetter bli tillbakavisade och bristen på pengar till resa och utrustning. Efter slutad kurs blev Raab underlöjtnant vid Kalmar regemente. Han skulle sakta och lugnt avancera vidare och idka lantbruk och sällskapsliv den myckna tid, som tjänsten lämnade övrig. Men varken enligt hans egen verksamma natur eller enligt faderns mening var detta tillfyllest. Sjukdom förstörde hans plan att fullfölja sin militära utbildning vid Marieberg. Då beslöt den praktiske fadern, som på sina egendomar hade en del småindustrier, bageri, bryggeri m. m., att sända unge baronen till Stettin för att lära bryggeriyrket. Hugo Raab inhämtade konsten men kom aldrig att tillämpa sina kunskaper, då han i Tyskland ställdes ansikte mot ansikte med den preussiska värnplikten och krigarblodet i hans ådror började sjuda, när Bomarsund bombarderades av västmakterna och Ålandsbönderna talade om att komma tillbaka till det gamla landet. Hugo Raab for till Berlin och blev antagen som elev vid den berömda allmänna krigsskolan (sedermera krigsakademien) där i oktober 1855.

Han genomgick den fullständiga treåriga lärokursen och tjänstgjorde vid olika preussiska vapenslag. Det var tider, då i Preussen det vapen slipades, som sedan skulle visa sin skärpa i tre krig. I oktober 1857 blev Moltke generalstabschef. Raab såg, hur allvarsamt utbildningen bedrevs i Preussen, och kunde ej annat än med bekymmer därmed jämföra, hur man i Sverige stod »på stället vila».

Försvarsfrågan i vårt land hade under 1800-talets förra hälft ägnats mycket ringa intresse. Redan Platen hade 1809 föreslagit en allmän nationalarmering, ett förslag, som i bondeståndet emel-

lertid mottogs med förskräckelse. Han hadé talat om den ovillkorliga och oundvikliga skyldigheten att försvara fosterjorden. Den 1812 tillkomna beväringinstitutionen hade vanvårdats, beväringen hade blivit eländigt klädd och ej ansetts duga till en uppvisning. Emellanåt hade förekommit motioner om beväringens inskränkning eller fullständiga avskaffande, och en krigserfaren general hade en gång liknat den trygghet, man kände, vid den blundande raphönans, när stövaren nalkas.¹ A. C. Raab säger, att ekonomiutskottets skarpa uttalande 1840 på tal om danska regeringens tullavgift i Öresund ej vore så välbetänkt, då utskottet fått mottaga motioner om reducering av den indelta och värvade armén samt avskaffande av all beväringsexercis. Men ett förslag detta år att bygga försvaret uteslutande på folkbevapning vore, ansåg han, möjligt först »efter en förbättrad folkuppfostran och därav uppkommande allmänna public spirit». En föreslagen ytterligare indragning av det redan fåtaliga befälet för att minska skattebördan fann han alltför lumpen i jämförelse med vådorna för fäderneslandet. Krimkriget medförde visserligen något större försvarsvänlighet, beväringens övningstid utvidgades något, men alltjämt låg det mycken sanning i S. A. Hedins bittra ord om det rådande systemet: »I detta den förment eviga fredens, paradexercisens, 'lustlägrens' och den djupt förfallna officersbildningens tider gjordes allt, vad göras kunde, för att få beväringssplikten impopulär och beväringen till ett spektakel för Gud och människor.»

Hugo Raab hemsände från Tyskland två skrifter, den ena en översättning av hertigen av Aumales bok »Zuaverna och fotjägarna», den andra en originaluppsats, »Några ord om tidens krav på lätt infanteri». Båda trycktes 1857 i Stockholm genom faderns försorg, och båda behandlade nödvändigheten av ökad övning för trupp och befäl.

I sin originalskrift säger Hugo Raab, att den krigiska tiden oundvikligen krävde en modern armé, att sorglösheten finge bittra följder och att föråldrade krigsbruk orsakade oerhörda förluster. Särskilt krävdes lätt infanteri såsom Vincennesjägarna och zuaverna, om vilka sistnämndas överraskande snabbhet och rörlighet Raab samtalat med franska officerare. Det var inte längre nog att uppträda såsom våra fäder och förfäder och med samma vapen, med vilka de utfört sina lysande bragder; tiden och uppfinningarna gjorde oupphörliga framsteg, och den, som försum-

¹ Ol. Im. Fähræus, Skildringar ur det offentliga livet, s. 48, noten (1880).

made att begagna sig av dem, blev ej stående på samma ställe som förr — han gick tillbaka. Att utmärka sig genom sitt mod var utan tvivel vackert, men det gav numera ej samma resultat som förr. Hela världen var modig; det var ej mer någon ära att vara det, endast en outplånlig skam att vara feg. Det måste hos oss bli en oavslätlig strävan att vara fienden vuxen. Om krig skulle utbryta, och vi därvid måste tåga i fält med en stor mängd bevärning i våra leder, skulle det utan tvivel gå mycket illa för vårt lätta infanteri. Efter en amper kritik av den svenska uniformen, beväpningen och de militära övningarna säger Raab, att omdöme och självständighetskänsla måste utvecklas, så att de övade svenska soldaterna åter skulle kunna uppträda på slagfältet, följande Karl XII:s exercisreglemente, »att i handgemäng med fienden brukas icke kommandoord utan var och en gör sitt bästa». Den lilla pigga broschyren var ett ord i sinom tid och fäste vid hans hemkomst höga vederbörandes uppmärksamhet på landsortslöjtnanten med den fullständiga preussiska officersutbildningen.

Johan Magnus Björnstjerna, krigsministern, använde gärna Raabs arbetskraft. Han tjänstgjorde sålunda i lantförsvartsdepartementets kommandoexpedition från september 1858 och var generalstabsofficer från april 1859. I Krigsvetenskapsakademiens tidskrift har han detta år beskrivit kriget i Italien och understryker i ett annat sammanhang koncentrationens och offensivandans betydelse samt kräver, att manövrerna skulle söka ge en tydlig bild av kriget självt; meningslöst vore att förlösa tid och krafter på någonting så onyttigt som de dåvarande svenska manövrerna.

År 1859, då det fransk-österrikiska kriget rasade i Italien, rådde även en viss spänning mellan Frankrike och England, vilken i det senare landet hade till följd uppkomsten av en skarpskytterörelse. Denna rörelse spridde sig hastigt till Sverige, och redan i oktober 1859 gav Viktor Rydberg ett värtaligt uttryck åt var mans plikt att värna sitt land, samtidigt som han klandrade det rådande systemets otillräcklighet, som lät vårt oberoende vila på 3 % av befolkningen, som gjorde landet värnlöst och förrådade det åt fienden, medan det överflödade av män och järn och fosterländsk hänförelse.¹

Skarpskytterörelsen behandlades vid 1862—63 års riksdag, och till denna och den sista ständsriksdagen inskränkte sig Hugo Raabs riksdagspolitiska verksamhet. Den nya folkbeväpningsrörelsen

¹ K. Warburg, Viktor Rydberg. En levnadsteckning, I—II (1900), s. 287 ff.

borde enligt Raabs åsikt införlivas med och stödja beväringinstitutionen. Kommen direkt från preussiska generalstabsövningar, måste han ju se, att organisationen var för löslig och att den vackra entusiasmen ej var tillfyllest. Han kunde ej se på den hastigt uppblomstrande rörelsen med samma hänförda blickar och skildra den i samma översvallande ordalag som t. ex. Blanche, för vilken svävade bilden av Engelbrekt och hans dalkarlar, och — till en tid — Strindberg. I landsorten var rörelsen ej heller föremål för samma uppmuntran som i huvudstaden. Raab, den blivande friskarechefen, säger litet kärvt: »Här i Stockholm tillgår så, att kåren tågar ut till Ladugårdsgårde, där den bekikas och berömmes av härvarande garnison och fruntimmer samt får ytterligare en mention honorable i tidningarna. Under sådane konjunkture kan man icke undra på, att den förvärvar sig en utmärkt skicklighet. Förutnämnde eggelser äro däremot ingalunda i lika hög grad att förvänta uti landsorterna.»

Kungl. Maj:t hade till 1863 års riksdag inlämnat en proposition, som avsåg befrielse från första årets beväringsexercis för skarpskyttar, men flera enskilda motionärer hade föreslagit befrielse från båda åren. Hugo Raab satte sig ivrigt emot befrielse, både vid utskottsbehandlingen och i plenum. Om de fria skarpskyttarna befriades från beväringsexercis, bleve den övriga beväringen sämre, icke allenast därigenom, att de bästa och mest intelligenta beväringssynglingarna utgallrades, utan även därigenom, att de, som voro kvar, icke kunde tävla med de bästa. De skulle få en så dålig övning, att de komme att föraktas av skarpskyttar och befäl. Inom utskottet hade också tillkännagivits, att meningen vore att avskaffa beväringen. En befrielse från beväringsexercisen för skarpskyttarna skulle ha till följd, att rörelsen reducerades till ett köpslående mellan skyldigheter och rättigheter. Det måste finnas enighet mellan arméns särskilda delar. Raab ville ej beröva armén dess begrepp om ordning och lydnad. Skarpskyttarna voro bäst ägnade till befäl i en tyvärr ännu ej organiserad landstorm, men då kunde de ej befrias från första årets beväringstjänst, ty under det första mötet måste utbildningen ske, så att skarpskytten under det andra fick visa, att han dugde till befäl. De, som deltagit i skarpskyttföreningarnas övningar och visat sig därunder hava förvärvat högre färdighet i exercis och manöver, borde genomgå en slags befäls- och instruktörsskola, varjämte en del särskilda förmåner borde beredas dem. Vad Raab ville vinna för armén härigenom vore instruktörer för den allmänna beväringen, för-

stärkning i befäl vid krigsutbrott, mera aktad ställning åt beväringsen samt befäl och stam för landstormen.

Raab's reservation segrade visserligen på riddarhuset vid voting, men genom kungl. kungörelse senare erhöi dock medlem av frivillig skarpskytteförening, som ådagalagt en viss färdighet, befrielse från vapenövning med första beväringssklassen.

Vid samma riksdag hade Carl Fredrik Ridderstad även afgivit förslag i och för ordnande av en verklig landstorm, men hans motion hade av utskottet blivit avstyrkt på den grund, att med inrättandet av en landstorm borde anstå, till dess ett krig utbrutit eller riksens ständer sammankommit. »Sådane projekter äro verkligen», utbrister Raab, som i utskottet reserverat sig och nu i plenum förgäves yttrade sig, »mot all rim och reson, ty alltid och allestädes har man i detta fall uppställt den grundsats, att sådane förhållanden borde vara på förhand ordnade.»

När mot slutet av år 1863 den avgångne krigsministern J. M. Björnstjerna sändes på beskickning till Köpenhamn för att representera Karl XV vid Fredrik VII:s begravning och även för att fullgöra ett särskilt uppdrag, varom dock intet är närmare känt, blev Raab hans adjutant. Denna resa, säger Raab i sina livligt skrivna »Minnen från kriget 1864», förvarade i handskrift i Krigsarkivet, var av stort inflytande på hans beslut att deltaga i kriget. Detta var redan förklarat, och reservister och rekryter inkommo dagligen till Köpenhamn, bataljoner bildades, utrustades och avsändes till krigsskådeplatsen under befolkningens hänförelse. Det gick en anda av djupt vemod men ock utav beslutsamhet genom hela danska folket. Man ansåg sig orättvist överfallen, och ingen satte något annat i fråga, heter det i Minnena, än att kämpa, så länge »en man och en rigsbanksdaler ännu voro kvar». »Man liksom begrov sitt hopp om framgång, då man sänkte ned kungens kista i Roskildes domkyrka, men man var det oakttat, just vid detta tillfälle, mer än någonsin besluten att strida, även om det endast gällde Danmarks ära och dess — undergång.»

Denna sinnesstämning utövade ett mäktigt inflytande på Raab's lätttrörliga sinne, ständigt och jämt funderade han på att gå ut i kriget och började vid återkomsten till Stockholm ordna sina angelägenheter för denna eventualitet. På hösten 1863 hade han varit en av värdarna vid Militärsällskapets fest för den från nordamerikanska kriget återvändande kapten von Vegesack, som särskilt utmärkt sig i slaget vid Antietam. Nu var hans plan att tillsammans med Vegesack, som blivit överste, komma Danmark till

hjälp med så många svenska och norska frivilliga som möjligt; man skulle uppsätta en svensk-norsk brigad av frivilliga, för vilken Vegesack skulle bli chef och Raab stabschef. Förslaget gillades av Vegesack, och båda tillförsäkrades från flera håll det kraftigaste understöd, då Vegesack plötsligen blev formligen förbjuden att taga befattning med saken, för den händelse han ej ville taga avsked ur armén. Raab sökte och fick då anställning vid danska högkvarteret som dansk premiärlöjtnant. Han har blivit klandrad för att han, ehuru han fått utbildning i Preussen, kunnat inträda i dansk krigstjänst för att strida mot preussiska trupper. Han hade dock alltid, då han med sina umgängesvänner i Berlin talat om möjligheten av ett nytt krig mellan Tyskland och Danmark, öppet sagt ifrån, att han i så fall skulle komma att strida emot dem, varm skandinav som han var. Rent militärt säger han sig ha lärt mycket genom sitt deltagande i kriget.

Anländ till Köpenham gjorde Raab sin uppvaktning hos Henning Hamilton och i dennes sällskap hos krigsministern. Strax före avresan till Sönderborg skriver han ett brev till halvbrodern Emil Key, vari han talar om sina strävanden. Han säger sig i flera år ha i Stockholm sökt verka för krigsvetenskap, men den unga, uppväxande militären hade mycket litet intresserat sig därför, och Raabs egna vänner i generalstaben, Hans Hazelius inbegripen, hade tyckt honom vara nästan galen, därför att han uppoffrade tid, penningar och arbete på förehavanden, som ej gåvo honom någon behållning men ständiga obehag. Vad hans äregirighet beträffade, så hade den i första rummet bestått i att genom sin verksamhet vara nyttig. Många och långa nätter hade han suttit och arbetat i krigsvetenskapens tjänst åt andra personer, vilka han ej ett ögonblick avundats den odelade ära de åtnjutit.¹

På ångbåten från Korsör gjorde Raab en intressant bekantskap, överste Kauffmann, som vid Dannevirke varit stabschef hos de Meza. Kauffmann förklarade för Raab, varför armén med nödvändighet måste gå tillbaka från Dannevirke. Den kunde ej hålla ut i snö och kyla, och blev den vid Dannevirke sprängd av tyskarna, var det slut med försvaret, varemot man nu kunde hålla ut vid Dybböl ett par månader. Naturligtvis, säger Raab, hade han rätt, och de skrikhalsar orätt, som föranledde ombyte av överbefäl vid armén. Vid ankomsten till högkvarteret fäste sig Raab genast vid att alla officerarna där voro av låg grad, vilket inom armén måste inverka ofördelaktigt på högkvarterets anseende. Ett annat

¹ Ellen Key, *Minnen av och om Emil Key*, D. 1, s. 85 ff. (1915).

missförhållande var den bristfälliga kommunikationen mellan officerarna, som mest var för sig redo omkring i förpost- eller skanslinje och utan att i allmänhet medtaga någon adjutant. Stabschefen kände ej de olika officerarnas duglighet och skaplynne, och övergeneralen hade ännu ej sett dem. Dugligast föreföll den vid den slutliga stormen stupade souschefen kapten von Rosen, tillfrågad av alla och i stånd att genast lämna ett bestämt svar på alla frågor. Den danska sorglösheten tillät, att folk från olika trakter kommo för att bese ställningen, engelska officerare och turister, ja t. o. m. två japanska officerare, gammaldags kostymrade och beväpnade, infunno sig. Också krigskorrespondenterna hade stor frihet och røjde ofta det som bort vara hemligt. Österrikarna voro enligt Raab bättre lidna än preussarna, och man fann liksom ett nöje att emot eget bättre vetande nedsätta preussarnas duglighet, ty i grund och botten, tillägger han, hade man ganska mycken fruktan för dem — och detta med rätta.

Med beklagande omnämner Raab den norske läkaren Schjötz' död och omtalar den undergivenhet, med vilken hans unga, för sent tillstädeskomna maka bar sin sorg. Björnson har i sin dikt »Daniel Schjötz» besjungit honom:

Förste sjæl, som turde haabe
frelse af sin hjælp mod vold,
förste varme, fulde draabe
af vort blod paa Danmarks skjold.

Vad angick de danska soldaterna, Jensarna, fann Raab det nästan obegripligt, att de, med den godmodighet och sävlighet, som onekligen utmärkte dem, kunde slåss, som de under ogynnsamma förhållanden gjort och gjorde.

Vad som mest bekymrade Raab var dels att preussarna utan att förhindras fingo på halvön Broager göra sina långskjutande batterier färdiga, varigenom förskansningarna kunde beskjas i flanken, dels att inga skyddade reträttvägar gjordes i ordning. Raab ville sätta i gång med ett nattligt överfall på preussarnas arbeten vid Broager, men visste ej, om det kunde utföras med danskar, som visserligen voro förunderligt sega men icke tycktes vara tilltagsna. Han föreslår det gång på gång, det skulle bli 100 man med 10 i varje båt, kammarladdningarna på fiendens kanoner skulle slås sönder med släggor, och så skulle man skynda tillbaka. Ehurumörker och oväder gynnade planen och varken souschef eller stabschef ogillade idén, blev därav dock ingenting; till slut om-

intetgjordes planen genom att en dansk tidning omtalat den. Där-
emot ledde Raabs ivriga bemödanden att åstadkomma reträtt-
vägar till att han fick utse två sådana genom själva Sönderborg
och en kolonnväg på Dybbölsidan längs vattnet och in genom pa-
lissaderingen vid brohuvudet. Därigenom tyckte Rosen det vara
väl sörjt för den högra flygeln och uppmanade honom komma med
förslag för den vänstra. Detta mötte emellertid motstånd, man
nöjde sig med 4 färjor, och största delen av vänstra flygeln blev
också vid stormningen den 18 april fången.

Den 17 mars träffade Raab i Sönderborg löjtnant Aaröe, som
föreslog honom att deltaga i uppsättandet av en strövkår. Raab
föreslog då, att Aaröe skulle sätta upp ett kompani av danskar
och Raab ett av svenskar och norrmän, varpå Aaröe för sin del
gick in. Högkvarteret ställde sig också välvilligt, men Raab ville
ej lämna Sönderborg ännu, enär man varje dag väntade en
storm. Redan den 17 mars fick Raab även vara med om en strid
om förpostställningen, han skyndade i kulregnet till högkvarteret,
där han på Rosens befallning gav artilleristerna i en av skansarna
order att skjuta Dybböls by i brand, men då de ej hade brandgrana-
ter, skyndade han i det svåra väglaget till en annan skans, där or-
dern också blev utförd. Danskarnas förpostlinje hade emellertid vid
detta tillfälle gått förlorad. Strax efter denna strid övertalade
Rosen Raab att ej vänta på en stormning, då han kunde göra mer
nytta i strövkåren. Raab fogade sig, så mycket mer som ingen-
ting syntes honom kunna rubba danskarnas passivitet. Det hade
kommit en hel del svenskar och norrmän från centraldepån i Kö-
penhamn. Det var studenter, kontorister, handlande, arbetare, två
f. d. svenska sergeanter och en skarpskyttekorpral från Stockholm.
Raab blev deras kompanichef och föreställde dem riskerna men
lovade på samma gång att icke lättsinnigt sätta deras liv i fara,
och alla voro de eniga att följa honom vart som helst. Han sörjde
för logi och proviantering, höll på svenskt sätt korum morgon och
afton och bildade en god sångförening inom kompaniet samt lyc-
kades utbilda och vidmakthålla kamratskap och sammanhållning.
Märkligt var också, att svenskar och norrmän hela tiden så väl
samverkade. I början hade strövkåren dock en rad missöden,
som rent av hotade dess bestånd. Aaröe, som utnämnts till kap-
ten och skulle vara överbefälhavare, visade sig för svag och
var långa tider borta från kåren, den danske marinlöjtnanten, som
skulle föra kåren över till motsatta fastlandet, vägrade lyda hög-
kvarterets order, de påräknade spionerna kommo först ej och upp-

förde sig sedan högst tvetydigt, och lotsarna slutligen vågade ej alltid utföra sina uppdrag. Till sist kom befallning från högkvarteret till kåren att ej göra det minsta utan order. Två danska officerare tvungo Aarøe att inte företa någon expedition utan överenskommelse med Raab och dennes gillande av planen. Därefter begav sig Raab till högkvarteret, redogjorde för kårens vidriga öden och gav Rosen sitt hedersord på att den snart skulle låta höra av sig, varjämte han lämnade Rosen ett förslag till order åt Aarøe, som godkändes.

Nu följde också tre expeditioner från Fyen: till Löjt Kirkeby, Halk och Sönderballe, alla belägna utefter förbindelselinjen mellan de fientliga trupperna vid Dybböl och dem vid Fredericia, vilken förbindelselinje blev strövkårens naturliga operationsföremål. I det första företaget tog Raab själv med egen hand till fånga en preussisk löjtnant Strombeck, varjämte en uppappare, två underofficerare och en stabstrumpetare fingo dela samma öde. Större än fångsten blev emellertid den osäkerhetskänsla, det lyckade företaget framkallade på preussiskt håll. Vid Halk lyckades Raab överraska 5 sovande ulaner. Han sparkade in en dörr utan att de vaknade och först ett slag med flata sabeln »på ändalykten» på en av dem gjorde, att, som genom ett trollslag, alla fem som tända ljus stodo framför honom. Vid Sönderballe, där kåren kämpade mot övermakten, bidrog Raab högst väsentligt till dess lyckliga inskeppning. En fientlig avdelning avgav med sina överlägna tändnålsgevär snabbeld mot transportbåten. Det blev nödvändigt att dra fiendens uppmärksamhet från denna. Raab störtade ned till båten, mot vars sidor och portar de fientliga kulorna smattrade och ropade till sitt folk att följa sig. Så störtade 20 till 30 svenskar, norrmän och även danskar, till vilka sedan flera slöto sig från olika håll, under vilda skrik fram mot preussarnas ställning. Lyckan stod dem underbarligen bi, preussarna försvunno för en stund, och kåren hann lyckligen inskeppas. Stilleståndet gjorde slut på kårens expeditioner, och när kriget sen återigen bröt ut, ville överledningen ej irritera preussarna genom dessa småexpeditioner, och ett tilltänkt större företag mot Rügen omintetgjordes genom danska tidningarnas utspridande av planen.

Det var naturligtvis en ganska brokig skara med stridiga viljor, Raab hade under sitt befäl, största delen bestod dock av studenter eller något studerat folk. De flesta voro i en ålder mellan 18 och 25 år. Av jordarbetare eller riktiga bonddrängar var antalet högst litet, och av s. k. sjåare hade kompaniet endast en,

från Göteborg, intill affären vid Sönderballe, då han stupade. Jättestark och med ett något hemskt utseende, var han skydd av kamraterna, ehuru hans uppförande ej gav anledning till någon anmärkning. Raab sökte på allt sätt uppmuntra sina män att hålla sig fina och snygga, ofta måste utdelas skjortor och strumpor m. m. av hemifrån sända förråd. En gång befanns t. ex. en ung student, som förlorat hela sitt bagage under en av striderna vid Dybböl, icke äga mer än en skjorta, och då han bar den, ren och nytvättad, på sig, tillfrågades han av Raab, huru han skulle bete sig för att kunna få den tvättad. Svaret kom frankt: »Gud bevare baron, då klär jag mig i spännhalsduk.» Men från den dagen, tillägger Raab, och så länge han var hos mig, behövde varken han eller någon annan kläda sig i spännhalsduk. Raab omtalar också, vilket anseende en större bildning gav bland kamraterna. Särskilt omnämner han norrmannen, teologie studeranden Christoffer Bruun, som sannerligen inte var någon duglig militär, men det oaktat av Raab utnämndes till underkorpral på grund av det förtroende, som han bland sina landsmän åtnjöt. Bruun har också vittnat om hur hjärtligt avhållen Raab var av alla dem, över vilka han förde befäl.¹

Rätt belysande för stämningen denna tid mot konung Christian IX är en tilldragelse från norrmännens firande av den 17 maj 1864, grundlagens 50-årsdag. Då därvid även en skål utbragtes för Raab, hänvisade han i sitt svar till det glädjande resultatet, att efter 50 år svenskar och norrmän för första gången levde tillsammans inom samma kompani i den bästa enighet. Allting var fröjd och gamman, ända tills Aarøe med anledning av en lojal skål för konungen av Danmark började orda vitt och brett och slutligen omnämnde, att köpenhamnarna voro missbelåtna med konungen och regeringen samt att han hade hört, att det skulle vara fråga om att strövkåren skulle skickas till Köpenhamn såsom garnisonsförstärkning; men i så fall, fortsatte han, skall jag gå med folket i Köpenhamn, och ni skall hjälpa mig att köra konungen och hela rackarepaketet åt helvete. Då han därefter vände sig till Raab och frågade, om han ville vara med därom, lovade Raab på sitt hedersord, att han vid första tecken

¹ Efter kriget begav Bruun sig till Rom, där han, enligt Dietrichson, mycket umgicks med Ibsen, som just höll på med författandet av »Brand» och som säkerligen visade stort intresse för vad Bruun hade att förtälja om kampen för »En broder i nöd». Bruun blev senare ett språkrör för det folkligt nationella i norsk kulturhistoria, och Björnson, som en tid var mycket intagen av honom, sade då t. o. m.: »Jag tror, han är den aandelig mäktigste i vort land.»

till något sådant från Aarøe skulle skjuta honom för pannan, varefter han med sin kännedom om strövkåren väl visste, att den skulle följa hans kommandoord.

I augusti 1864 lämnade Raab efter några veckors ansträngande göromål i Köpenhamn för truppens avtackande den danska krigstjänsten, varvid danska krigsministeriet på grund av »hans ved alle Leiligheder erviste Tapperhed og Conduite» för honom uttalade »H. M. Kongens af Danmark Tilfredshed med hans under Krigen ydede gode Tjeneste».

Efter kriget blev Raab i högsta grad tagen i anspråk för militära uppdrag. Särskilt kärt blev honom hans lärarskap vid Marieberg i krigshistoria, vilket uppdrag han innehade från 1866 till 1873. Han fick nämligen nu ett tillfälle att inverka på de unga officerarna, vilket han ej försummade.

I den sista ständsriksdagen 1865—66 deltog Raab ivrigt och kritiserade djärvt den i allmänhet på den stora lantförsvarskommitténs nu slutförda arbete baserade kungl. propositionen 1865. Enligt regeringens förslag skulle de $\frac{3}{4}$ av beväringen, som ej tillhörde de s. k. beväringssoldaterna, totalt befrias från vapenövning under fredstid enligt slagordet »lite men gott». Den bristfälliga övningen samt de fåtaliga stridskrafter man beräknade under en tid, då stora nationer togo folkets hela massa i anspråk, gjorde Raab till en oblidkelig fiende till den kungl. propositionen, som på andra grunder blankt avslogs av bönderna, medan övriga stånd yrkade avslag under hänvisning till den förestående representationsförändringen. Bland de dilettantiska försvarssystemen var även det schweiziska milissystemet, som hade en ivrig och ihärdig förespråkare i S. A. Hedlund men i Raab ingen vän, mest därför att befällets ställning i Schweiz berodde på dess ställning i det borgerliga livet.

Försvarsfrågan var emellertid nu på allvar uppe, och den har intill våra dagar varit aktuell inom svensk politik.¹ År 1867 sysselsatte den synnerligen livligt både Hugo Raab och hans far, varvid den förstnämnde var verksam i kommandoexpeditionen, den senare vid riksdagen, både i kammaren och i försvarsutskottet. Hugo Raab var redan deciderad för allmän värnplikt, under det att fadern i sin försvarsmotion ännu föreslog den indelta armén som grundval. 1866 års korta men avgörande krig mellan Preussen och Österrike hade nyss rasat. Oron för Sveriges självständighet var

¹ Edvard Thøermeus, Lantmannapartiet (1928).

på många håll stor, men från regeringen kom intet initiativ efter den kungl. propositionens grundliga misslyckande vid den sista ståndsriksdagen. Var regeringen passiv, kommo i stället ej mindre än 9 motioner från enskilda riksdagsmedlemmar, vilka företrädde mycket olika ståndpunkter. Den mest genomarbetade av dessa var nog Adam Christian Raabs tack vare det bistånd, som han vid utarbetandet tydligen haft av sonen. En del av dennes idéer angående den högre militära undervisningen och försummade grenar av försvaret i övrigt, såsom utbildandet av ett större antal ingenjörstrupper och organiserande av intendentur och tross, framfördes sålunda i motionen, varjämte den i den kungl. propositionen förkommande s. k. blodslotningen borttogs liksom rätten till friköp och lega samt det ännu kvarlevande prygelstraffet.¹ Det visade sig emellertid ej möjligt för försvarsutskottet, i vilket även A. C. Raab invaldes, att samarbeta de olika meningarna till ett samlande förslag. Utskottets förslag blev ett mycket allmänt hållet sådant, som underställdes riksdagens prövning. Det viktigaste momentet däruti var det om en billig avlösning av indelningsverket. A. C. Raab beklagade i debatten i första kammaren, att denna avslög en sådan avlösning. Den slutliga riksdagsskrivelsen begärde ett nytt härordningsförslag, byggt på stam och beväring, den sistnämnda med »en väsentligt utsträckt allmän värnplikt», varför dock en lindring eller avlösning och fördelning på övriga samhällsklasser av indelningsverkets bördor borde övervägas.

A. C. Raab avvaktade ej försvarsdiskussionen i kammaren utan interpellerade dessförinnan Manderström, om de i trontalet omnämnda »grundade förhoppningar» på fred ännu hade sin giltighet. Han hade oroats av att andra kammaren avslagit den kungl. propositionen om friare dispositionsrätt över beväringssmanskäpet och av att motioner väckts om indragning av hela den stående armén och om upphävande av all beväringsexercis med hänvisning till de frivilliga skarpskyttarna samt av att statsutskottets majoritet avstyrkt större delen av anslagen till tidsenligare beväring av armén. Raab redogör — antagligen efter av sonen erhållna upplysningar — för vad i med Sverige jämställda stater åtgjorts för försvaret. Interpellationen väckte stort uppseende. Hedlund, Raabs motståndare i utskottet, och Viktor Rydberg medge i Handeltidningen Raabs varma försvarsintresse men finna det missriktat, i det de utgå från schweiziska systemet och skarpskytterö-

¹ H. Hedlund, S. A. Hedlund, D. 2, s. 9 ff. (1930).

relsen. Manderström rådgjorde med De Geer¹ om svaret, ansåg sig böra gå ut från att meningen med interpellationen varit välvillig och ville, säger han, förgylla tomheten i sitt svar med ett ampelt erkännande av den fosterländska avsikten. I detta citerar Manderström Leibniz' ord, att pax perpetua ej finnes förrän i kyrkogården. »Så var det i denne store mannens tid och så lærer det väl även vara och förbliva, såväl för individerna som för staterna.»

Riksdagsskrivelsen om lindring eller avlösning gav Abelin anledning att tillsätta en kommitté, bestående mest av riksdagsmän, bl. a. Emil Key. Hugo Raab ställde sig mycket skeptisk gentemot resultatet av kommitténs arbete. Han visste, hur ivrigt både kungen och Abelin fasthöllo vid indelningsverket och voro emot en avlösning av detsamma. På Abelins önskan skrev han emellertid ett brev till Key för att instruera honom i vad kommittén skulle ha att göra. Det gällde en avlösning, »som ej får bli av», så lindringen och sist »den jämnare fördelningen av försvarsbördan på den privilegierade jorden, städerna och vem f-n ni annars vill åt». Abelin bedrev också arbetet på arméorganisationen efter egna linjer, oberoende av kommittén, ty Hugo Raab meddelar, att kommittén visserligen under hand skulle få veta det huvudsakliga av arméförslaget men ej få yttra sig däröver, så framt man ej vore komplett säker på att det bleve till fördel. »Detta sista min egen tanke — ganska vacker vill jag mena.»² Redån i tron-talet 1868 yttrar konungen, att han är sinnad att till sina grunder orubbat bibehålla indelningsverket. Sven Nilsson i Österslöv, »generalen», vilken, liksom förut i 1867 års försvarsutskott, satt med i lindringskommittén, besvarade detta med att motionera om en avlösning. Den 27 maj 1868 avgav kommittén sitt betänkande, ett vagt förslag om någon allmänare lindring. Fyra reservationer medföljde, bland dem Keys och Sven Nilssons till förmån för avlösning.

År 1869 framlades, ehuru ej i sin helhet, Abelins omfattande förslag, som nära anslöt sig till lindringskommitténs majoritet. Det avslogs av bönderna, och ej ens riktlinjer avgåvos för en annan organisation. År 1870 vilade försvarsfrågan, men Hugo Raab lyckades förverkliga en länge hyst tanke, då på hans initiativ i slu-

¹ Ur Louis De Geers brevsamling, s. 370 (1929). Om den av Raab i interpellationen även vidrörda Ålandsfrågan s. 368 i samma bok. Dess register uppger för s. 370 Hugo Raab i st. f. A. C. Raab.

² Ellen Key, Minnen av och om Emil Key, D. 3, s. 282, noten (1917).

tet av året den s. k. Militärlitteraturföreningen¹ bildades, vilken skulle verka för »en god militärlitteraturs uppkomst och spridning» och förbereda bildandet av en generalstab och en krigshögskola. Hans Forssell recenserade i Svensk Tidskrift år 1871 under rubriken »Värneplikt» de första av föreningen utgivna skrifterna. Han talar om illusioner och den älskvärda missuppfattning, då »vi under ett tidskifte av långvarig fred trott oss kunna bevisa bort kriget ur civilisationen». Men dolda krafter hade arbetat under den lugna yta, där humanitet och rätt åtminstone till grundsatsen obetingat erkändes. Värnpliktens uppfyllande vore ägnat att utbilda samfundskänslan och det medborgerliga pliktbegreppet. Nu hade ett sällskap av kunniga och även högtstående militärer utgivit en del skrifter i militära ämnen, och häri låge liksom ett erkännande, att allt ännu icke vore, som det i den vägen borde vara inom vårt militärbefäl, och med tanken på en reform, som avsåge att förvandla hären till en verklig krigsorganism, måste man säga, att detta strävande måhända stode i främsta rummet av alla reformplaner. Vårt krigsbefäl vore visserligen bra för att ha blott 50 à 60 dagars övning om året, de vore ofta ädla familjefäder, redliga och oförvitliga medborgare, kunniga ingenjörer, jordbrukare eller industriidkare, men de vore ett krigsbefäl, vars verksamhet endast delvis och till mycket ringa del vore ägnad åt krigsycket eller vore en odelad utövning av detta under den kraftfullaste delen av livet. Att uppvisa, att krigsycket vore en konst och en mycket svår konst, vore huvuduppgiften för militärlitteraturföreningen, och då den vunne sitt mål, skulle därav den åstundade reformen bli en nödvändig följd.

I en skrift om den adliga rusttjänsten av Hugo Raab år 1870 påpekas, att frågan om den oroterade jordens uppsättande av manskap under krigstid måste ställas tillsammans med frågan om den adliga rusttjänsten vid uppgörande av den kompromiss, utan vilken försvarsfrågan svårligen skulle kunna erhålla sin slutliga lösning, och i en på nyåret 1871 utgiven broschyr »Bör och kan svenska folket försvara sig?» säger han, att om kriget med alla dess fador — liksom nu till Frankrike — en gång komme till våra trakter, så hjälpte endast ett medel, ett folk i vapen, som är fullt rustat och berett att upptaga striden.

År 1871 kom försvarsfrågan under inverkan av fransk-tyska kriget på allvar upp vid riksdagen, först vid den lagtima och sedan vid den urtima. Kriget påverkade emellertid inte alls lantmanna-

¹ Militärlitteraturföreningen 1871—1921. En återblick (1921).

partiets hållning, och då propositionen till lagtima riksdagen byggde på 1869 års förslag men med ökad övningstid och utan lindringarna, var dess fall säkert. Sedan regeringen misslyckats vid 1871 års lagtima riksdag, vädjade den ovist nog till en urtima sådan. Dessförinnan hölls fälttjänstövningar i Skåne, för att man genom erfarenheterna från dessa skulle få en säkrare utgångspunkt för försvarsreformerna. Dessa av Raab planlagda fälttjänstövningar voro de första i sitt slag i Sverige. Förut hade det mer varit exercis i högre förband. En av deltagarna kallar också Raab för detta fälttågs Erik Dahlbergh.¹

Till urtima riksdagen hade regeringen medgivit vissa lindringar åt rust- och rotehållarna. I försvarsutskottet, där bl. a. Emil Key och Viktor Rydberg voro med, blev Hugo Raab sekreterare. Ordförande var Louis De Geer. Bland de allra mest verksamma inom utskottet var nog ej Viktor Rydberg. Själv säger han: »Hur kom jag någonsin dit? Quo fata trahunt retrahuntque sequamur.» Både i utskottet och i plena stodo kamrarna ohjälpligen mot varandra; första kammaren biföll i allt väsentligt det kungl. förslaget, under det att den andra avslog det »med ilska». A. C. Raab, som hoppats på en sammanjämkning, sörjde djupt över förslagets fall, men Hugo Raab såg nog utan alltför stor saknad utgången, enär förslaget syntes honom byggt på felaktig grund. När Abelin vid sin avgång uppvaktades av generalstabsofficerarna med Raab i spetsen, höll han också till dem ett ganska onådigt tal, och Karl XV sade till Raab några månader före sin död med ett vemodigt tonfall, att det ju kunde hända, att Raab och hans meningsfränder hade rätt, men tillade: »Hur det går efter mig, kan jag inte veta, men inte får du bort indelningsverket, så länge jag heter Kalle Vallin.»² Den tanke, som i Sverige hittills legat bunden och död, för att tala med Hans Forssell, och vilken alltmer framstod som ett livsvillkor för ett sunt samhällsliv, tanken på försvarets ordnande på den verkligt genomförda värnpliktens grundval, hade dock tagit ett steg framåt. Andra kammaren hade uttalat sig till förmån för en stam, som endast bildade befälskader, och en trupp av endast värnpliktiga, under det man 1867 talat om den bestående grundvalen med stam av befäl och trupp samt beväring.

År 1873 inledde »kompromissen» ett nytt skede i försvars-

¹ E. M. Edholm, Från Carl XV:s dagar (1906).

² Ellen Key, Minnen av och om Emil Key I, s. 91 (1915). Kalle Vallin var en lustspelsfigur i en pjäs av Johan Jolin.

och grundskattefrågornas historia. Om Raabs åsikter hos Abelin vunnit föga gehör, blev förhållandet omvänt, när Weidenhielm var krigsminister. Denne skulle låta utarbete ett förslag till arméorganisation enligt kompromissen. Detta maktpåliggande arbete överlät han i huvudsak åt Raab, som på hösten 1873 hade förslaget färdigt. Det var grundat på allmän värnplikt. Endast befälskadern skulle vara fast anställd. Värnpliktstiden skulle räcka från 18 till 40 år med fullgörandet av densamma i linjen, lantvärnet och landstormen. Övningstiden föreslogs till 10¹/₂ månader för infanteriets huvuddel men för specialvapnen längre tid. Den s. k. generalskommittén, som skulle granska Raabs förslag, gjorde endast smärre ändringar i detta.

Under tiden blev Raab (dec. 1873) utnämnd till chef för generalstaben, vars organisation den av arbete överhopade mannen även fick i uppdrag att uppgöra. Statsutskottet hemställde enhälligt om godkännande av Raabs organisationsplan. I andra kammaren bifölls utskottets hemställan utan omröstning. Emil Key torde ha varit verksam för förslaget, och frågan berörde ju ej heller lantmannapartiets intressen. I första kammaren segrade förslaget även trots motstånd av general Sven Lagerberg, Abelin och Henning Hamilton. Lagerberg tyckte, att »apparaten» var alldeles för stor och att Raab fått alldeles för mycken makt. Vad tjänstegraden beträffade, borde han vara överste.¹ I slutet av året 1873 hade Raab instruktionen för generalstaben färdig, och 1873 års organisation, genomförd under loppet av åren 1874—78 äger ännu i sina huvuddrag bestånd. Till institutionen hör också en särskild krigshistorisk avdelning. Om man känner det bedrövliga tillstånd, vari samlingarna ännu vid 1700-talets slut och vid 1800-talets början befunno sig, då man hade för vana att utlämna handlingar till förladdning, och om man vet, att arkivet ännu år 1853 hade »32 tunnor oordnade handlingar», förstår man betydelsen av Raabs initiativ.

Den nya generalstaben utarbetade år 1874 omsorgsfullt uttänkta fälttjänstövningar, som omedelbart följdes av generalstabens fältövningar under Raabs kraftiga ledning.²

År 1875 talar Raab om svårigheterna att uppgöra ett mobiliseringsförslag på grund av våra invecklade och i så hög grad otillfredsställande arméförhållanden. Det i mitten av 1850-talet upprättade kunde till följd av omvälvningarna på härorganisatio-

¹ Ehuru generalstabschef sedan 1873, blev Raab ej generalmajor förrän 1877.

² L. W. Stjernstedt, Några minnesblad ur mitt liv (1912).

nens område nästan alls ej användas. Däremot har det kunnat sägas, att gamla karolinska tankar från Erik Dahlberghs mobiliseringsplan av år 1696, detta för sin tid oöverträffade verk, som första gången tillämpades vid det stora nordiska krigets utbrott, genom den nya generalstaben gjorts levande.

År 1876 var den omorganiserade generalstabens första mobiliseringsplan färdig. I den skrivelse, varmed Raab överlämnade planen till Kungl. Maj:t, yttrade han sin sorg över att inför sin konung nödgas säga, huru liten stridsstyrka, något mer än 70,000 man förutom depåer, det fordom så mäktige Sverige nu kunde uppställa, och huru liten del därav, blott rytteriets skvadroner, omedelbart kunde sändas mot fienden.¹

Såsom generalstabschef kunde Raab med eftertryck verka för en förbättrad utbildning för blivande generalstabsofficerare, och nu utvecklades generalstabslinjen för dessa å Marieberg till en särskild krigshögskola i Stockholm. Raabs förslag härom av år 1876 vann 1877 års riksdags bifall, och hans uppfattning om krigshögskolans undervisningssätt, som upprepade gånger — i samband med ifrågasatt omorganisation av densamma — upptagits till prövning, har alltid i stort sett gillats.²

Hade Raab för den högre militära utbildningen i vårt land brutit nya banor, skulle han dock aldrig få uppleva en tidsenlig härordnings antagande. Redan vid slutet af 1874 hade till riksdagen meddelats huvudgrunderna i det blivande härordningsförslaget, och kammarrådet Albert Anderssons utmärkta utredning angående grundskatternas samt rustnings- och roteringsbördans avskrivning hade utkommit, vadan frågan ej behövde träffa riksdagen oförberedd. Enligt fackmännens synbarligen enhälliga åsikt är 1875 års förslag det märkligaste under 1800-talet, särskilt genom den geniala utformningen och tillämpningen av den allmänna värnpliktens idé. Enligt S. A. Hedin var det en fullt klar och korrekt samvetsfråga, huruvida det — såsom Adlercreutz yttrat år 1873 — var »fullt allvar» med kompromisskrivelsen, och huruvida riksdagen var beredd att »bära alla konsekvenserna» därav. De formella skälen till avslag — frånvaron av förslag om avskrivningen och övergångsbestämmelserna m. m. — hade, menar Hedin, mycket väl kunnat göras till villkor för den nya organisationens ikraftträdande. Propositionen framlades tyvärr av en

¹ Generalstaben 1873—1923. En minnesskrift (1923) samt C. W. Kleen och E. H. K:son Björn, Sveriges försvar, D. 2 (1928).

² Kungl. Krigshögskolan 1878—1928. En minnesskrift (1928).

hart när i upplösning varande regering, och »bergsprängningen» ägde rum två dagar innan försvarsfrågan förekom i kamrarna. Uppenbarligen skulle regeringsförslaget falla, men Ola Jönssons i Kungshult förslag, som fasthöll vid grundtankarna i detta och understöddes av Key och Sven Nilsson, syntes skola möjliggöra en sammanjämkning med första kammarens beslut, då denna omintetgjordes genom centermannen major Tolls förslag, som skulle rädda indelta armén eller en liknande stam. Tolls förslag gick i mycket igen i 1892 års urtima beslut, under det att Hugo Raabs förslag i många delar återfanns i 1901 års proposition.

Samma år, 1875, som Hugo Raab såg sin härorganisation på värnpliktsgrund falla, blev han själen i det nystiftade, livaktiga sällskapet »Värnpliktens vänner». Det skulle verka för en härordning, som, med tillräckligt antal dugligt befäl, gäve varje vapenför medborgare en sådan utbildning, som nutidens krigskonst oundgängligen krävde och landets ekonomiska tillgångar medgäve.

Bland föreningens småskrifter voro även två av Hugo Raab författade om »Indelta armén och indelningsverket» (1876) samt »Stam och beväring» (1877) under den gemensamma titeln »Våra fördomar». Dessa tungt vägande broschyrer visa klart hans orubbliga övertygelse, att en konsekvent genomförd värnpliktsarmé vore den enda fullgoda och värdiga lösningen av försvarsfrågan, under det den indelta armén vore helt föråldrad och ett system med stam och beväring ett gottköpsförsvar.

Det av Raab uppgjorda övergångsförslag, som skulle medföljt 1875 års härorganisation, hade ogillats av generalskommittén, denna hade uppgjort ett annat, men båda hade ogillats av regeringen, som uppdragit åt Raab att uppgöra ännu ett övergångsförslag efter andra principer. Den 30 december 1876 upptogs detta den 8 december s. å. utarbetade förslag till behandling inom den De Geerska regeringen. Weidenhielm omnämnde då, att en total ombildning av Sveriges härväsende för tillfället på grund av folkstämningen ej vore utförbar, att försvarets utveckling därför måste ske gradvis i flera eller färre skeden, och att av Raab för den skull detta övergångsförslag utarbetats. Allmän värnplikt skulle om 15 år vara vår enda härordning, och intill dess skulle en minskning av indelningsverkets tunga gradvis äga rum. Förslaget av 1877 var i sig självt en ny kompromiss, och De Geer, ehuru jämte Stjernblad och Ekman den förnämsta kompromissarien 1873, hade på sätt och vis uppgivit detta års kompromiss. Weidenhielm, som enligt brev från De Geer till Sibbern gick helt och hållet i Raabs led-

band,¹ höll liksom konungen på 1875 års förslag som slutmål. Riksdagen 1877 blev i likhet med 1871 års i högsta grad en försvarsriksdag. Efter valen till särskilda utskottet syntes ej utsikterna ljusa för kompromissen i värnpliktsvänlig riktning. Key bodde denna vinter vägg om vägg med Raab, och denne, som intog en annan ståndpunkt i försvarsfrågan än halvbrodern, påverkade vid dagliga samtal den ofta för undfallenhet häcklade Key till ett beslutsamt uppträdande mot försvarsnihilisterna, samtidigt som Key för Raab framhöll det politiskt möjliga. Andra kammaren förkastade de kungl. förslagen och antog en av Key förordad skrivelse. Hugo Raab var principiellt emot det nu av lantmannapartiet knäsatta systemet »stam och beväring», men ansåg dock, att grunderna i lantmannapartiets förslag vore bättre att bygga på än utskottets, i vilket sistnämnda den indelta armén antagits såsom stam, med reservation mot Raabs och Weidenhielms mening, att den småningom skulle försvinna genom ökningar i övningstiden och däremot svarande lindringar i indelningsverket. Regeringens tal om lindring i stället för avlösning ogillade Raab nu som 1867.

I lantmannapartiets hösten 1877 genom Julius Mankell utarbetade förslag hade många ändringar måst göras med anledning av Keys erinringar och anmärkningar efter inhämtande av Raabs åsikt. Det föll som bekant 1878 i första kammaren på några röster.

Hösten 1877 hade Hugo Raab varit illa sjuk och var redan märkt av döden, som fyra år efteråt drabbade honom. Vintern 1878—79 tillbringade Raab på läkares inrådan vid Rivieran och i Italien. Ifrån Nizza skriver han ett brev till sin gode vän Harald Wieselgren för att tacka denne för ett brev med vänskapsfulla hälsningar från medlemmar av sällskapet Idun. Det vore inte minst tillfredsställande att se sig hågkommen och sitt arbete erkänt, då man hölle på med att bota de revor, som detta måhända alltför hårda arbete lämnat efter sig. Men då arbetet verkligen givit gott resultat, så funnes ej hos honom den minsta önskan att ha sparat egna krafter genom att ha gjort något mindre. För resten skulle man ej räkna människans levnadsålder allenast efter det antal år, hon lyckades få antecknade i kyrkoboken, utan fastmer efter det arbete hon lämnade efter sig; tiden därtill må vara lång eller kort.² I ett brev från Raabs hustru meddelas, att

¹ Ur Louis De Geers brevsamling, s. 158 (1929).

² Brev till Harald Wieselgren från Hugo Raab (Kungl. Bibl.). Harald Wieselgren har i »Bilder och minnen», s. 476 ff. (1889) skildrat Hugo Raab.

Raab i Mentone råkat de ryska generalerna Gurko och Ignatiev och dagligen med dem »krigade igenom rysk-turkiska kriget», verkligt ett storartat bevis på hans intresse för krigsvetenskapen.

Key blev efter sitt misslyckande förbittrad på vad han kallade »vaxkabinettet» De Geer; denna ministärs försök i försvarsfrågan år 1880 misslyckades som bekant, och De Geer efterträddes av Posse. Både Raab och Emil Key voro medlemmar av den av Posse tillsatta lantförsvarkommittén. Raab yttrade sig i september 1880 misströstande om deras samarbete, för vilket lantmannapartiets tolkning 1878 av kompromissen skulle ligga till grund, och trodde, att Emil Key ej skulle kunna vara sig själv utan bli tvungen följa partiet. Vemodigt skulle det vara, om ödet skulle göra bröderna »till de livligaste motståndarne, som föra vardera sidans talan». »Olyckan är», säger Raab till Key, »att du är understödd och framskjuten icke allenast av rena bönder utan även av orena, såsom Hedlund, Gösta Posse m. fl.» Raabs lärjunge Jesper Crusebjörn var kommitténs sekreterare, och det mesta arbetet ombesörjdes av ett arbetsutskott, som under vintern 1880—81 ofta sammanträdde i Raabs våning. Hans krafter avtynade emellertid märkbart, och när kommitténs arbete avlämnades, var han ej mer bland de levande. Mer inne i riksdagspolitiska förhållanden än en del andra militärer i kommittén gjorde han en del medgivanden åt motsidan, som väckte Rydings och Rappes opposition, och ofta växlades dem emellan skarpa repliker.¹ Några veckor före sin död skriver han genom sin hustru sitt sista brev till Key med uppmaning till denne att använda all sin energi och övertalningsförmåga på militärer och bönder, då han nästan trodde, att det hela skulle gå ihop. Ännu två dagar före sin död, som inträffade den 11 dec. 1881 vid nyss fyllda 50 år, handhade han ämbetsärenden.

Lyckligare än Emil Key, slapp Raab se, huru frukten av 1880 års parlamentariska kommitté, den kungl. propositionen till 1883 års riksdag, blev i utskottet rot- och toppuggen och slutligen i plena avslagen.

En av Raabs lärjungar säger, att den som fått röna prov på hans faderliga välvilja, hans aldrig tröttnande omtanke, hans uppmantrande omsorger, minnes dem för livet. Hans förnämsta storhet låg kanske i det lyckliga sätt, på vilket han förstod att be-

¹ Ellen Key, Minnen av och om Emil Key, D. 3, s. 278 ff. (1917). Henrik Hedlund, S. A. Hedlund, D. 2, s. 249 ff. (1930). R. Törnebladh, Riksdagsminnen 1873—1909, s. 45 (1913).

handla sina underordnade och förmå dem att med det största intresse utföra de arbetsammaste saker. Hans minnestalare i Krigsvetenskapsakademien, den vittre sjöofficeren och politikern Berndt Oscar Stackelberg,¹ skildrar honom som en praktiskt anlagd natur, en handlingens man, klarsynt och beslutsam, varsam och på samma gång oförsagd, ihärdig men utan överilning. Med förvånande lätthet uppdrog han grundlinjerna till olika härordningsförslag, men denna färdighet hade förvärvats under mångårigt arbete och var blott mödans naturliga frukt. Højandet av Sveriges försvarsförmåga och härens utbildande i sådant syfte blev det ögonmärke, som ledde alla hans steg, det mål, vartill han oavlåtligt strävade. Öppen och oförställd, som han var, röjdes hans skaplygne i hans anletsdrag. Man såg, att han visste, vad han ville. Men där röjdes icke blott vilja utan även välvilja, icke blott kraft utan även vekhet. Mer viljekraftig än de flesta, var han, som fallet ofta är med de starka, tillika godhjärtad och mild, och de veka känslorna intogo ingen ringa plats i hans bröst.

Raab hade i tre år varit ordförande i styrelsen för huvudstadens skolungdoms vapenövningar. Från en krets av hans personliga vänner, militära och civila, utgick efter hans bortgång en uppmaning att »bilda ett stipendium under Hugo Raabs namn, avsett till uppmuntran av skjutskicklighetens och vapenfärdighetens spridning bland Stockholms skolungdom». Bland de mest intresserade av hans civila vänner voro S. A. Hedin, Axel Key och A. E. Nordenskiöld. »Månne», skriver pacifisten Ellen Key, »då Hugo Raabs lilla pris utdelas, ungdomen får veta något om den starke och veke man, som en gång bar det namnet?»

Adam Christian Raab och Hugo Raab ha i sin mån sökt verka för vad som senare en gång blev Harald Hjärnes lösen: »För-svar och reformer.»

¹ Kungl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar och tidskrift 1882, s. 132 ff.

Jost Schutze.

En bild- och vapensnidare i Stockholm på 1600-talet.

Av Efraim Lundmark.

Det finns ett stort antal begravningsvapen av trä från 1600- och 1700-talen bevarade i Sverige, vilka ofta äro så väl och vackert skurna, att man intresserat frågar efter mästaren. Visserligen känna vi namnen på flera bildsnidare och bildhuggare,¹ vilka kunna antagas ha skurit anträd, huvudbanér och vapensköldar, men vi finna sällan exakta uppgifter om de arbeten av detta slag, som de utfört. Här skall omtalas en serie begravningsvapen och deras snidares namn, som gått till eftervärlden tack vare en process om likviden, riksskattmästaren frih. Gustaf Bondes vapensvit i Spånga kyrka, vilken skulpterades 1667 av Jost Schutze, bildsnidare vid amiralitetet i Stockholm.

Tyvänn har Axel Zettersten i sin »Svenska flottans historia» icke förtecknat amiralitetets bildsnidare, som säkerligen ej voro de obetydligaste i yrket. Han omtalar endast, huru många sådana som funnos under skilda perioder; 1579 nämnes den förste bildsnidaren i amiralitetets tjänst.² Enligt riksregistraturet 1615 (26 juni) utfärdades då beställningsbrev för en mästare Hans bildsnidare; denne skulle vid skeppsgårdarna i Stockholm, Västervik och andra orter förarbeta och utsnida vad som till skeppens beprydning och utredelse behövdes. Sannolikt är mästare Hans identisk med bildsnidaren Hans Clausnigk, vilken 1621 fick tillstånd att bygga ett hus på den lilla Stockholm(en) i Norrström.³ Fem år senare (riksreg. 1626, 21 aug.) omtalas, att bildsnidaren Markus Ledeus blivit anställd på Skeppsholmen på samma villkor som de andra bildsnidarna fått. Det är obekant, när Clausnigk och Ledeus avgingo ur tjänsten. De förekomma i alla

¹ Enligt rättegångsförhandlingar från 1670-talet räknades bildhuggare som förmer än bildsnidare, vilka sistnämnda icke hörde till något ämbete eller skrå.

² A. Zettersten, Svenska flottans historia åren 1522—1634, 1890, s. 246.

³ L. M. Bååth, Helgeandsholmen och Norrström, I, 1916, s. 162.

händelser icke i amiralitetets huvudbok 1634, där två bildsnidare äro upptagna i personalförteckningen. Den ene och mest betydande hette mäster Joest, eller, som han själv skrev sitt namn på kvittenser, Jost Schutze, den andre Johan Aronsson.

Schutze eller Schutz var ett ganska vanligt namn på 1600-talet, och forskningar efter en bildsnidare med det namnet bli så mycket svårare, som det samtidigt fanns flera bildsnidare Schutz i Stockholm, t. o. m. i flottans tjänst. Därtill kommer, att namnet ofta förvanskades. Jost Schutze kallas Scheutze, Schütze, Schütz, Skytts och Skytt samt ibland Schultz. Då det nu fanns ett par bildhuggare Schultz under 1600-talets senare hälft, vilka en tid levde och verkade i amiralitetsförsamlingen, varest mäster Jost hörde hemma, kompliceras utredningen om Jost och hans arbeten ytterligare.

Jost Schutze hade 1664 i sin tjänst en »Hans Schutz, Diessele Gesell und Bieldtschneider» (Diesseler = Tischler), vilken förmodligen är densamme som bildhuggaren och snickaren Hans Schütz, som gifte sig 1665,¹ och bildhuggaren Hans (Johansson) Schytz, vilken dog före 7 febr. 1674, då bouppteckning² förrätades. Änkan, Anna Anthonidotter Harder, och de två minderåriga barnen ärvde $\frac{1}{2}$ gård vid Mariagatan på Södermalm. Barnens förmyndare var den avlidnes broder, kyllerskäraren Henrik (Hindrich) Schytz (Schijtz); han dog 1683. Intet har påträffats som tyder på, att Hans Schutz var släkt med Jost Schutze, och f. n. har det ej funnits anledning söka utforska detta spörsmål, ej heller frågan om huruvida de två bröderna Niklas och Henrik Schutz (Skiutz), båda bildsnidare vid amiralitetet mot slutet av 1600-talet, stodo i släktskapsförhållande till mäster Jost. Dessutom förekommer vid denna tid en Claes Schütz, bildhuggare vid amiralitetet, som skall ha dött före oktober 1675, då hans änka gifte om sig.³

Möjligen är Claes Schütz samme man som den nyss nämnde Niklas Schutz, vilken även han dog före 1675. Det senare framgår av handlingarna i en vidlyftig process på 1670-talet, en historia som skall behandlas särskilt. Av samma handlingar får man veta, att Niklas Schutz' efterlämnade maka, Christina Nilsdotter, omkr. 1675 skrev till Niklas' broder Henrik, som då var i England, och bad honom komma till Sverige för att övertaga den bortgångnes verkstad. »Hinderich Schutz» (egenhändigt) reste

¹ Svenska Autografsällskapets Tidskr. II, 1889—1897, s. 165.

² Stockholms stadsarkiv, Bouppteckning 1674: 238.

³ Se not 1 ovan.

genast hit och gifte sig samma år, 1675, med Catharina Gröning, änka efter konterfejaren Jörgen (Georg) Waldau. Henrik kallade sig ett par år senare »frei Bilthower in der königl. Reichshaubt- und Residentzstadt Stokholm unter dero königl. Admiralitet». Han tycks ha haft gott anseende som skulptör och samlat många lärjungar. Visserligen påstod den ovanligt bråkige skulptören Petter Schultz, att elever ej kunde lära sig något hos Henrik Schutz, även om de gingo på dennes verkstad i tio år, men detta motsades av flera ansedda bildhuggare, bl. a. Casper Schröder, vilken lärt ut hos mästern Henrik.

Det gick väl för Henrik Schutz; han fick 1682 fastebrev på ett stenhus med tillhörande träbyggningar och gårdsrum i Norra förstadens västra del, kvarteret näst väster om Beridarebanan.¹ I samband med amiralitetets överflyttning till Karlskrona (1689), bosatte sig Henrik Schutz där. Han blev den nya örlogsstationens förste bildhuggare, omtalas som konstrik mästare och valdes till medlem av amiralitetsförsamlingens kyrkoråd. Henrik skänkte församlingens kyrka en dopfunt (ej bevarad), som han själv skulpterat.² År 1697 skickade bildhuggargesällen Johan Jakob Waldau sin svägers, avlidne bildhuggarmästaren Johan Ulrik Beierlins fem omyndiga barn till deras morfar, bildhuggaren vid amiralitetet i Karlskrona mästern Henrik Schutz.³ Han dog 1701.⁴

Det har varit nödvändigt att något litet följa de olika familjerna Schutz för att komma till rätta med Jost Schutze. L. M. Bååth, vilken träffat på mästern Jost som ägare till en tomt vid Norrström, skriver om honom, att »något namn som träskulptör har han dock ännu ej lyckats förvärva sig i svensk konsthistoria».⁵ Denna uppsats vill ge Jost Schutze det erkännande han är värd som bild- och vapensnidare och därmed rädda hans namn från glömskan.

Jost Schutzes namn förekommer i amiralitetskollegiets räkenskaper i ett 40-tal år fr. o. m. 1634. Schutze bör således ha varit ganska ung, då han anställdes i flottans tjänst. Han skulpterade galjonsbilder, hackbräden (ett parti av akterspegelns träbeklädnad), bilder och ornament samt vapen till de fartyg som byggdes på varvet i Stockholm. Det hände även, att Schutze kom-

¹ Stockholms stadsarkiv, Magistratens registratur 1682: 138—141.

² E. Holmberg, Karlskrona kungliga amiralitetsförsamling, 1914, s. 14, 18, 85.

³ Stockholms stadsarkiv, Justitiekollegiets protokoll 1697: 371.

⁴ W. Anderson, Blekingebilder från fordom, 1926, s. 21. — »Bildhuggare Schultz änka» köpte 1710 grav i tyska församlingens kyrka, enligt H. Johnsson, Karlskrona tyska församling, 1909, s. 30.

⁵ Bååth, a. a., s. 29r.

pletterade och restaurerade utsmyckningen på äldre fartyg och på fartyg, som erövrats. I kollegiets journal 1645 upptages ersättning till mästare Jost för arbete han gjort på skeppen som varit sönderskjutna. Det var en bister tid och mycket att göra för skeppsbyggarna, men man slarvade därför inte med prydnaderna. I ett par årsräkningar från 1650-talet har Jost noga specificerat sina arbeten på »Fenix», »Carolus», »Draken» o. a. fartyg, och den på detta område sakkunnige bör med ledning av Josts uppgifter kunna bilda sig en god föreställning om hur skeppen voro dekorerade med skulptur.

Här nedan i bil., s. 75, lämnas såsom exempel ett räkenskapsutdrag rörande skeppet Fenix.¹

Jost Schutze kallades vanligen bildhuggare. Så i Jakobs kyrkas räkenskaper, där man möter uppgifter om arbeten av honom under 1640—60-talen. Han skulpterade den rika altarpupp-satsen, som kompletterades med målningar i fyra våningar av konterfejaren Jakob Henrik Elbfas, utförde bilder till predikstolen, skar ornament till paneler, bänkar o. a. på 1640-talet samt prydde orgelverksfasaden med bilder, snickareverk och sirater, »jämgott med orgelverket i stora stadskyrkan [d. v. s. Storkyrkan] om icke något bättre», ett arbete som blev färdigt 1664. Tre år senare skulpterade Schutze ett 32 alnar långt gallerverk till »herreläktaren» eller »greve Magnus Gabriel De la Gardies läktare». Av allt detta finns intet bevarat, men foten till en dopfunt och en ljusbärande figur äro lyckligtvis kvar i kyrkan och ge oss en föreställning om Schutzes ingalunda obetydliga bildhuggarkonst. Dopfuntsfoten, av ek, har formen av en knäböjande ängel, och ljusbäraren, av brons, har gestalten av en stående änglafigur.² Schutze var också verksam på andra håll, bl. a. skar han sannolikt en predikstol 1642 för Riddarholmskyrkan samt utförde 1660 bildhuggeri till Karl X Gustavs kista i Riddarholmskyrkan.³

Det är som nämnt på grund av en process om likviden, som vi få reda på, att Jost Schutze är mästare till Bondevapnen i Spånga kyrka. Enligt Norra kämnärsrättens i Stockholm protokoll 1667, 4 oktober, hade »hovmästaren» Pontus Mårtensson

¹ Fenix byggdes på Skeppsholmen 1651 av Jakob Voss (103 fot långt, 26 fot brett, 30 à 34 stycken, 78 à 108 sjöfolk, 34 à 42 knektar); det ansågs på 1670-talet vara det bäst beseglade skeppet i flottan och kallades 1679 för »jaktiskepp»; Zettersten, a. a., II, 567.

² E. Lundmark, Sankt Jakobs kyrka, II, Konsthistoria, 1930, s. 317 o. följ. Här har jag skrivit »Schütz», ett stav sätt som jag efter en ny granskning av Josts namnteckningar i amiralitetskollegiets räkenskaper frångått.

³ C. R. af Ugglas i Romdahl-Roosval, Svensk konsthistoria, 1913, s. 297; M. Olsson, Riddarholmskyrkan, Konsthistoriska studier, 1918, s. 138.

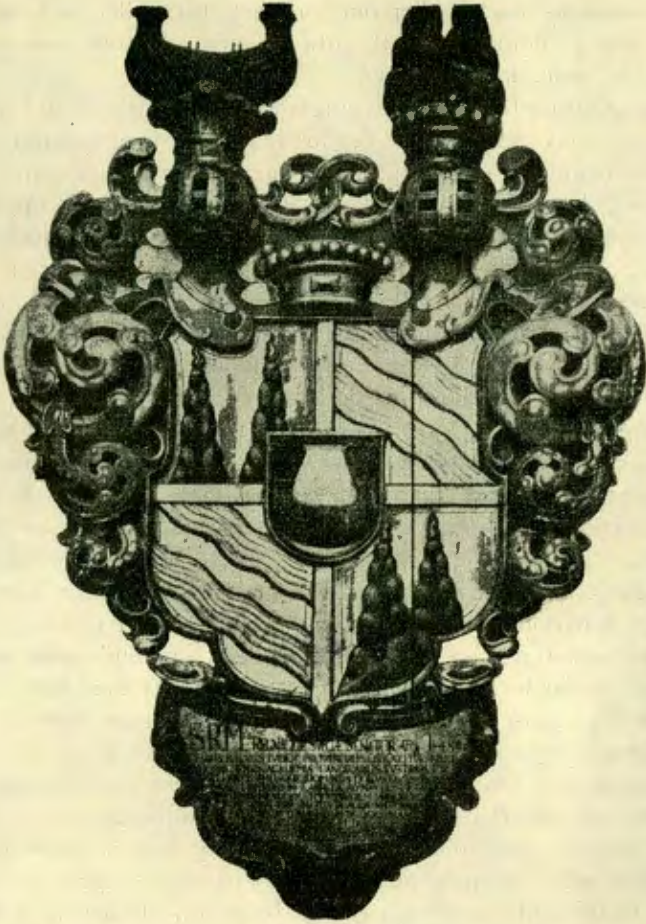

Fig. 13. Riksskattmästaren frih. Gustaf Bondes huvudbanér i Spånga kyrka. Skulpterat 1667 av Jost Schutze. Efter fotografi 1919 (före restaureringen), A. T. A.

stämt Jost inför rätta, därför att han ej ville leverera de begravningsvapen han mottagit beställning på till riksskattmästaren Gustaf Bondes begravning. Vapnen skulle vara färdiga inom fyra månader efter beställningen, som naturligtvis hade givits ganska snart efter riksskattmästarens död, den 25 maj. De sexton vapnen skulle kosta 12 daler kopparmynt pr styck och utföras så stora och av så gott arbete som hovmästaren Pontus fått av annan bildhuggare. Jost ville nu ha 14 daler för större vapen än det prov som uppvisats. Men då det ej stod något i kontrak-

tet om vapnens storlek eller om träslaget, furu eller lind, så fann rätten skäligt döma Jost att göra vapnen så stora som önska- des för 13 daler kopparmynt.¹

Riksskattmästarens begravningsvapen uppsattes sedan i Spånga kyrka, i det av Nikodemus Tessin d. ä. byggda gravkoret. Här finns ett ovanligt stort antal väl bevarade begravningsvapen från 1600-talet, huvudbaner, sköldar och anor, som satts upp efter Erik Bonde, † 1667, Axel Bonde, † 1676, Carl Bonde, † 1699, samt de redan nämnda efter dessas fader, riksskattmästaren frih. Gus- taf Bonde, † 1667. Carl Bondes vapen äro de ståtligaste; de äro prov på en högststående dekorativ träskulptur. Riksskattmästarens av Jost Schutze utförda vapen äro ej lika förnämligt skurna som Carl Bondes, men de höra till de bästa vi ha bevarade i den stilen, s. k. broskbarock (fig. 13). Även om typen ansluter sig till den gängse, så finns dock så mycket av personlig stil och karaktär i skulptörens verk, att man bör kunna taga reda på flera av hans arbeten i kyrkorna i och kring Stockholm, kanske även i Finland.

Som Nils Östman och Bååth omtala² fick mästern Jost 1645 kungligt donationsbrev på en tomt vid Norrström (riksreg. 1645, 16 maj), vilket ju visar, att han hade gott anseende som bildsni- dare och behövdes. I donationsbrevet står, att han fick tomten för välvillig tjänst och oförtrutet arbete. Tidigare hade Schutze bebott den största tomten i Lådmakargården (en plats på Helge- andsholmen, som fått sitt namn efter de lådor eller lavetter för kanoner där tillverkats). Schutze hyrde tomten av slottet 1636.³ Sedan han fått egen tomt 1645, synes han ha låtit uppföra stenhus på denna, vilka skymta på Sasses kopparstick några år senare. Enligt Bååth ägdes tomten 1675 av Josts son Hindrich Skytt och inte långt efter av Josts svärson Jochim Lütkenchwager, vilken — fortfarande enligt Bååth — icke kan ha varit någon annan än den i Burchard Prechts skola utbildade träskulptören med samma namn.⁴ Detta är icke riktigt. Örnberg omtalar,⁵ att det fanns en handelsman Joachim Lütkeschwager, som 1659 gifte sig med Mag- dalena Schütte Jostsdotter, tydligen dotter till Jost Schutze. De-

¹ Processen gällde som synes de sexton (små) anvapensköldarna och icke huvudbanéret, varför detta ej omtalas. Då lämpliga fotografier av sköldarna icke funnits tillgängliga, avbildas här endast huvudbanéret (fig. 13).

² N. Östman, Sextonhundratalets Stockholms-bilder, i S:t Eriks årsbok 1914, s. 107; Bååth, a. a., s. 126, 291.

³ Bååth, a. a., s. 156.

⁴ Bååth, a. a., s. 291.

⁵ Svenska ättartal, årg. 9, 1893, not 1.

ras son var den av Bååth nämnde bildhuggaren Jochim, f. 1662, † 1711; dennes första hustru hette Catharina Garp.

I en annan bouppteckning, 1675, 11 mars, efter den 1674 döde konterfejaren Jörgen Waldau, möter man namnen på dels Jost Schutzes svärson handelsmannen Lützenschwager, dels bildhuggaren Henrik Schutz, och man skymtar möjligheten, att bildhuggarna Henrik och Jost voro släkt. Handelsmannen Lützenschwager var jämte en Gustaf Meins barnen Waldaus förmyndare. Närvarande vid bouppteckningen var även »änkans tillkommande käreste, Henrik Schutz, kungl. maj:ts bildhuggare vid amiralitetet». Den möjligheten finns ock, att den ovan nämnde bildhuggaren och snickaren Hans Schutz eller Schytz var befryndad med Jost Schutze, hos vilken han var gesäll 1664.

Enligt amiralitetskollegiets protokoll 1665 befarade man, att mäster Jost snart skulle dö, varför en bildhuggare från Göteborg gavs hopp om arbete. Jost dog dock ej nu, och 1673 (4 juni; samma protokollssvit) slöts nytt kontrakt med honom. Året därpå, 1674, dog Jost Schutze,¹ alltså samma år (?) som Hans Schutz och Niklas eller Claes Schutz. En annan mäster Claes eller Claus, likaledes amiralitetsbildhuggare, omtalas någon gång vid denna tid, bl. a. då han 1678 hade det stora nöjet att jämte Henrik Schutz få stryk av Petter Schultz, men han hette Swart och ej Schutz, ehuru han lätt förväxlas med en med det namnet.

Bilaga.

Utdrag ur Amiralitetskollegiets specialräkn. 1651, fol. 1170—71, RA:

»Januarijus Febuarijus Mertijus

Auff dass Nye Schiff VENIX ein gallyon 18 Vos a 6 m \ddot{u}	27
dass grosse hackebredh a 9 Vost a 6 m \ddot{u}	13 $\frac{1}{2}$
Oben dass hackebredt ein kron a 1 $\frac{1}{2}$ Vos a 6 m \ddot{u}	2 $\frac{1}{4}$
Vnder hackebredt ein liste a 9 Vos a 6 ør Vos	1 $\frac{3}{4}$
Darunder ein durchgebrochen kam geschniten a 8 Vos 3 m \ddot{u}	6
ein lange liste darunder a 8 Vos a 6 ør	1 $\frac{1}{2}$
De zwe grossen bilder by das wapen ein Jeder 10 Vos a 4 m \ddot{u}	20
Oben de bilder zwe windruben ein 2 Vos a 3 m \ddot{u}	3
De bilder Vnder wapen by de Venster 6 ein 2 $\frac{1}{2}$ Vos a 4 m \ddot{u}	15
Jn de Mitte ein klein wapen a 2 Vos a 4 m \ddot{u}	2
an beide ende zwe Merbilder ein 2 Vos a 4 m \ddot{u}	4
Achter vnder de Venster an de gallerije 8 bilder ein 5 Vos a 4 m \ddot{u}	40

¹ Se s. 70 ovan, not 1.

Zwischen de bilder 18 listen a 25 Vos a 6 ør	4 $\frac{1}{2}$
Auff beiden seiden an de gallery 4 bilden ein 3 Vos a 4 m \ddot{z}	12
Vnder de bilder zwe grosse gellinge ein 5 Vos a 4 m \ddot{z}	10
Zwischen de bilder an de gallerij 7 Windruben ein 1 m \ddot{z}	1 $\frac{3}{4}$
Auff dass Ror ein bildt a 3 Vos a 4 m \ddot{z}	3
auff beiden seiden an de gallerije zwe Venster midh 4 louwen och (?) bilder midt ziradt ein Venster 12 Vos a 4 m \ddot{z}	24
an ein Jeder seidt von de Venster ein bildt a 3 Vos a 4 m \ddot{z}	6
Oben disse beiden Venster oben andre 2 ein 8 Vos a 3 m \ddot{z}	12
Zwe Venster midt Vische ein 9 Vos a 3 m \ddot{z}	13 $\frac{1}{2}$
Von beiden Seiden das schiff 19 gellinge ein 3 Vos a 2 m \ddot{z}	15
Vorn an de gallijon zwe lange Relinge a 3 Vos a 3 m \ddot{z}	4 $\frac{1}{2}$
Vnder de Relinge zwe bilder ein 5 Vost a 4 m \ddot{z}	10
Summa 252 $\frac{1}{4}$ dal	
Jost Schutze	
bezalt	

 Aprilij Maijus

Bimen Jn das schiff VENIX Vor de kajut dohr zwe bilder ein Jeder bildt mit den Vos a 4 Vos a 4 m \ddot{z}	8
Dar Jegen einen stab mit lobwerch a 5 Vos a 1 m \ddot{z}	1 $\frac{3}{4}$
bimen Jn de kajut 3 Venster ein Venster 9 $\frac{1}{2}$ Vos a 2 m \ddot{z}	13 $\frac{1}{2}$
hinder an das spegell noch 2 Venster sein 15 Vos a 2 m \ddot{z}	7 $\frac{1}{2}$
dar by noch zwe andre Venster sein 10 Vos a 2 m \ddot{z}	5
Vor de Man zu Ror zwe duhren mit poste och bagen ein 14 Vos a 2 m \ddot{z}	13
Dass grosse hackebredt von bimen geschnitten a 7 Vos a 4 m \ddot{z}	7
Darunder ein kam oder list durchgebrochen a 7 Vos a 2 m \ddot{z}	3 $\frac{1}{2}$
Vor de oberste huttedohr zwe bilder mit de Runduge a 9 Vos a 2 m \ddot{z}	4 $\frac{1}{2}$
Oben de hutte dohr einen bagen Vber das schiff a 8 Vos a 4 m \ddot{z}	8
Vber Vndreste zwe hutdohren och einen bagen a 10 Vos a 4 m \ddot{z}	10
Vor de gallijon Vnder den halben Man 5 bilder ein 4 Vos a 3 m \ddot{z}	15
Hinder an das spegell Vnne das Wapen listen a 25 Vos a 6 ør	4 $\frac{3}{4}$
Summa 150 $\frac{1}{2}$ dal	
Jost Schutze	
bezalet	

Henrik Johannes Boström

in memoriam.

Den personhistoriska forskningen i Finland har drabbats av en förlust, en av de största den i detta nu kunnat lida. Den 26 dec. 1930 avled plötsligt och oväntat i sitt hem i Helsingfors kanslirådet Henrik Johannes Boström, ledamot av Genealogiska Samfundets i Finland styrelse. Med honom har bortgått en sällsynt arbetsam, nobel person, vida uppskattad även i Sverige bland genealogiskt och personhistoriskt intresserade.

Den yttre ramen kring Henrik Johannes Boströms liv är snart tecknad. Han föddes i Torneå den 27 jan. 1876 som son till dåvarande borgmästaren i denna stad, sedermera häradshövdingen i Närpes domsaga i södra Österbotten Karl Johan Boström och hans hustru Johanna Helena Åström, den sistnämnda tillhörande en i Finlands industriella och ekonomiska liv frejdad släkt. Efter avlagd rättsexamen i Helsingfors 1900 och efter att ha erhållit vicehäradshövdingetitel 1903, tjänstgjorde B. i Vasa hovrätt till 1912, varvid han avancerade till notarie. Han hade redan då idkat advokatverksamhet i Vasa stad, med vilken han fortsatte till år 1927, då han överflyttade till Helsingfors. Följande år utnämnd till stadsfiskal i denna stad, blev B. snart ombetrodd med ombudsmannaskapet vid huvudstadens drätselkammare, men till följd av stadsstyrelsens omorganisering hann han icke bli utnämnd till ordinarie innehavare av den motsvarande nya tjänsten.

Henrik Boström var redan 39 år gammal, när han uppträdde med sitt förstlingsarbete — tidigare hade han endast publicerat några smärre kulturhistoriska uppsatser. År 1915 utkom nämligen hans förtjänstfulla personhistoriska arbete »Wasa Hofrätts presidenter, ledamöter och tjänstemän samt Hofrätten underlydande lagmän och häradshövdingar 1776—1914», med vilket arbete han flera år varit flitigt sysselsatt, och som genast fäste alla personhistorikers uppmärksamhet vid hans person, ett verk,

som även forskare i Sverige i mycket hög grad kunnat tillgodogöra sig (jfr PHT 1915, s. 254).

Nu följde i tät följd en rad andra biografiska arbeten, alla sammanställda med den noggrannhet i detaljer, den gedigenhet i utförandet, som var Boström egen. År 1918 utkom (på finska) en monografi över den kände, i höga Norden verksamme astronomen och fysikern Anders Hellant, 1921 publicerade B. i Genealogiska Samfundets i Finland årskrift »Wasa Hofrätts auskultanter 1776—1876», åren 1922 och 1924 »Borgmästarena i Finlands städer på 1800-talet» (på finska, även separat som Genealogiska Samfundets i Finland »Skrifter» I) och 1929 »Herdaminne för Nerdertorneå och Torneå stad under svenska tiden» (likaså på finska). Sistnämnda arbete, som på grund av sin språkform tyvärr icke är i större grad tillgängligt för svenska forskare, röjer författarens levande, stora intresse för allt, som rör det nordliga Finland och Sverige, i all synnerhet Lappland. Detta herdaminne är, ehuru till omfånget ett av B:s minsta arbeten, kanske det gedignaste av dem alla. Det är häpnadsväckande vilken beläsenhet, vilket suveränt behärskande av den borealiska och hyperborealiska litteraturen det röjer hos sin författare. Denna uppsats är i Finland banbrytande även i det hänseendet, att B. jämte biografierna givit ur tryckta och otryckta källor hämtade kulturhistoriska bilder av de under de svåraste naturförhållanden verksamma, från all kultur isolerade prästmännens uppoffrande arbete bland den då ofta ännu barbariska befolkningen, bilder vilkas motstycke i koncentrerad fyllighet man sällan påträffar i den biografiska litteraturen, som tyvärr ofta lämnar blott torra data utan att göra personerna levande.

Som 5:e bandet av Genealogiska Samfundets i Finland »Skrifter» utkom 1927 Henrik Boströms största arbete »Sankarien muisto» (Hjältarnas minne), en samling på c:a 5,200 biografier över personer, vilka offrat sitt liv för Finlands självständighet (PHT 1928, s. 148). Detta arbete, som B. påbörjade strax efter Frihetskrigets slut, och som han än i hastigare, än i långsammare tempo under nio års tid utförde, är ett levande bevis på den utomordentliga arbetsförmåga och uthållighet, som städse utmärkte Boström. Låt vara att åstadkommande av detta verk icke fordrat forskning i vanlig mening, man står dock i häpnad och beundran inför detta jättearbete, spörjande huru det varit möjligt att på korta lediga stunder, vid sidan av många andra arbeten och uppdrag, samla detta väldiga material, som nu omfattar 894

sidor tvåspaltig text tryckt med petit stil. För verket belönades B. av regeringen med kansliråds titel.

Det enda rent genealogiska arbetet B. utgivit är det, som behandlar hans mödernesläkt, det i Helsingfors 1925 tryckta »Släkterna Åström från Kalix och deras utgreningar». Även denna monografi med sina många illustrationer är en gedigen, pietetsfull arbetsprestation.

Men bilden av Henrik Boström är ej hel, om icke också hans numismatiska intressen nämnas. Det kan gott sägas, att han vid sitt frånfalle i Finland var den bästa kännaren, den erkända auktoriteten beträffande de nordiska rikenas medaljer. Sedan ett antal år hedersledamot av The American Numismatic Society, till vars stora samlingar han verksamt bidragit, var han vid sitt frånfalle sekreterare i Numismatiska Föreningen i Finland, den som gav liv åt detta sällskaps verksamhet, initiativrik, full av nya uppslag, alltid redo att genast med kraft sätta ett beslut i verkställighet. Hans sista stora arbete, färdigt förutom företalet med vars författande han ännu på sin dödsdag var sysselsatt, skall i en nära framtid utkomma i tryck. Verket »Suomalainen muistorahakirja» (Finska minnespenningar), behandlande alla medaljer präglade över finska personer och tilldragelser, kommer att på det numismatiska området bevara Henrik Boströms namn till eftervärlden ärat och aktat.

Henrik Johannes Boström hade enbart vänner. Med sitt vinnande sätt, sitt hjärtevarma väsen tog han varje människa med storm. Och råkade han en person med kulturintressen, icke blott med hans specialintressen, blevo minuterna i hans sällskap snart timmar. Han om någon kunde konsten att taga och giva. Otaliga äro de forskare, som profiterat av hans rika kunskaper och hans tjänstvillighet, som ej kände några gränser. Även i Sverige finnas icke så få, som han bistått med råd och dåd och vilka lärt sig uppskatta hans upphöjda sinne, hans sällsynt helgjutna personlighet.

Osmo Durchman.

Recensioner och smärre meddelanden.

Stockholms Helga Lekamensgilles handlingar.

Av Gottfrid Carlsson.

I årgången 1922 av denna tidskrift, s. 84—90, anmäldes första delen av de genom riksbibliotekarien Collijns försorg utgivna handlingarna rörande Stockholms Helgalekamensgille.¹ Omfattande den s. k. gillesboken 1393—1487, visade den sig vara av högt värde för vår personhistoriska forskning. Sedan dess har den betydelsefulla publikationen fortsatt och fullbordats med ytterligare två delar,² vilka ävenledes äro väl förtjänta av en granskning i tidskriften.

Den förra av dessa volymer (jfr PHT 1923, s. 140) upptager de i tre handskriftshäften, av utg. betecknade som n:r II, n:r III och n:r IV (den ovannämnda gillesboken är n:r I i sviten), föreliggande längderna över gilletts utgifter, »erogata», under de båda decennierna närmast före gilleksamfundets upplösning 1528. Vi möta här bl. a. en mängd notiser om präster, som under tidsskedet i fråga voro anställda i Stockholm och därvid även gjorde tjänst vid gilletts festligheter. Eljest äro personhistoriska uppgifter av större intresse tämligen sällsynta i denna del av gilleshandlingarna, vilken i gengäld erbjuder ett rikligt och mycket värdefullt material till tidens ekonomiska historia, särskilt vad beträffar varupris och arbetslöner.

Med den nyligen utkomna tredje delen har planen för editionsarbetet i viss mån undergått en förskjutning, i det att icke blott återstående handlingar rörande Helgalekamensgillet i Stockholm, närmare bestämt redovisningarna för gilletts inkomster, »leuata», under åren 1515—1522 och 1522—1528 — handskriftsvolymer n:r V och n:r VI, enligt utgivarens beteckning — utan också räkenskaper för Helgeandshuset i Uppsala åren 1528 och 1529 ha blivit i denna del intagna. Anledningen härtill är följande. Det numera i Kungl. Biblioteket deponerade, Stockholms Storkyrkoförsamling av ålder tillhöriga arkivbestånd, i vilket Helgalekamensgilletts handskriftliga kvarlåtenskap ingår, räknar i sin helhet nio volymer. Utgivaren förmodade ursprungligen, att alla

¹ En i den ifrågasvarande recensionen, s. 90, influen uppgift, att kyrkoherden i Stockholm Ericus Johannis Kröpelin omtalas som död 30 juli 1449, är beroende på ett misstag.

² *Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm. II—IV. Erokata 1509—1528. Utg. av Isak Collijn. Upps. 1923. XV+158 s. — Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm och Helgeandshuset i Uppsala. V—VIII. Gillets Leuata 1515—1528. Räkenskaper för Helgeandshuset i Uppsala 1528—1529. Utg. av Isak Collijn. Upps. 1930. XVIII+216 s.*

dessas härrörde från gillet: av de tre sista utgjorde tvenne, n:r VII och n:r VIII, »diverse räkenskaper» för åren 1528 och 1529 och n:r IX räkenskaper för Helgeandshuset i Stockholm »för tiden 1501—1530, då detta [helgeandshus] stod under gilletts vård» (inledningen till gillesboken, s. XIII f.). Efter hand har han emellertid funnit, att handskriftshäftena VII—IX icke alls ha med Helgalekamensgilletts förvaltning att skaffa. N:r VII och n:r VIII gälla Helgeandshuset i Uppsala och ha blott av den orsaken kommit att dela öden med gilleshandlingarna, att gilletts siste älderman »herr Hans från Skå» (Johannes Johannis) år 1528, då han vid gilletts upplösning nedlade sitt ämbete, förflyttades till nämnda helgeandshus och som det synes blev dess föreståndare. N:r IX återigen är en av samme herr Hans för, att döma av riksbibliotekarien Collijns nu lämnade uppgifter (se inledningen till tredje delen, s. XIII) mera privat räkenskapsbok för åren 1502—1535. I detta läge har utgivaren omsider bestämt sig för att avtrycka n:r VII och n:r VIII, d. v. s. räkenskaperna från Helgeandshuset i Uppsala, tillsammans med gilleshandlingarna och låta dem ingå — jämte gilletts »leuata» — i tredje delen, som i följd härav erhållit en mera omfattande övertitel än verkets båda förut utkomna delar, men däremot spara n:r IX för en särskild publikation, avsedd att framdeles genom honom utges av Upplands Fornminnesförening.¹

Emellertid äro själva gilleshandlingarna, Leuata 1515—1528, det från personhistorisk synpunkt ojämförligt intressantaste partiet i tredje delens innehåll. Framför allt fångslas uppmärksamheten av de här förekommande förteckningarna över i gillet intagna medlemmar. I dem möta massor av namn, bland vilka främst Stockholms borgerskap men även en mängd andra samhällskategorier i senmedeltidens Sverige, jämväl de högsta (riksföreståndare och riksråd), äro representerade. Dessa namnlängder äro fördelade på två jämnlöpande serier, av vilka den ena omfattar medlemmar, som i levande livet inträtt i gillet vid de årliga »bibiciones» (minnesdrickningarna), medan i den andra serien, oftast under rubriken »introducciones post mortem», sådana personer uppräknas, som antingen först efter döden intagits i gilletts gemenskap eller också redan i livstiden varit bröder och systrar i gillet men under respektive (ämbets)år, i anledning av deras timade frånfälle, hedrats med övlig begängelse från gilletts sida. Längderna av det senare slaget (sidd. 3—21, 58—67, 69—73, 91—93) äro de för personhistorien mest givande, emedan de möjliggöra en — exakt

¹ En detalj i utg:s beskrivning av handskriftsvolymen n:r VIII förefaller diskutabel. Det gäller uppgiften i inledn. till del 3, s. XIV (jfr *ibid.*, s. XIII), att handskriften i fråga i sin helhet företer herr Hans' från Skå piktur. Om detta är riktigt, blir det svårt att förklara, att räkenskapsföraren s. 136 säger sig ha utbetalat en penningssumma till »her Hans» (jfr notisen om en annan utbetalning till »dominus Johannes de Skaa» s. 133) och att han s. 121, 126 uppger sig ha (på våren 1529) kommit »aff klostereth», »ex clastro», till Helgeandshuset; sistnämnda notiser synas antyda, att han till 1529 varit en klostergiven man (munk i gråbrödraklostret i Uppsala?), vilket ju emellertid ingalunda är tillämpligt på herr Hans från Skå.

eller ungefärlig — bestämning av den i de flesta fall eljest okända tidpunkten för vederbörandes död. Även intagningarna »post mortem» synas nämligen så gott som alltid ha skett kort efter dödsfallet. Ett intressant undantag från denna regel låter sig dock påvisa. År 1523 intogos »post mortem» borgmästaren i Stockholm Anders Henriksson och rådmannen därstädes Peder Eriksson (s. 66). Bägge hade avlivats i Stockholms blodbad tre år tidigare. Det är härvid att märka, att intet enda av blodbadets många offer förekommer i gilletts dödslistor för år 1520,¹ varav man måste sluta, att gillet då nödgats böja sig för den av Kristian II och hans regering upprätthållna fiktionen, att de halshuggna voro kättare och följaktligen ovärdiga medlemskap och åminnelse i ett kristligt samfund. Fallen Anders Henriksson och Peder Eriksson klargöra i sin tur, hurusom detta tvång upphörde, sedan Gustav Vasa nedslagit Kristians välde och 1523 blivit herre över Stockholm; nu restes icke längre något hinder för vederbörande arvingars önskan att åt de avrättade förvärva broderskap och själamässa i det ansedda gillet.

Några ur mängden valda exempel på dödslistornas personhistoriska betydelse må anföras. I fråga om riddaren Sten Abrahamsson (Leijonhufvud) får man veta, att han avled 13 juli 1516; hittills ha både dödsår och dödsdag varit obekanta (se Elgenstiernas ättartavlor: Leijonhufvud, Tab. 2). Riksrådet Jon Jönsson till Glädö omnämnes som »frater in vita» — han var alltså även i livstiden gillesbroder — i 1519 års längd över då avlidna eller »post mortem» intagna medlemmar (uppgiften redan använd i Hist. Tidskr. 1920, s. 142, not 2). Junker Bengt Eriksson (Bielke) förekommer i dödslistan för 1527. Icke heller om sistnämnda båda ädlingars dödsår skänker oss någon annan källa upplysning (betr. junker Bengt se Elgenstierna: Bielke af Åkerö, Tab. 19). Ett par av Gustav Vasas mera framträdande medhjälpare i befrielsekriget, Jöns Varg och Joakim Kamaken (Kamika), omtalas som döda 1526 resp. 1524; för en av konungens kamrerare, Georgius Olai (hittills alldeles okänd), uppges dödsdagen: 3 april 1524 (s. 70; hänvisning till denna sida har råkat utfalla i registret).

Utrymmet tillåter oss icke att vidare ingå på de nu nämnda delarnas historiska värde. Blott så mycket må sammanfattningsvis sägas, att ingen forskare i den senare Sturetidens och den begynnande Vasatidens hävder kan underlåta att taga kännedom om dem. Från den speciella Stockholmsforskningens synvinkel utgöra de givetvis — jämte stadens egna handlingar — en huvudkälla för den period de omfatta.

Vid återgivande av originalens text ha i det väsentliga de principer följts, som tillämpades redan vid ederingen av gillesboken. Förkortningarna ha sålunda upplösts utan att som regel upplösningarna blivit på något sätt markerade. Detta system har onekligen sina nackdelar, och i vissa fall, där textens former från real eller språklig

¹ Utgs tvexsamt framkastade förmodan, att den Jacobus Petri (av namnformen att döma en klerk eller djäkne), som intogs »post mortem» 1520 (s. 12; jfr registret), är identisk med den vid blodbadet avrättade rådmannen Jakob Pedersson, måste anses sakna berättigande.

synpunkt te sig egendomliga, känner läsaren saknad efter ett utgivningsätt sådant som det i avtrycket av Stockholms medeltida tänkeböcker från 1483 praktiserade, genom vilket fullständig boskillnad göres mellan det i originalet verkligen utskrivna å ena sidan och upplösta abbreviaturer å den andra. — Även en så förfaren och skicklig editor som riksbibliotekarien Collijn kan naturligtvis någon gång göra sig skyldig till direkta felläsningar. Ett par sådana fall, av vilka åtminstone det ena torde vara absolut säkert, må anföras. En notis i 1521 års »introducciones post mortem» lyder enligt del 3, s. 15, så: »Item velbördögh mans Peder Turesson cum <och velbördögh> vxore viij mark dedit.» Den ifrågavarande ädlingen identifieras av utgivaren med riddaren Peder Turesson (Bielke), som att döma av andra källor dog i slutet av år 1520. Men i sådan händelse kunde man vänta sig herretitel vid namnet; genitivformen *mans* är tillika under alla förhållanden misstänkt. Även utan förnyad granskning av handskriften vågar anmälaren påstå, att den läsning han själv för ett tiotal år sedan vid studium av originalet antecknade: »— — velbördögh man her Peder Turesson — —» är att föredraga (och identiteten med riddaren Peder Turesson *eo ipso* höjd över tvivelsmål). I del 2, s. 115, talas — i en notis av år 1523 — om »jomffrv Karin Knwth Olsson ssister» (utg. gör i registret intet försök till identifiering). Anm. har här läst »jomffrv Karin Knwth Alffsons syster» och tror sig i vilket fall som helst kunna identifiera vederbörande med den bekanta jungfru Karin Alfssdotter, syster till Knut Alfsson (Tre rosor).

I likhet med gillesboken ha nu ifrågavarande delar av verket försetts med var sitt glossar, upptagande förklaringar av mera ovanliga ord; utgivaren har härvid haft biträde av det senmedeltida Stockholmsprästens framstående kännare professor E. Lidén. Vidare har det diplomatarium för Helga lekamensgillet, »Urkunder och aktstycken 1405—1499», som ingår i editionen av gillesboken, i del 3 fullbordats medelst avtryck av »Urkunder och aktstycken 1505—1536». Slutligen ha till denna tredje del fogats yrkesregister och Ortsregister för hela verket ävensom ett för delarna 2 och 3 gemensamt personregister.

Sistnämnda register påkallar i en personhistorisk tidskrift särskild uppmärksamhet. Redigerat efter samma riktlinjer som det år 1921 för gillesbokens vidkommande utförda personregistret, har det liksom detta till forskningens båtnad fullständigats genom citat även ur andra källor (här företrädesvis Stockholms stadsböcker och Stockholmslitteratur), som ha något för vederbörandes biografi betydelsefullt att förmåla. Det sätt, varpå registreringen verkställts, vittnar om att utgivaren, biträdd av den nyligen bortgångne lektor F. de Brun, däråt ägnat ett stort och i flera avseenden förtjänstfullt arbete. Men det kan knappast sägas, att resultatet i allo blivit lika lyckligt som i det sällsynt vederhäftiga, över hela linjen förebildiga registret till gillesboken. Av del 3 ha s. 121—138, motsvarande handskriftshäftet n:r VIII, helt enkelt råkat bli alldeles obeaktade i personregistret (trots uppgiften i inledningen, s. XVII). Vidare äro registrets identifikationer i rätt många fall felaktiga (se härom ytterligare

nedan s. 85). En »frw Meretha», vars kaplan herr Erik inskrevs »post mortem» 1525, uppfattas som identisk med riksföreståndaren Svante Nilssons änka Mätta Ivarsdotter (Dyre), ehuru namnformen förbjuder en sådan sammanställning och fastän fru Mätta redan ett decennium tidigare lämnat Sverige och bosatt sig i Danmark. Den person, som det här verkligen är fråga om, är antingen fru Märta Johansdotter (Slaveka) på Mörby eller fru Märta Bengtsdotter (av Ulfläkten) på Eka; det förra alternativet är nog det sannolikare. Om Linköpingsdekanen mästare Erik Svenonis, som 1518 nämnes i gilleshandlingarna, uppges i registret med orätt, att han 1529 var predikant i Stockholm (förväxling med annan person). En »mester Peder cancelarius» (förmodligen en biskopskanster), som 17 aug. 1526 övervar och bevittnade gillesåldermannens årsredovisning av uppbörd och utgifter, identifieras utan vidare med Peder Jakobsson Sunnanväder, vilken vid tidpunkten i fråga var landsflyktig i Norge och dessutom icke veterligen innehade magistergrad. Konung Gustavs ovannämnde kamrerare Georgius Olai, som ju avled 3 april 1524, sammanblandas med en »her Yöran», tjänstgörande som gilleskaplan ännu 25 febr. 1525. »Escillus Philippj choralis dominij curati Stokholmen-sis» 1515, sedermera (1516—1520) kaplan i gillet, föres felaktigt tillsammans med en »dominus Eskillus», som förekommer i gilleshandlingarna 1509 och som enligt vad anm. visat i PHT 1918—1919, s. 11, icke är någon annan än Gustav Vasas »äldste tjänare», kammarmästaren herr Eskil Mikaelis.

Anmärkas bör också, att de i gilleshandlingarna ingående förteckningarna över avlidna bröder och systrar icke på ett i allo nöjaktigt sätt ha blivit begagnade i registret. Ehuru de medlemslängder, som tillhöra denna serie, genom själva rubrikerna (»introducciones post mortem» e. d.) uttryckligen ange sig vara dödslistor, har utg. för det mesta — alldeles konsekvent är han icke — blott i sådana fall, där det även i den fortlöpande texten, såsom ofta är händelsen, vid den enskilde medlemmens namn är särskilt omförmält, att personen i fråga intagits »post mortem» eller ock varit »frater (soror) prius», d. v. s. dött såsom gillesmedlem, vid registreringen utgått ifrån, att de äro av betydelse för fastställandet av tidpunkten, då vederbörande avlidit. Och dock torde det knappast med ett enda exempel kunna styrkas, att en person varit i livet någon avsevärd tid efter det år, under vilket vederbörande är uppförd å resp. förteckningar över avlidna gillesmedlemmar.

Den som enbart håller sig till registrets uppgifter måste visserligen få den föreställningen, att det finns gott om dylika exempel. Men vid närmare undersökning blir resultatet ett annat. När det om borgmästaren Jöns Gudmundssons hustru Dorotea, upptagen å 1517 års dödslista, i registret anges, att hon dog »ca. 1530», är detta ej exakt; hustru Dorotea omtalas nämligen som död 16 dec. 1528 (Stockholms tänkebok, Larssons edition, s. 253), och såvitt anm. har sig bekant, är det ingenting, som hindrar, att dödsfallet timat många år dessförrinnan. Om en hel grupp av personer, vilka förekomma i dödslistorna för åren 1516—1520, har registret notisen: »† 1522.» Utg. stöder

sig härvid på en längd över framlidna gillesmedlemmar, som av särskild anledning och rent undantagsvis blivit införd i räkenskapshäftet n:r III, alltså bland Erogata 1515—1522 (se avtrycket i del 2, s. 102 f.). Denna längd avser emellertid ingalunda, såsom vid registreringer i regel förutsatts, just året 1522 utan i stället hela den tid, som det nyssnämnda »erogata»-häftet omfattar, d. v. s. åren 1515—1522; de uppräknade äro medlemmar, som avlidit under loppet av sagda tidsperiod, likgiltigt vilket år i perioden deras frånfälle inträffat. Att så är förhållandet, framgår av en rad fullt bestyrkta fall, där den ungefärliga tidpunkten för vederbörandes död (1515, 1517, 1518 och 1520) är känd. Följaktligen förefinnes ingen motsägelse mellan längden i Erogata å ena sidan och de egentliga dödslistorna (i del 3), såsom sådana uppfattade, å den andra: de sistnämnda äga genomgående vitsord vid fastställandet av tiden för ifrågavarande gillesmedlemmars död, och registrets uppgift om dessa: »† 1522» är alltså missvisande.

I åtskilliga andra fall är den bristande överensstämmelsen mellan dödslistornas årtalsuppgifter och registrets biografiska notiser beroende på identifikationer, som, i sig själva ej sällan ytterst vågsamma, enligt anm:s bestämda mening just av hänsyn till dödslistorna böra förkastas. Som ett exempel må anföras, att en person i 1522 års dödslista, »myntemestaren aff Vesteraars» (del 3, s. 21), i registret reservationslöst identifieras med den 1536 omkomne myntmästaren Anders Hansson (registret uppger om denne, att han blev avrättad; se dock Per Brahes krönika, utg. av Ahnfelt, s. 17). Identifikationen, redan i och för sig alltför djärv, måste avvisas: den ifrågavarande, i dödslistan icke namngivne gillesbrodern — han följer i längden omedelbart efter biskop Otto Svinhufvud, som bevisligen dog 1522 (före 30 juni; C 449, fol. 106 v., Upps. univ.-bibl.) — är en t. v. oidentifierbar myntmästare, som utan tvivel var död redan då han 1522 upptogs i Helga lekamens brödraskap.

Med det sagda har anm. velat styrka sin uppfattning, att personregistret trots det i det stora hela solida arbete, som därpå nedlagts, endast med en viss försiktighet och urskillning bör användas vid biografiska forskningar. Måhända är det också på sin plats att påpeka, att registret även för gilleshandlingarnas vidkommande (om Uppsalaräkenskaperna se ovan s. 83) vid en jämförelse med urkundstexterna röjer en och annan lucka. Särskilt må anmärkas, att utg. ofta uraktlåtit att vare sig i personregistret eller — såsom i somliga fall lämpligen bort ske — i yrkesregistret hänvisa till personalnotiser, som gälla icke namngivnen person. Någon gång ter sig denna uraktlåtenhet som en ganska kännbar brist. I Erogata för år 1511 (del 2, s. 27 f.) omtalas »myns herres ärkebiscopens frändhe begengilse». Registret har ingen motsvarande sidohänvisning vid Jakob Ulfssons namn; och dock är det näppeligen uteslutet, att notisen i fråga framdeles kan bli av en viss betydelse vid en utredning av ärkebiskop Jakobs föga utforskade släktförhållanden.

Den kritik, som nu riktats mot personregistret i verkets tredje del, får emellertid ej bli det sista i en anmälan av Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm. Riksbibliotekarien Collijn har

fullgoda anspråk på den nationella forskningens stora tacksamhet för att han vid sidan av många andra maktpåliggande värv företagit sig och med sin vanliga arbetsenergi fullföljt den ingalunda lätta uppgiften att utge gillesurkunderna. Ingen kan vara mera angelägen om att eftertryckligen framhäva denna tacksamhetsskuld än den, som här fört pennan.

— Professor A. R. Cederberg, tidigare i Dorpat, nu i Helsingfors, har på tyska språket utgivit en avhandling betitlad *Heinrich Fick. Ein Beitrag zur russischen Geschichte des XVIII Jahrhunderts* (Tartu-Dorpat 1930. 8:o, 103, 160, s.), vilken har stort intresse även för svensk personhistoria. Fick (f. 1679, † 1750) var nämligen Peter den stores medhjälpare vid organiserandet efter svenskt mönster av de ryska regeringskollegierna och blev själv den näst högste ledaren av ett bland dessa (kommerskollegiet). Denna betydelsefulla förmedlarroll, som möjliggjordes av Ficks anställning i svensk tjänst från 1701 under ett tiotal år (regementskvartermästare 1704—1710) och därav vunna kännedom om svenska förhållanden, har visserligen icke varit obeaktad från svenskt håll, ty H. Hjärne har i *Historisk tidskrift* 1884 meddelat de huvudsakliga data rörande Ficks såväl person som gärning. Men eljes kan det nog sägas, att dennes namn ej hör till de i Sverige allmänt kända, ehuru i utlandet flera arbeten sett dagen, i vilka hans insats mer eller mindre ingående behandlats. Den närmaste anledningen till ämnets återupptagande har varit ett fynd, som författaren till föreliggande bok lyckats göra, och som innehåller delar av Ficks arkiv, vilket i över 150 år förvarades på det honom förlänta slottet Oberpahlen i Livland, men under orostiden innevarande århundrade till större delen skingrats. Bland de funna resterna befinna sig åtskilliga konceptmemorial av Ficks hand, i vilka han dels utvecklar sina tankar beträffande den lämpligaste vägen för de åsyftade reformerna, dels framlägger förslag till instruktioner o. d. för de planerade ämbetsverken. Men därjämte har också påträffats förteckningar över de samlingar av *acta publica*, som Fick hopfört i Sverige och skaffat över till Ryssland för att där tjäna som studiemateriel och väl även delvis till direkt efterbildning. I den senare och större avdelningen av sin bok har Cederberg avtryckt dessa olika slag av handlingar, vilka äro ägnade att giva en konkret föreställning om grundvalen till den beryktade ryska administrationsomvandlingen, vars svenska genesis visserligen varit bekant och erkänd, men likväl ej kunnat så tydligt klarläggas. Vad särskilt beträffar den kollektion av svenska förordningar, till vilken det digra innehållsregistret nu kommit i dagen, framhåller författaren med rätta, att den är imponerande till sin storlek och därav betingade fullständighet. Det rör sig om icke mindre än omkring 1,350 nummer alltifrån 1500-talet och fram till tiden för frihetstidens början; och genom gjorda hänvisningar kan slutas, att själva samlingen

varit bunden i många band, som till största delen dock ej nu påträffats. Då författaren med anledning härav fäst sig vid den möda åstadkommandet av en sådan samling måste förutsätta och särskilt påpekat den kostnad och tidsutdräkt, som avskrivningen bort förorsaka; är det likväl skäl att erinra, hurusom en stor del av dessa aktstycken funnos tillgängliga i det s. k. årstrycket, och att det övriga mycket väl kan tänkas hava ingått i en redan färdigbildad samling, som Fick kunnat överkomma på en gång och således utan vidare besvär för sig själv. Dylika samlingsband med dels tryckta dels otryckta författningar om varandra hörde nämligen till de alldagliga företeelserna i dåvarande såväl allmänna som enskilda bibliotek och kunde lätt förvärvas, även om tiden eljes gärna hemlighöll »statssaker» och exporten av dylika särskilt i nu skildrat syfte måhända ej setts med blida ögon, om saken blivit känd. Min uppfattning, att så tillgått, har styrkts genom ett studium av det disparata innehållet, som omfattar allt vad som i äldre tid rymdes under det vidsträckta begreppet *acta publica* och således ej är inskränkt till vad som kunde synts Fick värdefullt för hans speciella ändamål. Men å andra sidan finnas onekligen nummer, vilkas art och beskaffenhet göra det tveksamt, huruvida det sagda gäller hela samlingen, och vilkas anskaffande måhända förutsätter utvägar av annan och mera komprometterande natur. Hit höra vissa diplomatiska aktstycken av delvis sen dato, som icke så vitt känt voro publicerade på Ficks tid; och även några av de äldsta aktstyckena höra kanske ej hemma bland *loci communes*. Också har Fick, tydligen för att öka sina förtjänster om sin nye herre, flera gånger betonat, att han måst använda förbjudna vägar för att kunna fullfölja sina avsikter. Men ingenting synes hindra, att det på sådant sätt anskaffade kunnat fogas till samlingen, sedan denna varit i huvudsak färdigbildad. I stort sett påverkar ju icke heller sättet för tillkomsten det intresse, som kollektionens tillvaro som sådan är ägnad att ingiva. En annan sak är, att dess betydelse för sitt ändamål får anses ganska minimal, om den, såsom synes antagligt, alltjämt befunnit sig i Ficks enskilda ägo och således ej kunnat bliva föremål för studium av andra än honom själv. Därom kan man dock ej veta något med visshet, eftersom endast förteckningen och en obetydlig del av själva samlingen funnits intakt. — Till Ficks uppdrag hörde även att tubba någon svensk ämbetsman vid centralförvaltningen att övergå i rysk tjänst. Av den undersökning prof. Cederberg med anledning härav gjort, har emellertid framgått, att detta ej torde haft framgång. Däremot hava några svenska krigsfångar (dock med tyska namn) påträffats bland de i kollegierna anställda. Själv blev Fick genom ett formligt kontrakt den 23 januari 1717 för en tid av tolv år antagen till råd i ett under bildning varande kammarkollegium, men hans verksamhet blev icke inskränkt till endast denna del av förvaltningen. Genom resor till andra främmande länder sattes han i tillfälle att samla intryck även från dessa håll och har i sina memorial framlagt förslag beträffande så vitt skilda ting som den ryska ungdomens uppfostran och befordran av de ryska näringarna samt grundandet av en rysk vetenskapsakademi, för att nu blott nämna några exempel. Överhuvud synes han för

övrigt haft sin hand med vid organisationen i alla dess delar och således haft ett inflytande, som sträckt sig vida utöver vad som hörde till hans närmaste befattning. Hans ställning stärktes genom hans personliga beröring med tsaren, som författaren betecknar som ett verkligt gunstlingskap. Detta tog sig bland annat uttryck i det kejserliga patent 1720 26/12, varigenom Fick erhöi det ovan nämnda godset Oberpahlen, som under den svenska tiden hört till Herman Wrangels och hans arvingars förläningar, men vid reduktionen indragits till kronan. Peter försummade ej heller att anbefalla Fick hos sina efterträdare, men dessa skulle visa sig föga sinnade att i denna sak liksom i övrigt fullfölja självhärskarens vilja och intentioner. Redan 1725 indrogs största delen av det åt Fick förlänta godset till förmån för Carl Gustaf Dücker, som kunde påvisa släktskap med den Wrangelska familjen. Då dennes son ej, såsom avsikten varit, skaffade sig rysk indigenatsrätt, fick Fick sedermera under Peter II rätt att av denne återköpa godset. Även eljes såg han sig till en början i stånd att hävda sin ställning och fick t. o. m. 1726 denna förbättrad genom utnämningen till vice president i kommerskollegiet med statsråds titel. Efter Annas tronbestigning förändrades Ficks villkor så grundligt som möjligt. Han torde haft sitt finger med vid försöken att genom en konstitution binda händerna på denna härskarinna, och när detta icke hade framgång, blev konsekvensen för honom en tioårig förvisning till Sibirien. Efter Annas död fick han dock icke blott återvända utan erhöi t. o. m. 1744 av Elisabeth Oberpahlen tillbaka. Han dog där 28 juni 1750. Inom denna ram har professor Cederberg med ledning av de påträffade papperen och förefintlig litteratur givit en bild av den tyskfödde svenske renegaten, som på ett övertygande sätt uppvisar dennes betydande egenskaper och förmåga. Ehuru hans livsgärning icke kan inbringa honom några svenska sympatier, måste man likväl, efter tagen del av detta förtjänstfulla arbete, tillerkänna honom överlägsenhet och säkerhet vid genomförandet av sina ganska gigantiska uppgifter under svåra och främmande förhållanden.

Aqut.

— Med tanke på de ofta bra nog diletantmässiga och ovederhäftiga populariseringsarbeten, som på historiens fält gång efter annan se dagen, är det en sann glädje att få tillgripa en för vida kretsar avsedd men fackmannamässig bok som prof. Nils Ahnlunds senaste. Det är en essaysamling i linje med förf:s tidigare »Oljoberget och Ladugårdsgården» (1924) och »Svensk sägen och hävd» (1928). Den nya samlingen, under titeln *Kring Gustav Adolf* (Sthlm, Hugo Gebers förlag, 1930. 8:o. X, (2), 234 s., 8 pl. Häft. kr. 7:—), hopför bidrag, som förut på olika håll sett dagen, men nu utgivnas i översedd form. Av metodiskt, historiskt-kritiskt intresse äro särskilt den stora undersökningen om »Pater Lamormainis brev» (från festskriften till Stavenow 1924) och kapitlet »De sex orsakerna» om den föregivna medeltidsinskrift i Riddarholmskyrkan, vilken förf. uppvisar vara ett litterärt lån från Johannes Magnus. Därjämte dölja sig många metodiska pro-

blem i förf:s skörd på historiografiens hos oss tyvärr så föga odlade fält, hans teckning av historieskrivaren Jonas Hallenberg. Som ett motiv för hela samlingen kunde sättas Ahnlunds uttalande i uppsatsen »En Gustav Adolfsbild», att den forna stormaktsställningen aldrig helt upphört att inverka på vår uppfattning av världen. Direkt kring konungen gruppera sig utom sistnämnda studie framställningarna om mötet med Christian IV i Ulfsbäck 1629, av Gustav Adolfs förhållande till respektive Wallenstein, den kurfurstlige svågern i Brandenburg och Louis De Geer. Det makabra ämnet »Döds kallarna på Söderport» har förf. avunnit mycket av stort allmänintresse. Personhistoriskt sett rör uppsatsen bl. a. legaten Anders Lorichs, herr Hogenskild Bielke och den finländske frälsemannen Hans Hansson till Monikkala. Kapitlet »Wivallius och Gyllenstiernorna» upprullar den svensk-polska emigrantkoloniens särdeles beaktansvärda problem. Till även det kyrkohistoriska området ledas vi över i den givande essayen om det protestantiska Sveriges förbindelser med den ortodoxe Konstantinopelpatriarken Kyrillos Lukaris och försöken till dåtida svenskt-engelskt närmande. I »Bröderna Niurenus» visar förf. oss den förfärande realiteten av tidens religiösa motsatsförhållanden och ofördragsamhet; beröring med detta ämne har ju även uppsatsen »Från Messenii sista dagar», som för övrigt ger exakt dödsdatum för Messenius. Den vetenskapliga apparaten till studierna om Lamormaini och Hallenberg kan uppsökas på annat håll. Gärna hade man emellertid sett den så tilltalande boken utökas med några sidor utförligare källhänvisningar åtminstone för de andra uppsatserna, på sätt som tidigare skett i förf:s liknande essaysamlingar.

B. H—d.

— B j a r n e B e c k m a n, *Dalupproret 1743* och andra samtida rörelser inom allmogen och bondeståndet, Akad. avhandl. (Sthlm), Gtbg, Wettergren och Kerbers förlag, 1930. 8:o. XXV, (2), 528 s. Häft. kr. 8:—.

Under 1740-talets första år skakades vårt land av häftiga kriser, som kulminerade försommaren 1743. Det totala fiaskot för hattpartiets krigspolitik hade alstrat en växande jäsning, som särskilt märktes vid påbuden om utskrivning av manskap. I Dalarna utlöste sig, som bekant, missnöjet i fullt uppror, den s. k. stora daldansen, som gjorts till föremål för behandling i Beckmans ovannämnda doktorsavhandling. De källor, vilka stått förf. till buds, utgöras till ej ringa del av protokoll från rättegångarna mot upprorsmännen. Utsagorna komma i de flesta fall dels från personer, som varit ledande i upproret och därför angelägna att förtiga sanningen eller förvränga fakta, dels från sådana, som tvingats med eller på annat sätt inblandats och som kanske sökt dra sig ur spelet genom mindre noggranna eller rentav falska uppgifter. Då vi därtill veta ytterst litet om de många uppträdande personernas inbördes förbindelser måste dessa källor tydligen upptagas med försiktighet. Stundom synes förf. icke ha tillräckligt beaktat detta, t. ex. i fråga om de prospektionslistor, som dalkarlarna skulle fört med sig till Stockholm (s. 446 f.) Hans dokumente-

ring bygger här på kvalitativt så underhålliga källor, att den ej förmår bindande fastslå dylika listors existens. Med hänsyn till dalkarlarnas tåg mot Stockholm och dess tragiska avslutning där, hade det varit av intresse, om åt förhållandena i huvudstaden ägnats en mera ingående undersökning, låt vara att det torde vara svårt att härvidlag uppbringa något material av större omfattning.

Icke minst avhandlingens utförligt refererande framställningssätt har medfört, att ett synnerligen stort antal personer blivit omnämnda. Det digra personregistret bär vittne härom. Detta är för övrigt upprättat med stor noggrannhet och omsorg, ibland t. o. m. väl stor. Sålunda torde man väl lugnt kunnat avvara »Farao, konung i Egypten» och »Grüners hushållerska». För släktforskning rörande dalasläkter torde avhandlingen bli av viss betydelse som uppslagsbok.

I rikare belysning än de flesta tämligen okända dalkarlarna komma ledarna, främst major Wilhelm Gustaf Wrangel och bruksbokhållaren Gustaf Schedin. Förf. framhåller svårigheten att komma Wrangel in på livet, då denne tycks ha kunnat konsten att duper sin omgivning. Då Wrangel i mars 1743 sändes till Dalarna för att lugna oron anade regeringen ej, att han reste med instruktioner från danska ministrarna i fickan. Den ena stunden gjorde han ex officio föreställningar till allmogen om lydnad och lugn, den andra agiterade han för danske kronprinsen och krävde hattarnas störtande. Det är tvivelaktigt, hur han egentligen ställt sig till tåget mot Stockholm och hur mycket hans skenbara andel i ledningen överensstämte med hans egna önskningsar. Schedins personlighet verkar lättare att komma till rätta med. Förf. ger en utmärkt teckning av den f. d. furiren i svensk och preussisk tjänst och av hans verksamhet som bruksbokhållare. Schedins stora tid var uppehållet i Falun, då de brokiga skarorna organiserades, samt marschens första skede. I Stockholm synas såväl Schedin som Wrangel ha skjutits åt sidan av de radikalare elementen. Vid avgörandet på Norrmalmstorg är Schedin helt utanför ledningen, lockas upp till slottet, arresteras och går så sitt öde till mötes.

Förf:s bild av Dalalandshövdingen Wennerstedt jävar ej den allmänna uppfattningen, att denne ej var vuxen sin svåra uppgift. Kanske borde förf. närmare undersökt Wennerstedts ställning till underlydande ämbetsmän. Med stor sannolikhet kan man tillräkna honom en god del av skulden till, att hela den lokala ämbetsmannorganisationen ramlade samman vid upprorets utbrott. Ett skickligt dubbelspel utförde riksdagsmannen Skinnar Per Andersson.

Ett av de intressantaste men mest svårutredda problemen är frågan om den danska agitationen. Förf. har väl med rätta framhållit, att av de danska ministrarna i Stockholm, Berckentin och Grüner, den senare med sin djärvare natur förmodligen varit djupare inblandad i upproret än den förre. Den danska agitations- och bespisningscentralen i Stockholm var källaren Stora Christoffer, där fabrikören Abr. Hedman residerade, men den nämnes i vittnesmålen endast motvilligt av de inblandade.

Oroligheterna i Göteborg ha förut uppfattats främst som en ytt- ring av de aggressivt framträdande principalatslärorerna, även om det anmärkts, att den ene ledaren, trävaruhandlanden Anders Drake, dömts som »skäligen misstänkt» för brottsliga förbindelser med Köpenhamn. Beckman har i danska riksarkivet funnit aktstycken, som giva vid han- den, att särskilt den andre göteborgsledaren, handlanden Olof Wen- gren, haft förrådiska förbindelser med Danmark.

Från hattarnas sida har agitationen under dessa upprörda år ej varit mindre livlig. Förf. bidrager särskilt till karakteristiken en typisk frihetstida partigångare och mutkolv, hovauditören Olof Kling- ström. Nya bevis givas för den stora roll, som spelades av hattchefer- na och stockholmsgrossörerna Gustaf Kierman och Thomas Plomgren.

Bland mängden av personer skymta f. ö. den hänsynslöse överste C. O. Lagercrantz, holsteinske ministern Johan Pechlin, vars depescher i hög grad utnyttjats, dennes förhoppningsfulle son Carl Fredrik och Samuel Åkerhielm. Av intresse är, att den mot dalkarlarna hätske Olof v. Dalin troligen är upphovsmannen till det ännu i dag vanliga uttrycket »daldansen» om upproret. Det förekommer första gången belagt i två visor, som förvaras i Uppsala universitetsbibliotek. Den ena (Ballad om dalupproret) har avtryckts som bil. 2; närmare moti- vering för Dalins författarskap ges dock ej. En jämförelse mellan visan och ett Impromptu den 20 juni över den upproriske Dal-Allmo- gens intågande i Stockholm (Vitterhetsarbeten av Dalin, del 4, s. 235) visar dock så många påfallande likheter i ton och uttryckssätt, att man nog får räkna med samma person som författare.

Avhandlingen präglas av samvetsgrannhet och noggrannhet, såväl vid uppsökandet av källorna som deras bearbetande samt av förf:s varma intresse för ämnet. Däremot har framställningen onekligen en stundom alltför bred utförlighet.

Torgny Höjer.

— *Gustav Mauritz Armfelt*, Levnadsskildring av Carl von Bonsdorff. D. I. 1930 (Sv. Litteratursällsk. i Finland, CCXII). 8:o. VIII, 608 s., ill. Häft. fmk. 80:—.

Herrar professorer av den historiska disciplinen i vårt bottniska grannland förtjäna onekligen stor respekt på grund av det nit, var- med de hängiva sig åt sin vetenskap. För ej så länge sedan hade un- dertecknad anledning att i denna tidskrift anmäla G. Reins omfattande Adlercreutz-biografi, och nu föreligger 1:a delen av ett liknande verk, vilket synes bliva av ännu större dimensioner, Carl v. Bonsdorffs skild- ring av G. M. Armfelts levnad.

För visso måste det erfordras ett ej ringa mått av författar- djärvhet för att efter Elof Tegnér gripa sig an med en stort anlagd Armfelt-monografi. Den ansedde författaren har varit medveten här- om, och han har därför i sitt förord velat förklara anledningen till det märkliga initiativet. Från början hade han blott haft för avsikt att giva »en framställning av Armfelts liv och verksamhet i finländsk statstjänst, vartill en översiktlig redogörelse för hans föregående lev- nad skulle ansluta sig som en inledning». Men, såsom inträffat i

många dylika fall, under arbetets gång inträdde en förskjutning i planen, vilken föranledde författaren att göra även Armfelts svenska tid till föremål för en mera ingående framställning. »Hänsynen till arbetets kontinuitet, intresset för ämnet och källmaterialets fängslande art frestade» att gå allt längre tillbaka i tiden, och så kom skildringen att börja med Armfelts tidigaste år. Häremot är i och för sig intet att invända, bara det erhållna resultatet rättfärdigar denna genomgripande ändring av den ursprungliga planen.

Det må då genast utan omsvep utsägas, att författaren såsom gammal aktad forskare varit att lyckönska, om han fasthållit vid sin tidigare föresats. Av förordet att döma torde han själv vara av samma tanke. Han medger nämligen, att hans arbete, »såvitt det gäller tiden före 1811, i huvudsak blivit en upprepning av det vetande, som inhämtas ur E. Tegnér's stora Armfeltbiografi». Vidare ger han uttryck åt sitt bekymmer, i det han beklagar, att skildringen av Armfelts svenska tid »svällt ut till ett slags mellanting mellan en detaljerad undersökning, som dock inte avser att utgöra en fullständig biografi, samt en lång inledning till framställningen av Armfelts tre sista år». Emellertid finner han en viss tröst däri, att hans »grepp om ämnet blivit i många stycken ett annat än Tegnér's», ävensom att han i flera avseenden kompletterat denna framställning. — Studiet av v. Bonsdorff's nu föreliggande arbete, under kollationering med Tegnér's, ger dock ganska snart vid handen, att dessa tröstegrunder äro betänkligt svaga.

Självklart måste »greppet» om ämnet bli ett annat, då författaren, i olikhet med sin föregångare, endast i förbigående berör den politiska miljön och endast i största korthet behandlar Armfelts administrativa, militära och diplomatiska verksamhet, men icke blir greppet därigenom fastare eller säkrare. Medan Tegnér bygger sin framställning på ett för hans tid synnerligen mångsidigt arkivmaterial, inskränker sig v. Bonsdorff till de i Finland bevarade armfeltska familjepapperen, Äminne- och Viurila-samlingarna — Rilax-samlingen är av föga betydelse för denna period. Men dessa äro också begagnade av Tegnér och synbarligen med god urskillning, ty något i egentlig mening nytt har efterföljaren icke kunnat prestera, vare sig beträffande Armfelts personlighet eller hans förhållande till familjen, släkten och vännerna. För övrigt är det naturligtvis hopplöst att skriva G. M. Armfelts biografi endast med hjälp av hans familjekorrespondens. Denna må vara huru »kolossal» som helst, ett faktum är dock, att vad G. M. Armfelt först och främst var — icke var det en familjegosse. Det måste beklagas, att en författare med prof. v. Bonsdorff's förutsättningar icke låtit sig angeläget vara att utfylla de luckor, som Tegnér's arbete, huru förträffligt detta än månne vara, i alla fall uppvisar. Som exempel må anföras Armfelts förbindelser med de litterära och konstnärliga kretsarna samt hans operadirektörskap, sammanhang, som väl förtjänade sitt eget kapitel, i varje fall mera än det ganska onödiga återberättandet av den ökända Sagan-episoden.

Vad sedan beträffar författarens åsikt, att han i flera avseenden kompletterat Tegnér's framställning, så är denna formellt sett riktigt.

Men vid en närmare undersökning befinnes det, att kompletteringen nästan undantagslöst åstadkommes genom en rikligare användning av citat, vilka i och för sig kunna vara nog så intressanta men ingalunda beteckna några nya forskningsresultat. Likväl måste det erkännas, att mängden av Armfelt-citat skänker den nu föreliggande delen av biografien ett ej ringa mått av intresse. Såsom epistolär mästare förtjänar Armfelt en rangplats i våra litterära hävder, och det torde kunna ifrågasättas, om han på detta område överträffats av någon annan än Esaias Tegnér. Men det vållar oundvikligen en ganska stor besvikelse, när man hos författaren möter huvudsakligen familjebrev. Dessa sakna visserligen icke esprit, men de äro på det hela taget väl tama och hyggliga och ge knappast någon föreställning om den *homme de diable*, som Gustaf Mauritz var och förblev.

Författaren synes konsekvent ha undvikit att giva sig in på diskussion av de talrika kritiska problem, som möta i G. M. Armfelts historia, dock med ett undantag: den beryktade konspirationen 1793 och den därmed sammanhängande högmålsprocessen. Han finner, att Tegnér gått för långt i sin entusiastiska apologi för Armfelt och dennes medanklagade. Häri har han måhända rätt, men han far säkerligen vilse, då han — s. 350 — framställer saken, som om Tegnér skulle ansett hela konspirationen som en serie hugskott och drömmar utan fäste i verklighetens mark. Tegnér är förvisso övertygad om allvaret i Armfeltds föresats att stötta systemet Lode-Reuterholm. Men å andra sidan uppbygger han hela sin rika arsenal av logiska deduktioner för att bevisa, att den *revolutionsplan*, för vilken Armfelt och de övriga fälldes, ej var någon verklig plan utan endast en fantasiprodukt, alstrad av skräcktidens uppjagade stämning. Att Tegnér härvid snuddade vid gränsen av advokatytren, torde dock icke kunna bestridas. Förf:s anmärkning, att Armfelts anhållan om rysk intervention i och för Reuterholms störtande ligger på samma linje som hans olyckliga farbroders Liikkala-not, är fullkomligt riktig.

Ett sammanfattande slutomdöme beträffande det nu föreliggande bandet av den nya Armfelt-biografien kan icke avgivas utan jämförelse med de motsvarande partierna av Elof Tegnér's arbete, band 1—2. Detta senare står alltjämt som det oupphugna mönstret inom svensk biografisk litteratur. Den mästerliga formen omsluter en gedigen vetenskaplig kärna, som på sin tid betecknade ett stort steg framåt på den historiska forskningens bana. Prof. Bonsdorffs nu påbörjade verk utgör förvisso produkten av ett omfattande, insiktsfullt och kritiskt forskningsarbete, men några nya vetenskapliga resultat erbjuder det icke. Sitt största värde får det genom de talrika bidragen från Gustaf Mauritz Armfelts graciösa penna, vilka göra det till en högeligen intressant lektyr. Både detta, men framför allt vissheten, att författaren såsom gammal Armfeltforskare har viktiga rön att meddela om »Nordens Alcibiades», göra, att man med ej ringa förväntningar avvaktar det stort anlagda verkets fortsättning och avslutning.

A. Grade.

— Flera ämbetsverk, som räkna sin uppkomst från 1630-talets omfattande reformer inom den svenska administrationen, hava redan firat eller komma snart att kunna celebrera sin trehundraåriga tillvaro. Vid sidan härav finnes emellertid ett och annat förvaltningsorgan, som visserligen icke uppnått denna ärevördiga ålder, men likväl icke kommer så långt efter de förra. Dit hör Kungl. Statskontoret, vilket i slutet av förra året existerat som självständigt i jämnt ett fjärdedels årtusende. Med anledning härav har K. Maj:t anvisat medel för utgivande av en minnesskrift, som nyligen sett dagen: *Kungl. statskontoret 1680—1930* av L. M. Bååth och Arne Munthe. Sthlm 1930. 4:o. 142 s., ill. Arbetet sönderfaller i två avdelningar med olika författare. Den första avser enligt företalet att lämna en »översiktlig redogörelse enligt arkivaliska källor för ämbetsverkets verksamhet» och har till auktor förste arkivarien L. M. Bååth, vilken väl ansetts äga särskilda förutsättningar för uppdraget genom sitt tidigare sysslande med ordnandet av statskontorets arkiv. Själv yttrar han sig (s. 25) om detta sitt arbete och meddelar, att det varit »flerårigt». Givetvis har det icke varit lätt att inpressa all därunder inhämtad lärdom på det inskränkta utrymme, som stått till buds, och det torde för övrigt ej av någon kunna begäras att på åttio sidor uttömma ett i och för sig så vidlyftigt ämne, som ett tvåhundrafemtioårigt ämbetsverks organisation och verksamhet genom tiderna utgör. Ätminstone vad beträffar det första kapitlet, betitlat »Uppkomsttiden», som anm. ägnat en särskilt intresserad granskning, synes detta icke heller lyckats särdeles väl. Statskontorets göromål tillhörde som bekant före 1680 till största delen kammarkollegii handläggning, och förf. har tydligen, att döma av det däråt anslagna sidantalet eller en femtedel av uppsatsens hela omfång, fattat som sin uppgift att klarlägga även de förhållanden, ur vilka ämbetsverket uppstått. Därvid har han emellertid så gott som uteslutande tagit sikte på själva det s. k. statsarbetet, medan han åt räkenskapsväsendet och kassahållningen ej ägnat samma uppmärksamhet. Han omtalar visserligen generalbokhålleriet, men i huvudsak endast för att med detsamma förbinda en statsutredande verksamhet, som säkerligen icke låg inom detta av andra uppgifter betungade kontors möjligheter att någonsin medhinna, även om planer någon tid varit uppe att därmed betunga detsamma. Däremot finnes ingen utredning om bokhålleriets aldrig övervunna svårigheter med rikshuvudböckernas förfärdigande, vilket också var en uppgift, som faktiskt överläts på statskontoret. Detta igångsatte också åtminstone vid två tillfällen dylika arbeten, men gick icke heller i land med saken, förrän en särskild riksbokslutsbyrå efter mycken födslovånda kom till stånd på 1800-talet. Att man med hänvisning till 1638 års riksstat om bokhålleriet får till livs, att dess förste chef var Mårten Blixencron (från 1637), ehuru denne haft åtminstone två företrädare i Abraham Cabiljau (från 1624) och Nils Bohm, är därför litet ledsamt. När man vidare får höra, att bland de tjänstemän, som på 1640-talet särskilt tillsattes för statsarbetet det beträngda kontoret till biträde befann sig även »en viss Piper», tycker man, att denne bort presenteras mindre nonchalant. Carl Piper († 1650), stamfader för den ännu le-

vande ätten med samma namn, inträdde efter grundliga studier (även utomlands) redan 1637 i räknekammarens tjänst och var i själva verket den, som under första hälften av 1640-talet var den egentlige statsutredaren, ända till dess att han 1646 överflyttades till krigskollegium. För sitt välförhållande i tjänsten fick han ett personligt lönetillägg, som just motiverades med hans insatser på statsarbetets område, vilka torde varit av ganska självständig art. Det är således viss grund för att i denne tjänsteman, som dock inom kammaren ej steg högre än till kammarförvant, se statskommissariens prototyp. Med det intresse förf. visat just denna gren av det blivande statskontorets gärning, hade det varit skäl att närmare beakta Pipers grundläggande verksamhet, med vilken i själva verket de sedan dess aldrig helt försummade systematiska budgetförberedelserna begynte. Vad slutligen beträffar kassahållningen, förefaller det icke heller varit ur vägen att något beröra rättnästarnas gärning, helst denna, tack vare en rad av märkliga befattningshavare, varit ett tacksamt ämne, som bort kunna giva anledning till belysande jämförelser mellan förhållandena före och efter statskontorets tillkomst. — Med det anförda har anm. endast velat i största korthet antyda, att meningarna kunna vara delade, huruvida förf., en viss ordrikedom till trots, fått det rätta greppet om sitt ämne. Vad som närmast föranlett ett omnämnande av minnesskriften i denna tidskrift, är emellertid icke Bååths uppsats, utan bokens senare avdelning. Även denna del är anmärkningsvärd, ehuru på ett annat sätt. Den innehåller porträtt av verkets chefer både i bild och i ord. Licentiaten Munthe, som är ansvarig för den skriftliga skildringen, har ej utan fog trott sig finna, att när det gäller så högt uppsatta herrar, vanliga matrikeldata skulle bringa föga nytt, och han har därför valt att angripa sitt tema från en annan synvinkel. Ur brev och memoarer har han hopsamlat anekdoter och personliga omdömen om vederbörande och på detta sätt fått ihop ett material, som han förstått att använda så spirituellt, att föremålen förefalla nära nog livslevande. Genren påminner om Crusenstolpe, när denne var som bäst, och ehuru den onekligen kan hava sina faror, är det ett nöje att konstatera, huru som förf., opåverkad av sin något suspekta föregångares fel, skiftat ros och ris på ett träffsäkert sätt, varigenom rättvisa åtminstone i de flesta fall skipats. Elakast är han kanske mot presidenten J. Löwen (1765—1772), om vilken han just intet annat har att förmäla, än att han vid 68 års ålder vann sin befordran till följd av den abderitiska men tidstypiska bestämmelsen, att transportsökande skulle hava företräde. Man gör lätt den reflexionen, att icke heller mera är att säga om mannen, och måhända är just detta författarens avsikt. Att i övrigt göra några utdrag ur dessa korthuggna karakteristiker, skulle förfela ändamålet. Den intresserade bör själv taga del av dem och kan garanteras en nöjsam läsning. Till trots av deras förekomst i en officiell minnesskrift kunna de nämligen betecknas som ovanligt underhållande, vartill bidrager, att innehållet väsentligen är uppbyggt på förut oanvänt stoff och att det, som berättas, följaktligen till stor del äger även nyhetens behag. — Eljest kan som slutomdöme om boken i dess helhet sägas, att statskontoret vid utgivandet av denna jubilei-

skrift varit nog så fördomsfritt. Att i en demokratisk tid låta blott herrar chefer bliva föremål för eftermäle, synes knappast tidsenligt, men måhända det blir smakligare, om de som här få — schavottera. För övrigt kanske saken beror på, att statskontoret är så ungt, och att det sparats på stora smällen till firande av 300-årsminnet. I alla händelser får man hoppas, att ämbetsverket till dess hinna få en mera ingående historia färdig, och att denna i personhistoriens intresse då åtföljes av en fullständig matrikel över verkets samlade personal.

Aqui.

— I denna tidskrift 1905 (s. 117—122) har dr Sune Ambrosiani framhållit betydelsen av våra gravstenar som personhistoriskt material. Han förordade därvid, utom åtgärder för stenarnas bevarande, även att gravvårdsbilder och inskrifter skulle samlas och utgivna. Dylika framställningar av mera lokal karaktär hade visserligen redan då börjat inflyta i t. ex. Upplands och Västergötlands fornminnesföreningars tidskrifter, men oändligt mycket återstår alltjämt att göra. Emellertid ha på senare år utkommit flera detta område berörande publikationer av visserligen närmast konsthistorisk natur. Då de likväl äro väl värda att uppmärksammas även av personhistorici, skola några kortare upplysningar härom lämnas.

Prof. Helge Kjellin har i Lunds universitets årsskrift 1918 (ny följd, avd. I, bd 14, nr 19; 36 s., även separat) offentliggjort en studie över *Medeltida gravvårdsformer i Norden*, vilken, som titeln anger, egentligen är av systematisk betydelse. Följande år utgav Arkitekturminnesföreningen, Kungl. Konsthögskolan, den värdefulla monografien *Kyrkogårdskonst. Avbildningar från äldre svenska kyrkogårdar*. Red. av Harald Wadsjö, kulturhistorisk inledn. av Sune Ambrosiani (Sthlm, A.-B. Teknologföreningens förlag, 1919). Dr Ambrosianis angivna, förträffliga inledning förtjänar i hög grad att allmännare studeras. Han lämnar där en viktig och synnerligen intressant utvecklingshistorisk exposé över olika slag av gravmonument. Efter ett kapitel av arkitekten Wadsjö om »material och teknik» följer så illustrationsavdelningen med 420 bilder. Dessa dels belysa själva kyrkogårdarna och deras anläggning, dels återgiva de ett stort antal gravstenar med bilder och inskrifter. Då bokens ändamål är konsthistoriskt, ange underskrifterna vanligen icke de dödas namn, och tyvärr äro inskrifterna ej heller alltid så klart reproducerade, att de kunna läsas; i många fall kan detta dock ske. Där möta sålunda bilder av gravstenar över t. ex. Linköpingsbiskopen Nicolaus Hermann (fig. 132), fru Ramborg Israelsdotter (And) till Wik (fig. 133; i rubriken felaktigt kallad fru »Ragnhild» — samma fel återgår även i Wadsjös andra bok, se nedan), Henrik Bille till Månstorp (fig. 144), riksrådet Axel Nilsson Banér (fig. 144), biskop Pehr Thyselius (fig. 185—186), o. s. v. Ett ortregister finnes till bildmaterialet.

Arkitekten H. Wadsjö har ytterligare redigerat ett liknande arbete *Gravkonst*. Utg. av Samfundet för hembygdsvård (Lund, Gleerupska univ.-bokhandeln i distr., 1930. Häft. kr. 8:50). Utg. har själv skrivit inledning, varjämte prof. H. Kjellin bifogat en

kort men instruktiv översikt av *Symboler och emblem å gamla gravvårdar*. Även här förekommer ett rikligt antal bilder av äldre gravstenar, många med fullt läsbar text. De i denna tidskrift 1928 (s. 3, not 1) omnämnda gravstenarna i Onsala finnas sålunda avbildade hos Wadsjö å s. 75, varvid de två övre, som visa fullriggade skepp, äro skepparna Anders Olsson Knapen och Anders Börjesson, av vilka den förre var fader till Lars Gathenhielms svåger (PHT 1928, s. 3, not 6), den senare åter Gathenhielms fader. De två nedre å samma sida äro över Gathenhielms farfar, skepparen Börje Andersson, och syster, Thala Andersdotter. Å s. 98 synes bl. a. prostens i V. Vingåker Tiburts Tiburtius' sten med inskrift, författad av Dalin. Typiska och intressanta äro t. ex. stenarna över riksrådet Bo Ribbing (i Visnums kyrka, Värml.; fig. 90, s. 127) till Säby och hans tre voluminösa, tillplattade och tämligen identiskt utseende fruar, samt handelsmannen Balthasar Weduwar († 1735, Kristianstad, fig. 91, s. 128).

En praktpublikation å här berörda område är den festskrift, som 1926 ägnades Livrustkammarens intendent, frih. Rudolf Cedersström, under titeln *Vapen och dräkter på svenska gravstenar från äldre Vasatiden*, red. av Torsten Lenk. Arbetet innehåller 48 stycken hos Nordisk Rotogrävy utförda, reproduktionstekniskt sett synnerligen förnämliga planscher. Genom inskrifternas fulla läslighet samt porträtt- och vapenbildernas klarhet och bifogade noggranna notiser i bildförteckningen har detta planschverk givetvis ett högt personhistoriskt värde. De återgivna stenarna härröra från Stockholms Storkyrka, Uppsala och Västerås domkyrkor, Sigtuna Mariakyrka, Söderköping, Vadstena och Kalmar, vidare från de uppländska kyrkorna Danderyd, Fasterna och Lillkyrka, de sörmländska Aspö, Bälinge, Hölö, Näshtulta och Sorunda, från Vika i Dalarna, Engsö i Västmanland, Kimstad och Vist i Östergötland, från de västgötska Gällstad, Kölingared, Strö och Sunnersberg samt de småländska Bäckaby (nu i Jönköping), Kärda, Lofta och Öggestorp. De släkter, som representeras äro bl. a. Bååt, Banér, Bielke, Ekeblad, Gera, Gyllenstierna, Gylta, Hand, Horn, Lillie, Natt och Dag, Oxenstierna, Ribbing, Skovgaard, Sture, Tre rosor, Trolle, Ulf, Ulfsparré m. fl. Som bokens titel anger ha stenarna stort kulturhistoriskt värde. Somliga äro även mycket roande, t. ex. bilderna av den sjuårige gentlemannen »Joncker Iackåp Gyltta» samt den »ædhle och welbördige Sven Ribbingh», avsomnad i Herranom den 3 aug. 1593 »och war hans ålder Sexh thimar», vilande mellan fäderne- och modernevapen med huvudet på en tofsbrydd kudde.

En doktorsavhandling, som 1929 ventilerades i Lund, bjuder också på ett rikhaltigt gravstensmaterial. Det är Uno Otterstedts *Från gotik till renässans*. Skånska kyrkoinventarier i trä och sten under 1500-talet (Lund, Gleerupska univ.-bokhandeln, 1929. 8:o. 249 s., 1 pl., ill. Häft. kr. 5:75).¹ Som tidigare i denna tidskrift påpekats, innehåller prof. Ewert Wrangels »Konstverk i Lunds domkyrka» (1923)

¹ För konsthistoriska synpunkter på arbetet se Wilh. Nissers delvis kritiska anmälan i Fornvännen 1929, s. 316—317.

många vackra gravstensbilder jämte kommentar. Otterstedts monografi — som i mycket utgår från Gregor Paulssons banbrytande avhandling om »Skånes dekorativa konst» (1915) — bjuder på ett stort jämförelsematerial, insamlat från hela Skåne. Gravstensstudierna äro kronologiskt fördelade på tvenne kapitel. De talrika bilderna bära alla underskrifter med de dödas namn. Personnotiserna verka för det mesta vederhäftiga, ehuru en del kritiska observanda kunna göras. Till släkten oidentifierade äro hos förf. Felix Jensen (fig. 30, s. 117) och Sten Felixsen (fig. 20, s. 107), båda herrar till Maglö. De tillhörde den ätt, som efter vapenbilden plägar kallas Gere och är behandlad i Danmarks Adels Aarvog 1893. Den å s. 190 nämnde Mats Stensen (till Rönneholm) är rätt identifierad i registret, men då han där står på släktnamnet (Laxmand), borde detta utsatts även i texten på nämnda sida. Josef Andersen Falster till Gedsholm (s. 103) tillhörde den danska ätten Bielke. Felaktig är uppgiften (s. 116), att Björn Saxtrupps fru hette Magdalena Bildt; hon tillhörde ätten Bild (Adelsaarbogen 1888), vilket icke är samma sak. Att ärkebiskop Brostrups latinska Johannesnamn översatts med Hans (s. 98) är oriktigt; en hel rad danska brev av och om honom, tryckta i L. Weibulls »Lunds ärkestifts urkundsbok», vittna, att han kallades Jens. Förf. envisas för övrigt flerstädes med att giva de lundensiska ärkebiskoparna allenast biskopsnamn, en lika onödig som oriktig degradering. Diskussionen (s. 122) om svenska riksrådet Birger Nilsson Grips dödsår ansluter endast till konsthistorisk litteratur och visar sålunda föga förtrogenhet med den personhistoriska. Schlegel och Klingspors uppgift, att herr Birger dog 1565 $\frac{15}{3}$ är säkert riktig. Den återgår på en notis i det från Gripsläkten härrörande »Calendarium Hammarstadense» i Scriptorer rer. suec. I: 1, s. 237 ff.¹ Utom de värdefulla gravstensöversikterna innehåller Otterstedts avhandling biographica även i t. ex. kapitlet om epitafier. Jämte person- finnes ortregister. Det billiga priset för denna vackra bok torde förskaffa den många köpare.

Ett bidrag till den sepulkrala konstens historia har slutligen även givits i *Södermanlands fornminnesförenings årsskrift 1929* av intendenten Bertil Waldén genom en studie över *gravmonument i nederländsk barockstil i sörmländska kyrkor* (54 s., även separat). Det rör sig här om minnesvårdar över riksråden Erik Fleming, Knut Kurck och Lars Eriksson Sparre, amiralen Clas Bielkenstierna, lagman J. Cedercrantz' första hustru Brita Catharina Leijonberg, kommandanten

¹ Dessa kalendarieanteckningar äro tryckta efter ett »Extract af Nils Erengrisleons Sudermannas Lagmans Lagbok». Denna lagbok finnes emellertid kvar i original och utgör Codex Skokloster, ser. 1, 4:0, nr 144, i RA. Nämnda codex, på pärmens insida försedd med en praktfull färglagd medeltida bild av Hammerstaättens (jfr PHT 1930, s. 214) vapen med kluvan sköld i grönt och gult, är på intressant sätt behandlad av prof. Nat. Beckman i »Studier i outgivna fornsvenska handskrifter» (Sthlm 1917, Saml. utg. av Sv. Fornskrift-sällskapet, h. 151), s. 137—146. Beckman uppger, att kalendarieanteckningarna icke äro publicerade. Uppgifterna äro emellertid tryckta å anf. sid. i Scriptorer samt som noter till »Calendarium Trollianum», ib. s. 232 ff.; en del latinska anteckningar återgivas med en svensk parallelltext under »XXVIII. Annotata etc.» ib., s. 236 f. Härmed är icke sagt, att ej dessa avtryck möjligen kunde behöva revideras och uppgifterna omtryckas.

Lorens Eriksson Stormhatt, översten Wolmar Yxkull, generalmajoren Nils Bååt, landshövdingen Jakob Fleming, brukspatron Gerdt Störning och riksamiralen Gustaf Otto Stenbock. Monumentinskrifterna äro helt återgivna, varigenom uppsatsens personhistoriska värde ökas.

B. H—d.

— Albert Hansson, *Ur romantikens sekretärer. Personskildringar och törnrosier kring den Geijerska Uppsalakretsen*. Sthlm, Alb. Bonniers förlag, 1930. 8:o, 353 s., ill. Häft. kr. 8: 50.

I Anna Geete-Hamiltons vackra skildring av Geijers senaste levnadsår skymtar ofta vid sidan av Malla Silfverstolpe i hennes litterära salong »lilla tant Wrangel», Mallas äldre halvsystemer, som med sin översvallande livlighet ej kan undgå att på ungdomen verka skratretande. Det är huvudsakligen från hennes, grevinnan Gustava Wrangels, gömmor de dokument härstamma, på vilka föreliggande bok är byggd, och de rikast flödande källorna äro brev från och till henne själv och hennes barn, framför allt de båda döttrarna Charlotte och Ava.

Gustava Wrangel uppenbarar sig här som en älskvärd, livfullt iakttagande och mångsidigt intresserad personlighet, mottaglig för alla intryck, utan svårighet förenande rojalism och liberalism och ända in i höga ålderdomen sällsynt vital. Redan under de år då hennes tid är som mest upptagen av moderliga och husmoderliga omsorger och bekymmer har hon sitt högsta nöje i läsning och musik. Hon är sina vänners vän, nära lierad med Ling, som skickar henne ett av sina arbeten arkvis, medan det är under tryckning, och framför allt med Geijer, som hon finner »så gudomligt älskvärd... mitt i sin genialiska härlighet» och varmt tar parti för, när hans »avfall» sätter Uppsalakretsen i uppror. Hennes brev forma sig ofta i all sin översvallande ordrikedom till kultur- och personhistoriskt intressanta tidsbilder, något som icke minst gäller de Uppsalareporter hon skickar till syster Malla under hennes resor.

Det förefaller emellertid, som om författaren av sin sympati för den varmhjärtade brevskriverskan låtit förleda sig till att betona idel osympatiska drag hos Malla Silfverstolpe för att därigenom låta den äldre halvsystemern framstå i så ljus dager som möjligt. Hans bok hade t. ex. vunnit på att en del tillfälliga slitningar, sammanhängande med Gustavas ekonomiskt beroende ställning till Malla, icke framstälts i så gräll och skev belysning.

Egendomligt nog sympatiserar författaren med grevinnan Wrangel även i hennes brist på uppskattning av Mallas Minnen. Eftervärlden torde dock ha mera skäl att instämma i Fredrika Bremers omdöme om dem: »jag vet intet af högre intresse och nytta än sådana minnen och självbiografier, ärligt och sannfärdigt berättade». Så mycket är visst att vi skulle veta bra mycket mindre om Geijers Uppsala, om vi ej fått se det även genom Mallas ögon, hur svärmiskt och romantiskt inriktade de än må vara.

S. Lhd.

— K. J. H a r t m a n, *Åländska kongressen och dess förhistoria*. I—V: 1. Acta Academiæ Aboensis. 1921—30.

Det karolinska enväldet är en av de perioder i vår historia, då avgörandet framför allt vilade hos de styrande personligheterna och berodde på deras politiska inställning till de stora problemen. Med särskild styrka gäller detta beträffande Karl XII, som under sina sista regeringsår uppbar det vacklande svenska stormaktsväldet och vilkens död innebar detta väldes fall. Man får ett levande intryck därav vid studiet av prof. Hartmans betydelsefulla, stora och intressanta arbete om den åländska kongressen år 1718 och dess förhistoria. Med stöd särskilt av ryskt och hessiskt arkivmaterial har han lyckats kasta nytt ljus över Karl XII:s sista utrikespolitiska planer och givit en plausibel förklaring åt de varandra till synes motsägande källuppgifterna. Enligt Hartman avsåg Karl XII att ingå förlikning med tsaren och gemensamt med denne åvägabringa en stark politisk maktgrupp, bestående av Sverige, Ryssland, Preussen, Spanien och eventuellt Frankrike, med stöd av vilken Sverige skulle bevara sin stormaktsställning och i kompensation mot Östersjöprovinserna erhålla Danmark eller delar av detta land.

Genom sina undersökningar kommer prof. Hartman att revidera den allmänna uppfattningen om Karl XII. I stället för den envetne, halsstarrige och i politiska frågor föga förfarne regenten framträder Karl XII här som en man, vilken luttrats och tagit lärdom av motgångarna och — väl under inre själskamp — sett sig tvungen att lägga om sin politik och anpassa den efter de rådande förhållandena. Konungens bild blir mer mänsklig och gripbar, även om hans konsekvent iakttagna tystlåtenhet förhindrar forskaren att pejla alla djupen i hans svårtydda natur. I fråga om konungens närmaste män knyter sig intresset främst till Görtz, som i Hartmans arbete får en mångskiftande och klarläggande belysning. Görtz framstår som den överlägsne diplomatiska förhandlaren, som får sina ryska och tyska kolleger att dansa efter sin pipa och som med suveränt mästerskap behärskar den dåtida politikens alla konstgrepp. Fullblodsrealist i sin politiska åskådning torde han hava känt föga förståelse för de nationella och historiska strömningarna inom Sverige, men uppriktigt tillgiven Karl XII och med stark tro på Sveriges möjligheter nedlade han ett snart sagt jättelikt arbete på att giva Sverige dess stormaktsställning åter. Detta kombinerade han med tanken att tillförsäkra det holsteinska furstehuset arvsrätten till Sveriges krona.

Vid skildringen av de hektiska och spännande dagarna under det skickensedigra året 1718 framträder vid sidan av Karl XII och Görtz en mängd personer av större och mindre betydelse. Där skymta arvrinsen Fredrik, ombudsrådet Müllern, tsar Peter, de ryska sändebuden Ostermann och Bruce, den jakobitiska agenten Erskine samt en mängd andra in- och utländska politiker och diplomater. För den, som vill undersöka de handlande personernas insatser och karaktärer under en av de betydelsefullaste perioderna i vår historia, erbjuder professor Hartmans livfulla och sakrika skildring ett synnerligen intresseväckande studium.

— Carl Laurin, *Minnen 1888—1898*. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. 552 s., ill. Häft. kr. 14:—.

Den till julen utkomna andra delen av Carl G. Laurins *Minnen* ställer sig värdigt vid sidan av den med så allmän sympati mottagna inledningsvolymen till detta brett anlagda och oemotståndligt fängslande memoarverk. Det årtionde, som författaren denna gång behandlar, innefattar bl. a. hans studentår i Uppsala, ett för hela hans utveckling och livssyn ytterst betydelsefullt halvår, vilket han tillbragte som student i Paris, hans förlovning och giftermål, de första anställningsåren hos P. A. Norstedt & Söner, med vaken blick företagna turistresor till Finland, Ryssland, Tyskland, Holland, Schweiz, Italien, Österrike, Frankrike och England samt familje- och societetsliv i 1890-talets Stockholm med åtföljande minnen från huvudstadens litterära värld, i vilken Carl G. Laurin ledigt och intresserat rörde sig åtskilliga år innan han själv började ägna sig åt författarskap. Konstnärsvärlden skymtar i samband med hans verksamhet i företaget »Konstnärliga affischer», hans illustreringsarbete inom det Norstedtska förlaget och de strävanden, som gjort den på hans och hans broder Thorstens initiativ bildade Föreningen för skolornas prydnad med konstverk minnesvärd. Redan denna summariska snabböversikt av innehållet torde ge en föreställning om dessa Minnens rika innehåll och skiftande karaktär. Skulle några partier särskilt framhållas, så borde det väl vara den på personkaraktäristiker, gjorda med lätt och säker hand, överflödande Uppsalaskildringen med dess referat av »det stora religionssamtalet» på Norrlands nation den 14 november 1891 och — framför allt — kapitlet om Paris, sådant det tedde sig de »rika och vackra vårmånader 1891», om vilka författaren betygar, att de utvecklade honom till »något så när fullvuxen i tankar och känslor». Även kapitlet »Hos P. A. Norstedt & Söner» inför läsaren i ett skiftande och instruktivt bildgalleri av personkaraktäristiker av den stora förlagsfirmans personal, från den myndige »hövdingen» G. B. A. Holm och till kontorsvaktmästaren Knut, samt av många bland firmans »gynnare och vänner». Författarens giftermål med Gunilla Petre kommer honom att rikta persongalleriet med 44 medlemmar av släkterna Petre och Wærn; en släkttavla över den förstnämnda avslutar volymen, vars personregister med sina över 1,200 namn är än mera imponerande än första delens. Att även denna del är synnerligen rikt och smakfullt illustrerad, behöver ej särskilt framhållas. I sin helhet ger den i lättläst och underhållande stil ett värderikt bidrag till kändedomen om hela det kulturskede, som plägar bära nittioalets namn.

Verner Söderberg.

— Ludvig W:son Munthe, *Kungl. Fortifikationens historia*. Del I. Svenska fortifikationens historia från nyare tidens början till inrättandet av en särskild fortifikationsstat år 1641. 8:o. VII, II, 643 s., 48 pl. Sthlm [1900-] 1902 (de 12 första arken i nytryck 1925). — Del II. Fortifikationsstaten under Örnehuwudh och Wærnschöld, 1641-1674. 8:o. VII, 590 s., 47 pl. Sthlm [1904-] 1906. — Del III. Fortifikationsstaten under Dahlbergh, Stuart och Palmquist, 1674-1719.

1:a bandet. Fortifikationsstaten under Dahlbergh, 1674-1695. 8:o. VII, 534 s., 29 pl. Sthlm [1906-] 1908. — 2:a bandet. Fortifikationsstaten under Dahlbergh och Stuart, 1695-1703, under Stuart, 1703-1705, och under Palmquist, 1706-1719. 8:o. VIII, 750 s., 40 pl. Sthlm [1909-] 1911. — Del IV. Kungl. Fortifikationens historia 1719-1811. 1:a bandet. Fortifikationsstaten under Löwen till och med Cedergren 1719-1811. Personalen. Av Ernst Ericsson och Gustaf Rabe. 8:o. X, 759 s., 18 pl. delv. i färg, ill. Sthlm [1916-] 1930. — Del VI. *Biografiska anteckningar*. 1:a bandet. Biografiska anteckningar om i svensk tjänst från nyare tidens början . . . -1674 varande Fortifikationspersonal. 8:o. VIII, 627 s., 11 pl., facs. av namnt. Sthlm [1913-] 1916. — 2:a bandet. Biografiska anteckningar om i svensk tjänst under perioden 1674-1719 varande Fortifikationspersonal. 8:o. VIII, 720 s., 35 pl., facs. av namnt. Sthlm [1917-] 1919.

Ovan angivna, hittills utkomna delar av Fortifikationens historia omfatta 7 band med tillsammans omkring 4,600 tättryckta sidor. Det är således rent kvantitativt sett ett mycket omfattande arbete. Att här ingå i en detaljgranskning kan icke komma i fråga. Anmälaren får inskränka sig till några synpunkter rörande verkets allmänna och personhistoriska betydelse.

Arbetet är avsett att omfatta fem delar jämte en sjätte, personhistorisk del. De tre första delarna, som äro fullständigt utkomna i fyra band, omfatta jämte tillhörande två band av den personhistoriska delen Vasatiden och Storhetstiden. Härutöver föreligger ett band av den fjärde delen. Närmast är det den biografiska delen, hittills omfattande tiden till 1719 och innehållande biografiska anteckningar om mer än 1,100 personer, samt IV:e delens första band, behandlande personalen 1719—1811, som här är av intresse, men även de andra delarna innehålla så rikligt med person- och andra här berörda uppgifter, att de förtjäna liknande beaktande.

Den roll Fortifikationen spelat i militärt avseende är utan vidare klar, men vad dess allmänna betydelse beträffar, kanske det fordras en viss förklaring. Först 1635 — i samband med genomförandet av 1634 års regeringsform — organiserades den svenska fortifikationen såsom en ständig stat. Givetvis hade redan tidigare i statens tjänst funnits utövare av »architectura militaris». I arbetet är också början gjord med tidpunkten för det nationella konungadömet återupprättande. Vasatidens slottsbyggmästare voro de första fortifikationsofficerarna i vårt land. Det var således på denna tid ingen skillnad mellan utövandet av »architectura militaris» och »architectura civilis». I mycket har också den senare vuxit fram i skydd av den förra. Särskiljandet skedde sent, man kan säga först in på 1800-talet. I verkligheten spelade också Fortifikationen med dess informationsverk under tiden före inrättandet av högskolor för konst och ingenjörvetenskap en betydande, i vissa avseenden central roll på dessa områden. Fortifikationsofficerarna verkade i stor utsträckning vid sidan av sitt militära specialområde såsom arkitekter, stadsbyggare, ingenjörer, konstruktörer, kartritare och konstnärer av olika slag. Såsom exem-

pel kunna anföras: först och främst Erik Dahlbergh, vidare arkitekterna Nicodemus Tessin d. ä., bröderna J. E. och B. W. Carlberg, den sistnämndes son C. W. Carlberg, F. W. Hoppe, C. F. Sundvall, O. S. Tempelman, Gustaf af Sillén, Baltzar Weduwar och H. C. Dehn, matematikern Jonas Meldercreutz, mekanikern Mårten Triewald, kartograferna Olof Hansson Örnehufvud, Filip Johan Tabbert-Stralenberg (Sibiriens kartläggare) och C. F. Akrell, kopparstickaren Jacob Gillberg d. ä., hans söner miniatyrmålaren Jacob Axel och tecknaren Carl Gustaf Gillberg, tecknarna Johan Lithén och Ulrich Thersner, arkitekten och tecknaren Cornelius Loos — av den senares f. n. så omtalade teckningar hava för övrigt ett par redan 1919 reproducerats här. Behandlade äro vidare, såsom redan antytts, Vasatidens slottsbyggmästare och Sveciaverkets kopparstickare, vilka senare njöto avlöning på Fortifikationens stat. Vid vetenskapsakademiens inrättande stod Fortifikationen denna nära — Triewald var en av stiftarna och presidiet i akademien innehades några gånger av fortifikationsofficerare; många voro medlemmar av akademien. Det nyss berörda förträffliga och talrikt besökta informationsverket, 1735—1747 lett av Triewald, var under 1700-talet länge den enda högre militära läroanstalten och, såsom ovan angivits, av stor allmän betydelse. I det hela har Fortifikationen således gjort en kulturinsats, som berättigar historien om dess framfarna öden till en större uppmärksamhet än som hittills synes hava kommit den till del. I mycket beror detta säkerligen på det undanskymda sätt, på vilket arbetet kommit till. Det har nämligen under en följd av år följt såsom bilaga till Tidskrift i Fortifikation och sålunda utkommit i småportioner. Det kan emellertid även erhållas separat.

Man bör således av den svenska fortifikationens historia kunna vänta en skildring av betydande allmänt värde, vilken förväntan även infrias. Verket lämnar omfattande och värdefulla bidrag till våra slotts och städers historia, till vår konsthistoria, framförallt arkitekturens, till vår karthistoria och till vår ingenjörsvetenskaps historia. Skildringen är utomordentligt ingående och sakrik. Man får intrycket, att allt viktigare material med järnhård flit blivit genomgånet och använt. Detaljuppgifterna äro genom noter eller på annat sätt väl verifierade och medelst tillhöriga, förträffliga register lätt tillgängliga. Det är att önska, att man vid arbetets avslutning dessutom får sammanfattande källförteckningar; helst skulle man önskat sådana i varje del. Det hela är ett jättearbete, så mycket mer som det i stort sett är en enda mans, general Munthes, verk — författarna till del IV hava även i viss mån använt av general Munthe samlat material. Lägges härtill, att general Munthe utfört arbetet vid sidan av sin omfattande och ansvarsfulla livsgärning i ingenjörvapnets tjänst, måste man stanna i beundran för denna forskargärning, vilken i fråga om arbetsprestation för tanken tillbaka till Olof Hansson Örnehufvuds och Erik Dahlberghs outtröttliga arbetsiver.

Med nya forskningsrön och nya åskådningssätt sker en omvärdering av alla historiska framställningar. Så sker även med den historiska ramen i general Munthes verk, men värdet av den myckenhet historiska fakta, som han samlat, ordnat och gjort lätt tillgängliga,

kallas en god skörd. Sistnämnda regementshistoria, varav delarna I—II, författade av major Gustaf Petri, utkommo 1926—28, anmäldes i denna tidskrift 1928, s. 249 f. Den nu utkomna *Kungl. Första Livgrenadjärregementets historia, femte delen* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. XII, 449 s., 40 pl., ill. Häft. kr. 9:—), är utarbetad av kapten Arvid Kugelberg under samverkan med Petri och innehåller *Biografiska anteckningar om officerare med vederlikar 1619—1927*. Arbetet omfattar Östgöta landsreg:te 1619—30, Östgöta reg:te till fot 1630—82 och inf.-reg:te 1682—1791, Livgrenadjärreg:rets rothållsdivision 1791—1816 samt tiden 1816—1927 med boktitelns regementsnamn; såväl officerare på stat som reservofficerare äro medtagna. Avdelningen officerares vederlikar omfattar präster, auditörer, läkare, reg:tsskrivare och -intendenter samt musikdirektörer, vartill kommer en avdelning för officerare vid tillfälliga förband m. m. 1676—1758. Då officersstocken i äldre tid till mycket stor del (men långtifrån helt och hållet) bestod av adelsmän, kanske man kunde tro, att dessa redan vore tillräckligt behandlade i ättartavlorna. Redan en flyktig jämförelse visar emellertid, att alltjämt mycket kommer i dagen vid just sådana specialundersökningar som t. ex. en regementshistoria. Kapten Erik Schröder har av Kugelberg identifierats såsom den Erik Schröder, vilken år 1719 adlades med sin styvfaders namn, Köppen. Christian Fredrik Struwe, adlad Leijonsten, synes icke alls förekomma på riddarhusgenealogien och till Göran Patkuls biografi lämnas nya bidrag, för att nu taga några stickprov. De ofrälse officerarnas biografier erbjuda ofta alldeles nytt stoff. Biografierna medtaga, utom meritlistan, föräldrar och hustrur, däremot ej hustrurs föräldrar eller barnen. De topografiska notiserna äro rikliga och i allmänhet noggranna. Oriktigt är emellertid t. ex. uppgiften (s. 139), att Leonard Rosenquist af Åkershult själv skulle innehaft Västanå fideikommiss; det var hans son Fredrik Leonard, som 1791 blev den förste Gyllensvaan efter fideikommissstiftarens död. Även på det biografiska området är arbetet naturligtvis icke ofelbart, men en första kontrollgranskning har i varje fall givit ytterst magert resultat. I förbigående skall blott nämnas, att baronesstiteln för Katarina Lichton (s. 52) förefaller mycket tvivelaktigt; en annan skotte, Patrik Ruthwen, borde hellre fått sina egentliga, engelska titlar än en svensk, som kan ge anledning till missförstånd. Vad som särskilt tilltalar i arbetet äro dels talrika hänvisningar till olika slag av tryckt litteratur, dels belysande citat ur arkivaliskt material. Av det senare slaget är t. ex. Krigskollegii ampra uttalande om regementskvartermästaren Måns Joensson Graaf 1674, att han »för dagligt fylleris skull mera till konfusion än till gagn är», men regementschefen synes det oaktat ha hållit Graaf om ryggen. Den långa förteckningen över otryckta och tryckta källor giver också en inblick i den möda, som föregått verket. Förf. har presterat ett mycket välkommet och gediget arbete och man glädes med honom över det ståtliga resultat, som nu föreligger. De talrika porträtten — 40 planscher i ljustryck och omkr. 400 textbilder i offset — äro över allt beröm, liksom utstyrseln i övrigt. Med viss upptäckarglädje kan läsaren på reservofficersavdelningen oväntat återfinna välbekanta civila

påståendet, att man före 1800-talet ej hyste »någon tanke på ett behov av ständig krigsberedskap i fredstid», enligt anmälares mening för skarpt formulerat. Krigsberedskapen torde i stället under vissa perioder, särskilt under större delen av 1600-talet, hava varit för sin tid väl tillgodosedd. Bevis härför kunna hämtas från olika områden av statsförvaltningen och näringslivet. Med avseende på det senare kommer den tidigt tillgodosedda och i viktiga avseenden högt uppdrivna krigsindustrien särskilt i åtanke. Den ovan påpekade oklarheten i arbetet kan möjligen bero på, att översikten synbarligen blivit samman dragen från en vidlyftigare bearbetning — med andra ord på den arbetsbetod, som tillämpats. Verket är nämligen sammanställt inom intendenturstaben av en av chefen för Intendenturkåren tillsatt redaktionskommitté på 3 medlemmar: översten H. F. Söderbom, majoren E. W. M. Schürer von Waldheim och förvaltaren K. H. O:son Linder. Redaktionskommittén har på grundvalen av de »första grundläggande manuskripten», utarbetade av kapten C. C. I. Ahlin och J. O. H. Åstrand, och andra särskilt lämnade bidrag utformat det slutliga resultatet. Då det är fråga om vetenskaplig framställning — och som sådan rubricerar sig arbetet, då det angivits som historia — har metoden givna olägenheter och bör om möjligt undvikas. Beträffande huvuddelen av arbetet, Intendenturkårens egen historia fram till nuvarande tid, har framställningen i vissa avseenden mera erhållit form av festskrift än historia. Personhistoriskt sett är boken värdefull på grund av däri talrikt ingående uppgifter om vederbörandes insatser i tjänsten. Ett personregister hade dock varit önskvärt. Likaså måste man beklaga den fullständiga avsaknaden av källhänvisningar.

Den speciellt personhistoriska delen, *Intendenturkåren 1880—1930*, är enligt företalet likaledes utarbetad av redaktionskommittén. Här äro den påtalade arbetsmetodens olägenheter mindre, då det är fråga om ett mera tekniskt arbete, ehuru även detta fordrar stor noggrannhet, flit och intresse. De biografiska uppgifterna omfatta all personal, både officers-, underofficers- och furirkårerna, vilket ur många synpunkter är värdefullt. De enskilda biografierna äro synnerligen detaljerat och omsorgsfullt utarbetade, varvid verksamhet utom tjänsten ej är glömd. Föräldrar och hustrur äro upptagna, men ej barn. Ett vackert bevis på det intresse och nit, varmed de i företalet tydligt utpekade författarna, kaptenerna S. E. von Hofsten och förvaltaren K. H. O:son Linder, och deras medhjälpare gått till verket, är den fullständiga samling porträtt, som de lyckats sammanföra och som nu pryder boken. Det hade varit en fördel, om personregistret, förutom de omkr. 350 beställningsinnehavarna inom Intendenturkåren, även upptagit alla andra i arbetet förekommande personer.

F. W.—t.

— Året 1930 var särdeles rikt på ny personhistorisk litteratur på det militära området. Två böcker om Krigsskolegatum, två om Intendenturkåren, ett nytt häfte av Fortifikationens historia, en bok om Västmanlands reg:te och en om Första livgrenadjärreg:tet torde kunna

kallas en god skörd. Sistnämnda regementshistoria, varav delarna I—II, författade av major Gustaf Petri, utkommo 1926—28, anmäldes i denna tidskrift 1928, s. 249 f. Den nu utkomna *Kungl. Första Livgrenadjärregementets historia, femte delen* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. XII, 449 s., 40 pl., ill. Häft. kr. 9:—), är utarbetad av kapten Arvid Kugelberg under samverkan med Petri och innehåller *Biografiska anteckningar om officerare med vederlikar 1619—1927*. Arbetet omfattar Östgöta landsreg:te 1619—30, Östgöta reg:te till fot 1630—82 och inf.-reg:te 1682—1791, Livgrenadjärreg:rets rothållsdivision 1791—1816 samt tiden 1816—1927 med boktitelns regementsnamn; såväl officerare på stat som reservofficerare äro medtagna. Avdelningen officerares vederlikar omfattar präster, auditörer, läkare, reg:tsskrivare och -intendenter samt musikdirektörer, vartill kommer en avdelning för officerare vid tillfälliga förband m. m. 1676—1758. Då officersstocken i äldre tid till mycket stor del (men långtifrån helt och hållet) bestod av adelsmän, kanske man kunde tro, att dessa redan vore tillräckligt behandlade i ättartavlorna. Redan en flyktig jämförelse visar emellertid, att alltjämt mycket kommer i dagen vid just sådana specialundersökningar som t. ex. en regementshistoria. Kapten Erik Schröder har av Kugelberg identifierats såsom den Erik Schröder, vilken år 1719 adlades med sin styvfaders namn, Köppen. Christian Fredrik Struwe, adlad Leijonsten, synes icke alls förekomma på riddarhusgenealogien och till Göran Patkuls biografi lämnas nya bidrag, för att nu taga några stickprov. De ofrälse officerarnas biografier erbjuda ofta alldeles nytt stoff. Biografierna medtaga, utom meritlistan, föräldrar och hustrur, däremot ej hustrurs föräldrar eller barnen. De topografiska notiserna äro rikliga och i allmänhet noggranna. Oriktigt är emellertid t. ex. uppgiften (s. 139), att Leonard Rosenquist af Åkershult själv skulle innehaft Västanå fideikommiss; det var hans son Fredrik Leonard, som 1791 blev den förste Gyllensvaan efter fideikommissstiftarens död. Även på det biografiska området är arbetet naturligtvis icke ofelbart, men en första kontrollgranskning har i varje fall givit ytterst magert resultat. I förbigående skall blott nämnas, att baronesstiteln för Katarina Lichten (s. 52) förefaller mycket tvivelaktigt; en annan skotte, Patrik Ruthwen, borde hellre fått sina egentliga, engelska titlar än en svensk, som kan ge anledning till missförstånd. Vad som särskilt tilltalar i arbetet äro dels talrika hänvisningar till olika slag av tryckt litteratur, dels belysande citat ur arkivaliskt material. Av det senare slaget är t. ex. Krigskollegii ampra uttalande om regementskvartermästaren Måns Joensson Graaf 1674, att han »för dagligt fylleris skull mera till konfusion än till gagn är», men regementschefen synes det oaktat ha hållit Graaf om ryggen. Den långa förteckningen över otryckta och tryckta källor giver också en inblick i den möda, som föregått verket. Förf. har presterat ett mycket välkommet och gediget arbete och man glädes med honom över det ståtliga resultat, som nu föreligger. De talrika porträtten — 40 planscher i ljustryck och omkr. 400 textbilder i offset — äro över allt beröm, liksom utstyrseln i övrigt. Med viss upptäckarglädje kan läsaren på reservofficersavdelningen oväntat återfinna välbekanta civila

personer i kronans rock, t. ex. teaterchefen Wettergren och prof. Andreas Lindblom. Bokens pris är förhållandevis ovanligt billigt.

B. H—d.

— Kapten T. Holm utgav 1929 första delen av »Västmanlands regementes historia» (se PHT 1929, s. 246). Ytterligare tvenne delar av den egentliga regementshistorien väntas, varjämte arbetet skall omfatta minst två delar biografiska anteckningar. Av de sistnämnda föreligger nu ett band, *Kungl. Västmanlands regementes historia, IV. Biografiska anteckningar om officerare och vederlikar 1623—1779*, av majoren frih. Sixten A:son Sparre (Sthlm 1930. 8:o. 302 s., ill. Häft. kr. 12:—). Framställningen omfattar officerare på stat, över stat, exspektanter och tillfälligt tjänstgörande samt civilmilitär personal av officers rang: präster, auditörer, läkare och regementssskrivare. Av dem, som särskilt biträtt vid arbetets fullbordande, nämner baron Sparre i förordet majoren frih. C. A. Ehrensverd och kapten N. G. Belfrage. Biografierna äro kronologiskt ordnade och upptaga, utom data om huvudpersonerna, så vitt möjligt även uppgifter om föräldrars och svärföräldrars namn samt namn och data för hustrur. Beträffande barn åter ha sådana endast upptagits, då därigenom kunnat påvisas skyldskap mellan personer vid reg:et, dock att då barn förekomma angivna i någon av de allmänna handböckerna (ättartavlor, herdaminnen m. m.), hänvisning gjorts dit medelst ett förkortningstecken i bokstavsform. Därjämte hava i ett mycket stort antal fall i noter gjorts krysshänvisningar för angivande av regementspersonalens inbördes släktskapsförhållanden, vilket har stort genealogiskt och socialt intresse. Arbetet, som föreligger i en mycket prydd typografisk utstyrel (från Hasse W. Tullberg) innehåller även 56 porträtt i autotypi, vanligen väl och klart återgivna. Porträtten äro i slutet förtecknade med angivande av var originalen finnas. Det s. 41 reproducerade porträtt, som (i likhet med vad som tidigare skett i litteraturen) uppgives föreställa Håkan Nilsson Skytte, kan emellertid icke vara dennes bild, vilket framgår av dräkten på originalporträttet. Boken avslutas med en lista över regementsofficerare med vederlikar, vilka stupat, dött av blesyrer eller avlidit i fält, samt med personregister. Det senare omfattar samtliga omnämnda personer och synes vara omsorgsfullt gjort. En liten olägenhet förefaller anm. ligga däri, att, åtminstone på något håll, för personer med samma för- och efternamn sidhänvisningar hopförts i en rad, även om det alltså ej rör samma person, utan t. ex. far och son. I övrigt gäller om stoffet detsamma, som ovan nämnts i fråga om Kugelbergs arbete, att de adliga biografierna ofta komplettera och beriktiga ättartavlorna och att de ofrälse, vilka även här äro talrika, bjuda på i huvudsak nytt och så mycket värderikare material. En kontrollgenomgång med stickprov har även i detta fall icke resulterat i några större anmärkningar. Endast några smärre kommentarer må göras. På många ställen äro intagna ganska utförliga, intressanta citat ur brev och handlingar. Dessa citat äro givetvis hämtade ur i käll- och litteraturförteckningen nämnda samlingar eller arbeten. Man hade dock gärna sett, att i dylikt fall exakt källhänvisning gjorts vid själva citatet, vil-

ket visserligen ibland (se s. 80) skett men ej alltid (se t. ex. s. 86 ff., 98 f., 155) iakttagits. På s. 33 står som Anders Hästehufvuds maka Agneta Ållonsköld. Hon hette emellertid Anna, ej blott enligt ättartavlorna, utan också enligt det epitafium (förr i Skara domkyrka, nu i Skara museum) över henne, vars inskrift är återgiven i Västergötl. fornminnesför:s tidskr., bd II, h. 8—9 (1908), s. 123. På s. 115 kallas Mattias Johan Sjöbergs moder för »Klara Maria Gattungh». Det rör sig här om Clara Maria Galtung av den kända danska adessläkten med detta namn (se Danmarks Adels Aarbog 1916; jfr PHT 1927, s. 179, och M. Weibull, Saml:ar utg. för de skånska landskapens hist. o. arkeol. fören., V, 1876, s. 19). Å s. 37 omtalas Per Linnarsson Ulfsax och hans fader, överstelöjtnanten Lennart Ulfsax. Den senare är i varje fall identisk med bondeplågaren Lindorm Ulfsax d. y. på Osaby, som P. G. Vejde omnämner i Hyltén Cavallius-föreningens årsbok 1923, s. 76. Uppgiften (s. 259) om Johan Melkior Hyphoffs fader stämmer icke med Sjöströms antagande i »Blekingska nationen» (1901), s. 78, men det senare är onekligen hypotetiskt framfört. På Gustaf Adolf v. Siegroths biografi (s. 221 f.) kunde möjligen nämnts, att hans resejournal 1751—52 är tr. av F. U. Wrangel i »Resor och resenärer i Frankrike» (1928), s. 55—76. Beträffande överstelöjtnanten Lennart Ribbing (1654—1733; s. 61), så har han efterlämnat självbiografiska (åtminstone i huvudsak otryckta) anteckningar (nu i Lunds univ.-bibl.). Han uppger där som sin födelsedag den 23 febr. (Sparre har d. 20) och anför, att han utskrivit anteckningen om sin födelse ur sin »sal. fru moders bok». Det av Sparre omnämnda avskedet (mars 1675) fick Ribbing d. 18 mars. Under slaget vid Lund d. 4 dec. 1676 stod R. vid Vallkärra, där hans folk blev anfallet bakifrån av danskt kavalleri. Ribbing själv fick 3 sår i huvudet, ett över näsan in under ögonen (»som min syn märkeligen försvagat haver») och 2 stick i ryggen. Kaptensfullmakten 1679 anger Ribbing själv till d. 12 november. Att regementspastor Notmann (s. 251) under ryska fångenskapen »conserverat» regementets kalk och övriga nattvardskärl är ju ett faktum och i och för sig vackert nog. Att Notmann åter skulle ha nedgrävt dem vid Poltava och senare hämtat dem är visserligen framställt i Snoilskys stämmingsfulla dikt »Regementets kalk», men icke historiskt bevisat, varken av baron Sparre i hans i övrigt väldokumenterade uppsats om kalken i Karolinska förbundets årsbok 1910 eller annorstädes samt för övrigt föga troligt. Notmann lämnade Kostroma jan. 1722 och var 8 maj s. å. i Stockholm. Han torde näppeligen haft råd bekosta slädskjuts den 200 svenska mil långa omvägen om Poltava och att han skulle ha kunnat vandra dit vintertiden är otänkbart.

Vad här senast anförts berör, som synes, icke arbetets väsentliga egenskaper eller halt. Baron Sparre är att lyckönska till detta vackra tillskott till vår militärbiografiska litteratur. Man motser med intresse dess fortsättning.

B. H—d.

— Släktforskningens gamla rämärken börja förvittra, och gränserna för dess dittills odlade fält äro utsuddade, om till gagn eller skada, det återstår att se. En släktbok av modern typ nöjer sig ej längre med beskrivningen av vad som förr benämndes en ätt, man söker sig gärna ut på bredden, vare sig det gäller nedåt eller uppåt. Här kommer en bok, som registrerar avkomlingarna från någon vem som helst i mans- och kvinnoled huller om buller (se PHT 1930, s. 222 ff.), och man har knappt hämtat sig från förvåningen över utvecklandet av så mycken onödig energi, innan en annan författare presenterar ett alldeles motsatt konststycke. En person, själv sin faders enda vuxne son, har två söner, som gripit sig an med utgivandet av sin familje-genealogi, ett företag, som i och för sig lofvärt och nyttigt, likväl ej bort vara alltför betungande, men resultatet har icke desto mindre blivit en bok på flera ark i imperialoktav, och man frågar sig ovillkorligen, huru det är möjligt. Svaret kan hämtas i den historik över *Släkten Wagnsson*, som på grundvalen av metodistpastorn *Gustav Wagnsson*s anteckningar publicerats av den socialdemokratiska riksdagsmannen, folkskollärare *Ruben Wagnsson* med understöd av dennes broder, som stavar sitt namn *Wagnson* (Oskarshamn 1929, stor 8:0, 72 s. Illustr. Uppl. 125 numr. ex. Ej i bokh.). Den egna släkten kan ej föras tillbaka längre än till en viss *Jöns Michelsson*, som levde på 1700-talet i Ölme socken, ty ehuru det (sannolikt genom missförstånd av käll-uppgiften) påstås, att en husförhörsbok på 1750-talet skall som dennes fader uppgiva en viss *Per Björsson*, finner utgivaren själv detta äreröriga antagande icke kunna kontrolleras, vilket är så sant som det är sagt. Det är emellertid icke *Jöns Michelssons* efterkommande, som ensamma fylla de många bladen. Hans son (av obekant vitæ genus) var gift med en *Anna Lisa Bornander* († 1844), vars mormors farmor hette *Roman* och på detta sätt kan uppvisa den stolta härledningen från den förnäma *Vånga-ätten*, vars anor kunna följas från mitten av 1300-talet och nu på fem dryga sidor få glorifiera släkten *Wagnsson*, ja kanske rent av gett upphov till dess namn (?). I och med denna härstamning är det tydligt, att många andra exklusiva förbindelser kunnat uppletas. Med berömvärd blygsamhet nöjer sig förf. dock med att från delvis samma håll framdraga de mera borgerligt betonade namnen *Camitz*, *Ekebom* och *Ekman* m. fl., men har likväl icke kunnat undgå att också beröra förvantskapen med adliga ätterna *Bratt* samt *Roos af Ervalla* och *Roos af Hjälmäter*. Anm. vill ingalunda betvivla riktigheten av de sammanställda tabellerna, men ställer sig likvisst undrande till »den framstående forskare och kännare av vår medeltidsadel», vilken citeras som hemulsmannen för en del av uppgifterna. Någon »kammarherre *Djurholm*» känner åtminstone icke hittills den genealogiska litteraturen, och ehuru namnet tryckes med versaler, är det sannolikt, att förekomsten av denna auktoritet får skrivas på förf:s okunnighet. Huruvida däremot friherre *Djurklou* velat gå i borgen för de gjorda ätteledningarna i deras helhet, är kanske icke så säkert. Huru som helst får man här i fem olika tabeller svart på vitt på att *Gustav Wagnsson* i 32:a led stammar från *Harald Härfager*, i 35:e led från *Karl den store*, i 30:e från *Erik Segersäll*

samt i lika töcknig urtid från Harald Blåtand, Folke Digre, Ottar Vindelkråka [sic] och Brant Anunt [sic!] för att ej tala om Sancho I, konung av Portugal, eller Berauger [sic!], konung av Italien, m. fl. m. fl. Om man frestas till en blyg undran, huruvida nu allt detta hör hemma i en bok, på vars titelblad tronar släkten Wagnsson, behöver man emellertid endast bläddra några blad längre fram i boken för att få belägg på oriktigheten av några tvivel. Förf:s mor hette nämligen Ruben »av judiska nationen», och huru märkvärdigt det än kan låta, ger även denna härkomst anledning till påvisande av lika granna förfäder. Det är emellertid icke därvidlag fråga om någon avstamning från det gamla testamentets patriarker, såsom det skulle legat nära till hands att gissa. Den ifrågavarande damens pappa, vars namn gamle Anrep respektlöst stavas galet (»Rüben»), hade nämligen gift sig in i friherrliga ätten von Rosen, vilken »ur-gamla, högförnåma och lysande ätt som sin stamfader och äldste anherre», för att citera Örnberg, »vördar Robert Slavnik», som levde på 900-talet. Bland dennes söner var även korsfararen Poragius, om vars föregivna stamfaderskap den originelle utgivaren av Svenska ättartal likväl yttrat, att det »tyvärr» finnes en liten hake, beroende på att inga säkra ättledningar efter honom kunnat upprättas under omkring ett halvt årtusende. Men icke desto mindre får den gode Poragius nu, om man får tro det utgivna arbetet, bära sin andel av ansvaret även för ätten Wagnsson! Han delar emellertid äran med så många potentater på fru Wagnssons, född Ruben, sida, att Vångaätten nästan fördunklas. Ej mindre än 16 »härledning-gar» vittna om även hennes härkomst från flertalet av de nyss uppräknade, varigenom klarligen skönjes, att pastor Wagnsson och hans maka räkna släktskap genom ej blott Erik Segersäll och Harald Blåtand, utan även genom Karl den store. Något egentligt nytt innehålla givetvis icke dessa tabeller. De äro till stor del ett avtryck av Örnbergs bekanta uppställningar (utan att källan anges), ehuru namnen stundom äro förvanskade (Gloo för Gro, Renand för Renaud etc.). Vid sidan härav har det tydligen berett förf. en alldeles särskild fröjd att kunna uppvisa sin härkomst jämväl från Georg Branting, som han påstår vara »Hjalmar Brantings farfars farfars far». — Bland bokens rikhaltiga porträttgalleri märkes den dyrbara bilden av familjen Ruben och metodistpastorn Wagnssons kronologiskt ordnade konterfej, vilka giva en häpnadsväckande inblick i skägghodets växlingar. Det är synd att boken ej saluföres. Den torde kunnat locka köpare!

Aquit.

— Harald Schiller: *En originell herre. Pehr Tham till Dagsnäs*. Den siste Rudbeckianen. Sthlm, Alb. Bonniers förlag, 1930. 8:o. 233 s., ill. Häft. kr. 7:50.

»Fylkeskungen på Dahla och mecenaten på Dagsnäs» — så kallade Thorild den mäktige, originelle herren till Stora Dahla, Dagsnäs och Sannum i Västergötland, överintendenten Pehr Tham. Det är inte mindre betecknande, när Sergel präglar sitt personliga smeknamn

på lantjunkaren och västgötavännen, onekligen i allt funnen som en »Jupiter Dagsnäsiensis», en mustig lokal gud och allhärskare i Hornborgabygd.

Det porträtt, som Harald Schiller tecknar av denne egenartade mångfrestare vid Hornborgasjön, är ingen ögonblicksbild. Alla handlingar i målet ha omsorgsfullt tillvaratagits, innan förf. låtit Pehr Thams drag träda fram för eftervärlden, resultatet av ett mångårigt studium av den bygd och de förhållanden, som äro bakgrund till denna intressanta, samtidigt beleda och beundrade figur ur vårt svenska 1700-tal.

Förf. ger först en kort översikt av släkten Tham, ursprungligen av tysk härkomst och en tid rotfast i Göteborg, innan han träffar ätteläggen Pehr, son till godsägaren Petter Tham av Stora Dahla och Ulrica Ulfsparre och uppfostrad i fullständig frihet utom i religiöst avseende. Han följer honom till Uppsala, där två års studier i kontakt med Linné, Ihre, Klingensstierna m. fl. gävo den unge vetandehungrige men koncentrationslöse adepten insikter i ett flertal ämnen, och för honom sedan via Stockholm tillbaka till Västergyllen, där historiens tyngdpunkt är förlagd.

Det var på Dagsnäs Tham började sin verksamhet. Gården, som förut en kort tid varit i släktens ägo, köpte han för hemgiften på 40,000 plåtar, som han fick vid giftermålet med den kände patrioten Nordencrantz ej fullt femtonåriga dotter Henrica. Låg Dagsnäs då i lägervall, skapade Tham snart något mönstergillt av egendomen och de byar och ägor, som i övrigt lågo under hans domvärjo. Att godsägarrens växtförsök med Libanons ceder och andra exotica däremot icke utföllo till belåtenhet är kanske mindre att förundra sig över. Lika mycket som för jord, trädgård, byggnader, djur — utom svarta får, som han varmt hatade — och en mångfald andra saker intresserade sig Tham för sina underlydande och deras bästa, socialt, hygieniskt, ekonomiskt, och den rundhänste och gode husbonden, som betraktade det som en personlig förolämpning, om någon lämnade hans tjänst, var vid sidan av sin milda, hjärtevinnande maka en avhållen och uppburen man.

Dagsnäs blev medelpunkten för gäster från när och fjärran. Pehr Tham var en frikostig och inbjudande värd. Även väl förfaren i brevskrivningens konst underhöll han en omfattande korrespondens med sina vänner, till vilka man i främsta rummet räknar Sergel och Thorild, den senare liksom många andra en tacksam avnämare av Thams dalar. Bland det mest givande i Schillers bok är just bearbetningen av denna brevväxling, som rymmer mycket av stort intresse och ger ett levande grepp på de skrivande, starkt mänskligt patos i diskussionen kring idéer och tankar, snabba men lönande inblickar i tidens sedvänjor.

Men Tham var även en nitisk författare av broschyrer och böcker i de mest skilda ämnen — från nationalekonomiska spörsmål, helgdagarnas, eldsvådornas och kyrktornens avskaffande till antikvariska och arkeologiska problem, bl. a. kodifierade i det kuriösa arbete, som Schiller betecknar som Västergötlands Atlantica. Vad Rudbeck sökte göra

gällande för Sveriges del, hävdade nämligen Tham här och senare lidelsefullt enbart för Västergötlands, särskilt Hornborgabygdens med Dagsnäs som centrum. Utrymmet förbjuder tyvärr ett ingående på detaljer, i det stora hela skrattretande och absurda men i varje fall typiska för sin upphovsman, som dock genom sitt verk befordrat intresset för antikvarisk forskning. Thams entré i Götiska förbundet är minnesvärd, upptecknad av Geijer i följande ord: »Den gamle vördade antikvariske mecenaten lät oss genast förstå, huru det egentligen förhöll sig med rikets antikviteter, vilkas förnämsta minnesmärken skulle befinnas vid och omkring hans eget gods Dagsnäs i Västergötland. Det tycktes som till och med asken Ygdrasil där skulle hava stått. Nu räckte Lings tålmod ej längre till: 'Den står väl i helvete heller', utropade han och gick ur salen.»

Schiller berättar, refererar och reflekterar med allvar och humor. Älskvärd och fint gör han sitt ämne i hög grad njutbart för läsaren, antingen han skildrar huvudfiguren, gestalterna i hans omgivning eller det gamla, av Sergels smak och konst präglade Dagsnäs. »En originell herre» är rik på väl inmonterade sakuppgifter. Det är en rolig och underhållande bok inte bara därför, att Pehr Tham i och för sig är värd en bekantskap, utan framför allt därför, att hans skildrare verkligen förstått att blåsa liv i den förtroliga och intima bild han skapat av »den siste Rudbeckianen».

Bertil Lundquist.

— Pastor Gotthard Virdestam har vid sidan av sitt stora och framskridande herdaminnesverk medhunnit att i olika kalender, tidskrifter och tidningar offentliggöra ett flertal studier, vilka stått i visst samband med hans huvudarbete. Han har därigenom tillvaratagit en myckenhet av stoff, som »blivit över», ty herdaminnets ram medgiver ju endast biografier av mera begränsat omfång. Härstammade från Urshult och själv tjänstgörande i det till Stenbrohults pastorat hörande Älmhult har förf. naturligt inriktat sig på de sydsmländska trakternas minnen. Med stor glädje måste man hälsa, att han nu sammanfört och utökat dessa spridda uppsatser i en volym, som föreligger under titeln *Smländska gestalter* (Växjö 1930. 8:o: 208 s., ill. Häft. kr. 6:—, rekv. fr. förf., adr. Älmhult). Det inledande kapitlet, »Kring blomsterkonungens minne», är redan genom sitt Linnéanska ämne ägnat att vinna läsare. Man får här en intim inblick i den fordom undangömda bygd, Stenbrohult, där familjen Broderzonius 1660—1707 residerade i prästgården, därstädes efterträdd av familjen Linnæus 1708—97. Nils Linnæus — Samuel Broderzonius' måg och Carl von Linnés fader — visade som »flitig oekonomus, med träas planterande» redan han varåt släktens håg lutade. I barndomsbygden låg den prästjällets trädgård, om vilken Linné kunde yttra, att den »med modernmilken inflammerat min hog med en outsläckelig kärlek till örter». När Linné som professor i Uppsala uppmanade sina studenter till »gudsfruktan, flit, ordentlighet, dygdighet, tienstachtighet och *Käjsarcronan* ärlighet», giver användandet av den förtjusande botaniska färgfläcken i hans prosastil en förnimmelse av sambandet med

Stenbrohults ortagård, som ingalunda saknade kejsarkronor. I dessa Linnéssayer, som också i sitt övriga författarskap, stannar Virdestam emellertid aldrig vid tecknandet av endast menlösa idyller. Han giver i stället fint och försynt men ändock med realism och skärpa en livstrogen bild med skuggor och dagrar. Just i sanningens intresse framhåller han t. ex. i den följande uppsatsen om gamle prosten Samuel Wiesel, hur Ödmanns teckning av morfaderns Vislandahus ger en idealiserad bild — genom Virdestams nya penseldrag blir tavlan mera påtagligt mänsklig. Till Thorilds biografi ger förf:s presentation av skaldens »bruna flicka», hans »Nina» — i verkligheten bärande namnet Gustava Hindström och död »af verlden glömd» i Växjö 1840 — ett bidrag, som typiskt speglar både huvudpersonens läggning och det rousseauanska skedets anda. I »En Smålandsprost på 1820-talet» har förf. porträtterat Sandsjöprosten Samuel Åstrand, med förtjänster och fel en starkt särpräglad prelattyp. Som samlingens mest betydande och allmänintressanta parti står behandlingen av det i litteraturen eljest från flera synpunkter försummade ämnet »Esaïas Tegnér som biskop». Virdestam söker i viss mån försvara Tegnér mot klandret för hans nybyggnadsnit beträffande smålandskyrkorna och lämnar en högingressant teckning av Tegnér's märkliga arbete för den småländska prästbildningen och hans förhållande till clerus. En särskild studie ägnas åt tvenne gestalter i »Kronbruden». I nära sammanhang med Tegnérkapitlet står Virdestams förträffliga skildring av den väldige väckelsepredikanten Pehr Nyman, ett ämne, som tidigare upptagits av Ernst Newman i »Nordskånska väckelserörelser», I (1925), och av Virdestam själv under Urshults pastorat i Växjöherdaminnets andra del. Förf. ger här en partiell, fördjupad skildring av Nymans tidigare prästår. »Vi bära våra våra häfvor i bräckliga lerkärl», skrev Peter Lorenz Sellergren med avseende på Nyman 1824, icke utan skäl. Klokt och klarsynt ingrep Tegnér i konflikten om N., förhindrande en katastrofal lösning av problemet. Högst märkliga äro biskopens ord i brev 1825: »jag ansåg betänkligt att liksom autorisera liknöjdheten hos presterskapet derigenom, att jag straffade nitet, äfven i sina utsväfningar». Domprosten Lamérs omhändertagande av Nyman ter sig hos Virdestam helt annorlunda mänskligt än man möjligen kunnat vänta av författaren till dissertationen »om förstenade grodor». »Småländska gestalter» är en bok, som fångslar läsaren genom sitt ämne, genom förf:s förtrogenhet med detta och genom hans färgrika och dock måttfulla framställningskonst.

B. H—d.

— Den 3 febr. 1931 avled i Askersund kyrkoherden *Herman Södersteen*. Med honom bortgick en av vårt lands mest kända yrkesgenealoger. S. var arbetarson, född i Norrköping d. 13 aug. 1864. Han tog fil. kand. ex. i Uppsala 1889 samt avlade teoret. och prakt. teol. ex. 1895, folkskollärarex. s. å. och prästvigdes 1896. År 1897 blev Södersteen komminister i Askersunds landsförsamling och var från

1903 kyrkoherde där. Södersteen hade starka intressen rörande särskilt genealogi och topografi. Han var en flitig forskare med livligt ingenium och fyndig kombinationsförmåga, har offentliggjort undersökningar i flera olika publikationer och själv redigerat bl. a. Tidskrift, utg. av Norra Vätterbygdens hembygdsförening (se PHT 1929, s. 261). Till Personhistorisk Tidskrift var han gammal vän och har till den samma lämnat flera värdefulla släkthistoriska bidrag i olika årgångar. Hans studie över ätterna Björnrams genealogi, varmed förevarande häfte inledes, blev vemodigt nog posthum. Personhistoriska Samfundet har skäl att med tacksamhet erinra sig minnet av en mångårig, värderad medarbetare.

B. H—d.

— Det i PHT 1930 (s. 115) bebådade, av Frans de Brun utarbetade registret (i 50 ex.) till *Stockholms stads jordebok 1420—1498* (kr. 30: —) föreligger nu i två digra häften i folioformat på tillsammans 253 s. Registret är fördelat på ett person- (förnamns-) och topografiskt register, ett yrkes- och släktnamnsregister, ett register över »välborne män» med uppgifter om riddarslag samt ett diverseregister. Genom tillkomsten av lektor de Bruns arbete blir givetvis ett utnyttjande av jordeboken på ett helt annat sätt än förut möjligt.

Lektor de Brun utsände 1930 även en likaledes i 50 ex. duplicerad framställning rörande *Stockholms stads inre kvarter åren 1703—1770* (kr. 15: —), utgörande ett komplement till en liknande redogörelse för husen i inre kvarteret av Staden mellan broarna i »Holmiana et alia». Häftet (29 foliosid.) avslutas med person- och yrkesregister.

Av trycket (Sthlm, A.-B. Seelig & C:o) utgav de Brun samtidigt en andra, omarbetad uppl. (22 s., tr. Vimmerby 1930. Häft. kr. 1: —) av *Minnen från Maria skola och Södra Latin*.

Till PHT:s h. 3—4 år 1930 lämnade dr de Brun, som tidskriftens läsare erinra sig, ett intressant meddelande om den finländska släkten Svanfelts härstamning. Innan häftet nådde offentligheten slöts emellertid förf:s levnad. Efter längre sjukdom avled *Frans de Brun* i Saltsjöbaden den 27 december 1930 i en ålder av 64 år. Med honom bortgick en sällsynt flitig och intresserad Stockholmsforskare. Hans posthuma arbete, *Varia* (övertryck i 50 ex.; kr. 20: —), varmed han på sin sista sjukbädd sysslade och som nu föreligger färdigt, avslutas med en upplysande bibliografi över de Bruns samtliga arbeten, en lång förteckning, vittnande om vilka mödor han nedlagt på topografiens och personhistoriens fält, ehuru den ämnessfär, som sammanhörde med hans ämbetsutövning, var en helt annan, nämligen matematikens.

Varia inledes med en uppsats om »Tvillingarna i Frostvikens socken 1750—1930», vari förf:s genealogiska och matematiskt-statistiska intressen sammansmält. Av ekonomisk-historisk betydelse äro anteckningarna om »Pris på diverse varor m. m. i Uppsalatrakten 1528⁸ och 1529». Efter »Utdrag ur Föllinge församlings äldre kyrkobok» och »Ett medeltida pappersbrev . . . rörande Wärmdö» (omkr. 1470) följer häftets från personhistorisk synpunkt ojämförligt viktigaste bidrag, *Riddarelängd för 1400-talet* (s. 29—40, folio), slutförd med biträde av

förf:s dotter, fröken Margaretha de Brun. Förteckningen, alfabetiskt ordnad efter förnamn, omfattar omkr. 500 namn, varibland även många danska och norska. Tibells för länge sedan publicerade riddarelängd är ju i många avseenden föråldrad. Det ligger emellertid i ämnets natur, i synnerhet då det rör ett relativt så obearbetat område som 1400-talets svenska personhistoria, att även en ny dylik förteckning med data för personernas förekomst i handlingarna såsom väpnare resp. riddare varken i fråga om namnen eller de angivna data kan göra anspråk på fullständighet. Å andra sidan är en sådan förteckning, som den nu tillkomna, ett synnerligen viktigt hjälpmedel för vidare framkomst på området.

Lektor Frans de Brun har icke blott genom sina sista studier utan genom hela sin föregående produktion, särskilt det oerhört vidlyftiga arbetet »Holmiana et alia», i ljuset framdragit ett myller av fakta, varav kommande forskare — förefintliga oundvikliga inadvartenser och brister till trots — i hög grad kunna draga fördel. Denna tidskrifts redaktion har därjämte att tacksamt annotera Frans de Bruns för tidskriften upprepade gånger visade stora intresse och tillmötesgående.

B. H—d.

— En fortsättning på den tidigare (PHT 1928, s. 255) omnämnda, i Dorpat utgivna, tvåspråkiga tidskriften *Acta Wrangeliana* har kommit redaktionen till handa. Den omfattar andra häftet av årg. 1928, två häften för vartdera av åren 1929 och 1930. Av speciellt svenskt intresse är Evert Wrangels minnesteckning över F. U. Wrangel samt en levnadsbeskrivning över riksrådet Erik Wrangel av Lindeberg († 1765). Den sistnämnda är närmast grundad på en i Handlingar rörande Skandinaviens historia, d. 26, förut publicerad självbiografi. En kuriös uppsats av C. G. Liljenberg har till uppgift att söka bevisa sambandet mellan de äldsta Wrangelska släktlinjerna. Som våra läsare erinra sig, har framlidne baron George Wrangel i Personhistorisk tidskrift dels 1917, dels 1923 framlagt kritiska synpunkter på samma sak och i motsats till Baensch i hans bekanta »Geschichte der Familie Wrangel» (1887) kommit till det resultatet, att ätten vid tidpunkten för dess historiska framträdande i Balticum redan delat sig på tre linjer, vilkas gemensamma ursprung icke kunnat uppvisas. Senare har samme förtjänte forskare utgivit en urkundssamling »Geschichte der Wrangel zur dänischen und Ordenszeit», i vilken han sammanfört det ännu bevarade materialet till dessa släkters äldsta historia. I anslutning till denna senare publikation framlägger nu Liljenberg sin egen mening rörande möjligheten av att komma till ett annat resultat. Framställningen åtföljes av vidlyftiga översiktstabeller, vilka dock i sanningens intresse äro försedda med många frågetecken, och i vilka han delvis med återgång till Baensch för de olika grenarna tillbaka till en visserligen för denne obekant »Tidrik?, westfalisk-skånsk adelsman?» i början av 1200-talet. Ett referat av uppsatsen kan icke lämnas. Därtill är den alltför tillkrånglad och i de flesta stycken alltför orimlig. I ett senare häfte meddelar emellertid redaktionen, att manu-

skriptet på grund av medelbrist stympats i slutet och således ej fått oavkortat inflyta. Det är ju möjligt, att omdömet i annat fall kunnat modifieras.

Aqut.

— Det Norstedtska förlaget har under samlingstiteln »Norstedts lilla bibliotek» startat en serie populärvetenskapliga skrifter på vitt skilda områden. Bland de hittills utkomna numren är framlidne dr Knut Barss lilla monografi över *Bellman* (Sthlm 1930. 8:o. 258 s., ill. Häft. kr. 3:—), utg. efter förf:s död i bearbetning av Leon Fried. Den lättlästa och trevliga volymen om det alltid aktuella ämnet innehåller även redogörelse för Bellmans släkt. De detaljerade upplysningarna om skaldens liv och leverne äro ofta belysande. Någon gång gripes dock läsaren av en mild undran. Skall det nu t. ex. vara särskilt upplyftande att få del av ett »beställsamt rykte», att Bellman och Ulla Winblad badat tillsammans i Eskilstunaän?

— Genom överstekammarherren greve Magnus Brahes bortgång den 29 maj 1930 utlocknade den svenska grevliga ätten nr 1. Åt minnet av denna ryktbara släkt har prof. Bertil Bœthius ägnat en artikel med titeln *Ätten Brahe i Sveriges historia*, ingående i *Almanack för alla* 1931. Artikeln illustreras med ättens vapen, porträtt av Per Brahe d. ä. och d. y. samt excellensen Magnus Brahe och bilder av Skokloster, Rydboholm och Visingsborgs ruin.

— Samuel E. Bring, *Tyska Bryggeriet*. (Bidrag till Stockholms bryggerihistoria, I.) Sthlm 1930. 8:o. (5), 92 s., ill.

Föreliggande monografi av förste bibliotekarien S. E. Bring, Uppsala, utgör, som synes, ett första nr i en tillärd serie, behandlande Stockholms bryggerihistoria. Förf. redogör först för Tyska bryggeriets lokala föregångare i Beijerska trädgården vid Tullportsgatan på Söder, ett bryggeri, som bl. a. innehades av Jurgen Henrik Marquardt, vars levnad och familjeförhållanden få en bredare skildring, vidare av hans son Carl Jurgen Marquardt samt senare Olof Ström, Carl Schultz m. fl. Den förste, som försökte brygga tyskt öl i Stockholm, var lybeckaren Conrad Schmidt på 1720-talet, men detta försök kom att stå isolerat. Tyska bryggeriets egentlige skapare blev i stället en man, vars levnadsskildring utgör det starkaste personhistoriska inslaget i dr Brings bok, nämligen *Fredrik Rosenquist af Akershuli* (1806—1872). Denne hade börjat som officer men tog avsked, studerade öltillverkning i Tyskland, införskaffade en bayersk bryggmästare och började 1843 i Stockholm tillämpa, vad han lärt. Trots många motigheter slog det tyska ölet igenom, särskilt tack vare en person och en »inrättning». Den förra var drottning Joséphine, vilken såsom uppfostrad i Bayern uppskattade drycken i fråga, varigenom den kom på modet i högre samhällskretsar. Den andra befordrande omständigheten, i tidningsannons kallad »En liten inrättning på Söder», var en Tivolianläggning i Beijerska trädgården — vars namn för övrigt på grund härav genom folk-etymologisk förväxling förknippades med det »bajerska» ölet! Tivo-

lit inbegrep dans, musik, målskjutning, karusell m. m. »för sådana personer, som hvarken i afseende på klädsel eller uppförande störa gästernas trefnad eller anständighetens lagar». På sommaren 1849 hade »Södra Tivoli» sin glansperiod, då Josefinadagen firades med japansk maskerad och herr Rosenquist kunde glädja sig åt goda affärer. En nyare Tivolianläggning tog visserligen snart loven av hans, men det tyska ölet hade hunnit bliva populärt. Rosenquist var för övrigt en mångbetrodd, aktad och känd man, nära förbunden med bl. a. August Blanche. Bryggeriet övertogs sedan av Rosenquists son, kapten Fritz Julius Rosenquist. Då rörelsen emellertid icke hastigt nog gav beräknad vinst, nedlades Tyska bryggeriet hösten 1869.

B. H—d.

— Under titeln 1779—1929. *Länsstyrelsen i Karlstad. Biografiska och personhistoriska anteckningar till hundrafemtioårsminnet* har den förtjänte domprosten C. V. Broman der i två häften om tillsammans 237 sidor (Karlstad 1929—30, 8:o) utgivit en med porträtt illustrerad matrikel över Värmlands läns landsstatstjänstemän, anställda vid länsstyrelsen under den tid, som förflutit sedan Värmland som självständigt län utbröts från det förut med Närke gemensamma hövdingadömet. Biografierna åtföljas av redogörelser för vederbörandes släkt samt deras hustrur och barn. De hava följaktligen värde även ur genealogisk synpunkt. Utöver vanliga matrikeldata lämnas försök till karaktäristiker, som beträffande landshövdingarna svälla ut till verkliga små biografier. Där anledning finnes, meddelas jämväl notiser om utgivna skrifter och förmögenhetsförhållanden. Av mindre vikt förefalla däremot i detta sammanhang inströdda griftkväden och andra poem. Priset för båda häftena är fyra kronor.

— År 1868 beslöto Stockholms stadsfullmäktige uppförande av två nya större läroverk i huvudstaden, det ena på Söder genom förening av Stockholms gymnasiums ena hälft med Maria skola (jfr ovan s. 114), det andra på Norr genom förening av gymnasiets andra hälft med Klara skola. Det senare av dessa så uppkomna läroverk blev »Norra Latin» och flyttade 1880 in i det hem mellan Drottning-, Tunnel- och Barnhusgatorna samt Norra Bantorget, som det fortfarande innehar. Till halvsekelminnet har läroverket utgivit en ståtlig festskrift, *Norra Latin femtio år 1880—1930*. Historik. Hågkomster av forna lärjungar (Stockholm 1930. 8:o. 248 s., ill.). Nära hälften av boken upptages av den av lektorn vid läroverket Wilh. Carlgren författade, ingående och värdefulla historiken. Andra avdelningen av arbetet, »Hågkomster av forna lärjungar», innehåller givetvis mera av biographica. Sålunda äro t. ex. särskilda minnesord ägnade åt bl. a. Victor Balck, Gustaf Fredrik Gilljam och Carl Lundberg. Bland längre bidrag märkas skolminnen av dr Verner Söderberg och prof. E. Nachmanson, varjämte prof. Nils Herlitz skrivit om den bekanta, redan vid gamla gymnasium 1846 grundade lärjungeföreningen Concordia. Illustrationsmaterialet är mycket belysande. Med särskilt nöje lägger man märke till den storartade ögon-

blicksbild, där kanslerssekreteraren prof. Carl Rogberg synes genomgå svenska skripta. Den vackra volymen är både lärorik och roande.

— Förste bibliotekarien A. B. Carlsson har av *Uppsala universitets matrikel* utgivit h. 14 (1929; häft. kr. 1: 50) för tiden 1776—1784 (jfr PHT 1929, s. 152).

Förste bibliotekarien Per Wilner har i olika rektorsprogram vid Lunds universitet börjat offentliggöra *Lunds universitets matrikel*. Hittills ha utkommit tre häften (1926—30), omfattande tiden 1667—1725.

— I PHT 1930 diskuterades (s. 219) frågan om herr *Ivar Axelssons* (*Tott*) dödsår. Professor Gottfrid Carlsson, Lund, har i anledning därav påpekat för redaktionen, att ytterligare en uppgift i saken, utom de då anförda, finnes. Dr. Julius Weidling har i sin i Gotha 1882 utgivna avhandling »Schwedische Geschichte im Zeitalter der Reformation» ett omnämnande (s. 315 ff.) av en bönbok, som förf. karakteriserar som »Mnscr. Dresd. M. 187, 6 (Permanent-) Blätter. Oktav.» och vilken anges troligen vara skriven av en gotländsk nunna. Den innehåller bl. a. följande notis (s. 315): »Anno domini Mcdlxxxvij Sancti Remigii Biscopsdag döde her Iffwer Axelson i lill hoffuitzmand paa Ekult to Wesbye». Då Remigii dag är d. 1 okt. och året 1487, överensstämmer denna notis alltså i tidshänseende med den i »Calendarium Trollianum» (tr. i Script. rer. Suec., I: 1, s. 235), som också, ehuru på annat sätt, anger d. 1 okt. 1487 som herr Ivars dödsdag. Det besynnerliga »Ekult» är kanske en korrumperad form. I »Calendarium Trollianum» slutar notisen: »Hoffuitzman på Gwlland oc Wisborge». — Ett betydande bidrag till bl. a. herr Ivar Axelssons historia har nyligen sett dagen. Det är dr Gustav Adolf Donners *Striden om arvet efter köpmannen Jakob Frese 1455—1510* (Hfors, Holg. Schildts förl., 1930. 8:o. 285 s., pl. o. ill.), en både mycket intressant och särdeles underhållande studie, till vilken red. hoppas få återkomma.

— L. A. Cederbom och C. O. Friberg, *Skara stifts herdaminne 1850—1930*, h. 3 (bd 2, s. 1—240). Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelses bokförl., 1930. 8:o. Häft. kr. 6: —.

Arbetet går med god fart. Fel och förtjänster ligga på samma plan som förut. Man önskar, att forskningen ginge mera på djupet, och erkänner gärna, att stilen även i denna del är ledig och klar. Ett intryck dominerar: västgötabygden har haft ovanligt många kärnpräster. Åter och åter möter omdömet: han var en kraftnatur. Det passar väl in på prostarna Warholm i Amnehärad, Lundgren i Varing, Landahl i Mariestad och många andra. Särskilt var den sistnämnde huvudet högre än allt folket. Långt utom stiftet hade han ett befäst anseende. Spränglärda präster träffar man också. Den stillsamme Wetterberg, som från lektoratet i Halmstad gick till pastorssysslan i Fredsberg, var en solid teolog av Tobias Becks exegetiska observans och Thure Wensioe i Mariestad har hos oss introducerat Martensens

dogmatiska spekulation. Väckelsen drog mot sekelslutet starkt fram genom stiftet och prästerna delade sig i pro och contra. Här som på andra håll framträdde en religiös sänkretism, en lågkyrklig typ, som hade sina företrädare inom klerus. En sådan var den blide evangelisten Axel Hasselrot i Norra Fågelås.

Kyrkoherde Friberg, den ene utgivaren, är nu borta. Förlusten är stor. Han var väl ingen överlägsen forskare men han kände som få den muntliga traditionen inom den gamla kulturbygden.

—g—k.

— *Från gamla prästhem i Värmland och på Dal*, Minnen, samlade och utgivna av Th. Ekelund. Lund, Gleerupska univ.-bokhandeln, 1930. 8:o. 236 s., ill. Häft. kr. 7: 50.

Den litterate prosten Ekelund i Fryksände har medarbetare som duga — idel kända namn. Selma Lagerlöf inleder raden med en teckning av prostfolket i Karlskoga (Charlotte Löwenskölds Korskyrka). Mot slutet skriver hon ned några vemodiga ord: »Efter 1875 skedde stora förändringar i den gamla bergslagsbygden. Järnbruken nedlades, de gamla bruksägarläkterna flyttade bort, de många hyttorna släcktes och de myndiga bergsmännen blevo jordbrukare. Därpå höll storindustrin sitt intåg vid Bofors och Björkborn. Kyrkbyn förvandlades till en stad med flera tusen invånare. Också detta måste för de konservativa-gamla i prostgården ha känts oroligt och fridsstörande. De kände hur tiden växte ifrån dem.» Det var något annat som också försvann — prästgårdsidyllen. Prosten i H. Voss' »Luise» och Goldsmiths »Vicar of Wakefield» kunde ej längre finna sig till rätta. Bandet mellan präst och församling var icke så starkt som förr, ett faktum, som endels verifieras i den präktiga värmlandsboken. Den framstormande frikyrkligheten och prästgårdarnas tilltagande sekularisering hade en ödesdiger verkan. Det gamla upprepar sig: prästen följer med ett stycke, han följer med in i missionshuset, han släpper icke hoppet på samförstånd. Så kommer den stund, då han ej kan gå längre. Han lämnas utanför, isoleringen är färdig, prästgårdsidyllen är ett vackert minne. Så har förloppet varit på många håll, så var det framför allt i Värmland. Överallt i skisserna skymtar denna utveckling. Överallt möter man präster med djup fromhet och religiös förståelse, överallt möter man minnesgoda tecknare, för vilka barndomens prästhem är den stora idyllen.

—g—k.

— År 1806 författade dåvarande vice pastorn i Turinge Johan Ekström (1763—1846, sedermera kontraktsprost och kyrkoherde i Tuna, Tunaberg och Bergshammar) ett *Utkast til Beskrifning öfver Turinge Församling*, som tillägnades dåvarande ägaren av Nykvarn i socknen, översten frih. Sebastian Leijonhufvud. Manuskriptet, som bevarats i dennes släkt, har nu befordrats till trycket såsom nr 1 i en tillämnad serie »Bygdeböcker utgivna av Östra Södermanlands kulturhistoriska förening i Södertälje» (Södertälje 1930. 66 s., 9 pl., ill. Häft. kr. 2:—). Utgivningsarbetet har ombesörjts av konstnären

Torgny Dufwa, som även ritat textbilder och omslagsvinjett. Bland planscherne äro porträtt av Erik Dahlbergh och Sebastian Leijonhufvud. Beskrivningen innehåller bl. a. uppgifter om ägare till socknens säterier, klockinskriptioner och epitafieinskrifter, bl. a. över Dahlberghska familjen — Erik Dahlbergh ligger som bekant där begravnen i ett vid kyrkan tillbyggt gravkor. Även uppgifter om kistorna i Dahlberghska gravkoret finnas. Å s. 43 f. äro avtryckta tvenne av Ekström avskrivna medeltidsbrev, visserligen med starkt korrumpierad text, men, så vitt anm. kunnat finna, förut okända. Det ena är ett av häradshövdingen i Öknebo härad å tingsstället Ingasa utfärdat skiftesbrev av 1416 ²⁴/₁₀, det andra ett därmed sammanhängande lagmansbrev från samma tingsställe, nästa tingsdag efter S:t Mickel (29 sept.) 1419. Boken är även i yttre måtto tilltalande.

B. H—d.

— I *Minnen från det gamla Göteborg* (Sthlm, Wahlström & Widstrands förlag, 1930. 8:o. 168 s., 16 pl., ill. Häft. kr. 5:75) har f. d. polismästaren A. O. Elliot meddelat sina minnen och livsinytryck från 1870- och 80-talens Göteborg. Teckningen omfattar en tid och en miljö — den gamla frejdade Göteborgska köpmansaristokratiens — som med sina distingerat karakteristiska drag ofta blivit föremål för skildringar och minnesteckningar. Dess välkända namn möta även här, och förf. lämnar på sitt enkla och okonstlade sätt många roande bidrag till karakteristikens fullständigande. Företrädesvis uppehåller han sig dock vid skildringen av sin hemstads sociala och kommunala förhållanden under denna tid, med vilka han genom sin ämbetsverksamhet kom i nära beröring och på vilkas förbättrande han energiskt arbetade. Det var en brytningstid mellan gammalt och nytt. De olika händelser och företeelser, vid vilka han dröjer, åskådliggöra detta. Det dominerande intrycket blir dock den borgerliga idyllens, och läsaren minnes nog gärna den episod, då en av stadens rika arvtagerskor söker polismästarens hjälp mot en från annan ort anländ efterhängsen friare, som absolut vill träffa henne på en assemblée på Börsen. Polismästaren uppsöker den djärve på hans hotell och nödgar honom under hot om strängare åtgärder att avstå från sitt besök på festen.

E. Spr.

— Den år 1909 bildade *Falkenbergiska släktföreningen* utger även skrifter, av vilka hittills trenne utkommit, samtliga redigerade av frih. Fredrik Falkenberg. Nr 1 (1918) utgöres av en stamtavla över släkten i dess olika förgreningar. De två senare numren (tr. 1920 och 1930) innehålla huvudsakligen biografier över avlidna släktmedlemmar för resp. åren 1909—1919 och 1920—1929. Den förra samlingen omfattar 22 personer (med bl. a. 21 helsidesportr. och 18 facs.), den andra 11 personer (med 14 helsidesportr., 9 facs. m. fl. ill.).

— Vice häradshövdingen Rafael von Frenckell i Helsingfors har på tyska språket utgivit en genealogisk översikt över sin

släkt, *Der finnische Zweig des Geschlechts Frenckell und von Frenckell* (Hfors 1930, 27 s.), närmast avsedd att framläggas för ett Frenckellskt släktmöte, som detta år hållits i Tyskland. Ätten leder nämligen sina anor från detta land, varest andra grenar av troligen samma ursprung fortfarande leva, och då den finska grenen hittills varit »relativt obekant» för deras tyska anförvanter, har förf. med detta arbete velat avhjälpa denna brist i deras vetande. För svenskt vidkommande har publikationen sitt förnämsta intresse genom de upplysningar, som meddelas om de i Finland först verksamma släktleden, till vilka som bekant hörde de kända boktryckarna och förlagsbokhandlarna i Åbo, vilka redan under den svenska tiden alltifrån 1750-talet spelade en bemärkt roll i den svensk-finska litteraturens tjänst. Utöver de uppgifter, som förefinnas i Wasastjernas ättartavlor (familjen adlades 1868) och framförallt i Klemmings och Nordins boktryckerihistoria, meddelar det nu föreliggande häftet rikligare data och fullständigare filiationer allt ifrån den förste Johan Christopher Frenckell († 1779). Ehuru dennes födelseår och -ort f. n. ej kunnat fastställas noggrannare än till »något av åren 1720 eller 1721 sannolikt i Sachsen», ställer förf. i utsikt det snara framläggandet av en större, om möjligt illustrerad, släktbok, i vilken han hoppas kunna framlägga bevisen för sin familjs samhörighet med de tyska namnbärande. — Såsom sig bör, är boken ett alster av den över hundrafemtioåriga Frenckellska officinen (nu i Helsingfors) och utgör ett vackert prov på dess höga yrkesståndpunkt.

Aqui.

— Professor Bengt Hesselman, Uppsala, har utgivit *Ericus Johannis Schroderus Upsaliensis' Dictionarium quadrilingue suedicum germanicum latinum græcum* (Upps. 1929. 8:o. XXVI, 375 s. Arbeten utg. med understöd av Vilhelm Ekmans univ.-fond, Uppsala, 36. Häft. kr. 12:—). I sin inledning om »Vår första svenska ordbok» lämnar utg. intressanta och viktiga bidrag till svensk lärdomshistoria. Redan Samuel Columbus omtalar, att »twenne Schrodéros ha wij haftt, starcke Swenske både två, bägge af däd förnamnet Erik». Den ene var kungl. translator, den andre åter den av Hesselman presenterade ordboksförfattaren. Denne inskrevs vid Uppsala akademi 1625 och är identisk med den Schroderus, som 1635 sändes till Messenius i Uleåborg, dit han ankom jan. 1636, för att inhämta underrättelser om *Scondia illustrata*. S. återvände dec. s. å. till Stockholm. Hans levnad blev icke lång. Columbus skildrar uttrycksfullt hans tragiska sortie: »Han blef förd, stackar, af en häftig wäder-ilning utaf Norrbroo i Strömen, i täd han seent om en afton kom ifrån en god wänn, ok kanske war något lustig, men damp som iag säger, i strömen. Hans föllie wille gärna uprätta honom, men för'n de sågo sey om hade han kommit på ett qwarnhiul, där af han blef i hast sönderkrossad.» *Schroderus' Dictionarium* är enligt Hesselman i första rummet ett svenskt lexikon och utgör i själva verket det första avslutade ordboksarbete i Sverige, för vilket huvudintresset varit ett så vitt möjligt fullständigt insamlande av det i bruk varande

svenska ordförrådet. Då Schroderus även på annat sätt verkat som lexicograf, framgår härav hans betydelse i vår språkliga lärdomshistoria.

B. H—d.

— Fil. lic. C. Vilh. Jacobowsky — bekant för denna tidskrifts läsare genom sitt bidrag i PHT 1927 om svenska studenter i Oxford — har under titeln *Svenskar i främmande land under gångna tider* (Gtbg, Förlags-a.-b. Västra Sverige, 1930. 8:o. 231 s., ill. Häft. kr. 3: 75) utgivit en förut i »Allsvensk samling» publicerad artikelserie, som omarbetats och utökats. Framställningen om medeltida svenska studieresor är skissartat hållen men fr. o. m. 1500-talet lämnar förf. fylligare upplysningar. Han följer de unga svenskarna på »pereginationer» till Rom, Leyden och Paris, Greifswald och Rostock, och framhåller stormaktstiden som en resandets epok framför andra. Det fordras onekligen spårsinne att i t. ex. utlandsmatriklarnas »Oricus Spar» och »Agachius Parré» återfinna hrr Eric och Åke Sparre. Ett utförligt kapitel ägnas åt den äldre svenska bosättningen i Amerika, ett annat åt Indien-, Kina- och Japanfarare samt svenskar i Barbareskstaterna. De sistnämnda voro förvisso icke alltid lika idylliska som vid det tillfälle, då Georg Gädda beskrev »deyen» i Algier på följande sätt: »Bredewid honom sitter alltid hans stora Katt och litet längre ifrån hans 4 Stats-Secreterare.» Den svenska Londonförsamlingens utveckling, Jesper Svedbergs verksamhet för utlandssvenskar och Sparwenfelds »götiska» forskningsresor tecknas, likaså karolinernas öden i den ryska fångenskapen och i Turkiet. Även svenskar blevo mohammedanska konvertiter; sålunda förvandlades t. ex. amiralitetskaptenen J. W. Kuylenstiernas broder Henrik Kuyll till Ali Pascha. Som slutbild tecknar förf. den store resenären J. J. Björnståhl. Såväl innehållet i boken som litteraturanvisningarna ådagalägga, att arbetet vilar även på stora arkivstudier. Källuppgifterna kunde emellertid gärna varit mera specificerade. Person- och ortregister giva boken ökat värde. Omslaget med randkanter i blått och gult är mera välment än skönt.

B. H—d.

— Ett ämne, som har beröringspunkter med Jacobowskys, behandlar Harald Elvson i sin doktorsavhandling *Amerika i svensk litteratur 1750—1820* (Lund, C. W. K. Gleerups förlag, 1930. 8:o. 321 s. Häft. kr. 6: 50). Boken är en studie i komparativ litteraturhistoria men även rik på biographica. De fängslande studierna angående t. ex. den amerikanska revolutionen och svensk opinion samt Amerika i svensk diskussion om franska revolutionen giva även miljöskildringar av värde för personhistorisk forskning. Av i arbetet mera framträdande figurer kunna nämnas Pehr Kalm, amerikaprästerna Israel Acrelius och Nils Collin, frihetsstridsmännen Fersen och Stedingk, vidare Gjørwell, Lidner, Rosenstein och Thorild, journalisterna C. F. Nordenskjöld, L. M. Philipson och Wallmark, den svenske ämbetsmannen i Västindien

Olof-Erik Bergius m. fl. Utförlig notapparat, rik litteraturförteckning samt personregister äro utmärkta medel för inträngande i boken och ämnet.

B. H—d.

— Montaignes bekanta inledningsord till Essayerna, att »människan är förvisso ett märkvärdigt obestämt, skiftande och föränderligt ting; det är svårt att om henne fälla ett säkert och allmängiltigt omdöme», är utan tvivel ett uttalande för alla tider. Osökt träder det fram vid tanken på t. ex. den närkingske lantbrukarson, vilken såsom påvlige kammarherren, markis Claes Lagergren den 13 febr. 1930 slutade sina dagar i Palazzo Brancaccio i den eviga staden. Carl G. Laurin har i en av sina bästa essayer (i »Människor», 1919) givit ett på en gång med uppskattning och malice utfört porträtt av den moderne svenske konvertiten. Inför den posthuma, nionde och oåterkalleligen sista delen av Lagergrens *Mitt livs minnen* (Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. 408 s., ill. Häft. kr. 12:—) kan en recensent gripas av tvekan att kunna formulera ett helhetsomdöme om detta egenartade verk. Den gamle östgötske klockaren, vars stoft gömmes under de lummiga trädkronorna på Skedevi kyrkogård vid Tisnarens blåa vatten, skulle väl med häpnad skådat sonsonens läggning, karriär och litterära produkter. Utan att vara stor var Lagergren en ovanlig personlighet, utan att vara genial var han en mångsidig talang. Nyckeln till hans gåta är väl ändå, att han var en konstnärsnatur, en skådespelarebegåvning. I motsats till yrkets flesta adepter och den kända Schillerska strofen går Claes Lagergrens gestalt icke eftervärlden »spuhrlos» förbi. Man kan förvisso lätt i dessa memoarer finna fullt upp av fåfänglighetens glittrande simlikram, av ytligt prat och av anekdoter, där det skabrösa ibland helt tar loven av det spirituella — de äro dock en icke värdelös kulturskildring. Det ofantliga utlandsstoff, som de bringa, är ju också i vår litteratur i denna gestaltning ett unicum. Förf:s lidelsefulla intresse för människoslåktets olika varieteter och förevisningar av dessa göra även, bristerna till trots, att arbetet ofta är mycket underhållande. I sista delen ha i så måtto en tidigare och en senare Lagergren stämt möte, att bokens största parti utgöres av ett omtryck av förf:s redan 1888 utkomna reseskildring »En vinter på Nilen». Minnenas första del framstår emellertid allttjämt som den bästa och värdefullaste, bl. a. genom sina frodiga folklivsskildringar från hembygden (jfr PHT 1922, s. 208 f.).

B. H—d.

— Oscar och Helena Larsons släktförening bildades 1924 av ättlingar till bruksägaren O. Larson († 1911) och hans maka, f. Karlsson († 1922). Ehuru denna sammanslutning således existerat endast några år och ännu omfattar blott ett par generationer, har släktintresset tydligen djupa rötter, ty i föreningens arkiv förvaras uppteckningar, som författats dels av fru Larson själv, dels av hennes mor, Christina Helena Berglund († 1869), och i skildringen tillsammans sträcka sig tillbaka till 1600-talets slut. Föreningen

har gått i författning om dessa krönikors utgivning såsom en första del i en tilltänkt skriftserie och anförtrött redaktionen åt fil. d:r E r a s t A. A r e e n, som försett dem med en inledning jämte de båda författarinnornas biografier samt kommentarer, släkttavlor och register. Resultatet föreligger i en vacker volym betitlad *Min släkts öden. En krönika om fränder i möderneled* (Sthlm 1930. 82, 159 s. † 9 planschblad). Släkttabellerna äro till antalet åtta och omfatta bl. a. redogörelse för den familj Karlsson, till vilken hörde de båda bekanta bröderna, borgmästaren i Västerås John Karlsson († 1929) och bibliotekarien Karl Henrik Karlsson († 1909). De voro av samma syskonkrets som den ovannämnda fru Larson. De minnesanteckningar, som utgöra bokens egentliga kärna och som försetts med nämnda omsorgsfullt utförda apparat, äro väl i och för sig allt annat än märkvärdiga och bära spår av att hava tillkommit under de tider, då den kvinnliga bokliga utbildningen ej var så särdeles framstående. Att de emellertid hava sitt givna affektionsvärde för de närmast intresserade, är lika naturligt, som det vittnar om pietet och en berömvärd släktkärlek att till eget och efterkommandes nöje och nytta göra dem tillgängliga. Huruvida det varit lämpligt att utgiva dem »diplomatiskt», d. v. s. med bibehållen ortografi och utan spår av retusch, är däremot mera tveklaktigt. Sådan skrupulös samvetsgrannhet är visserligen ofrånkomlig vid publicerandet av historiska aktstycken för vetenskapligt ändamål, men är helt visst onödig, då det gäller återgivandet av mera alldagliga dokument från sen tid. Här har man gått så långt, att man i trycket bibehållit stora bokstäver mitt inne i ord (BondeSon) men ej ansett sig böra använda dylika vid början av en mening, om denna i manuskriptet börjat med liten bokstav, vilket då och då händer.

Aqt.

— Gustaf Meyer: *Studentliv i Uppsala för sextio år sedan*. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. 220 s., 1 pl. Häft. kr. 4:75.

Gustaf Meyers Uppsalaminen tillhöra en tid, som varit fruktbarande för memoarverk. Gestalter sådana som Svedelius, Sponberg, Ribbing och en hel rad andra ha upplevts av många, som kunnat skriva, och därför känner man sig ibland aldeles som på mammas gata vid läsningen av Meyers bok. Men där finns också annat — bl. a. ett par skildrade sammanträffanden med Strindberg —, som är nytt, och i varje fall har förf. bärgat en rik skörd av anekdoter och minnen. Det utrymme, som upptas av förf:s poetiska skapelser som »spögubbe», kärskald och privatdiktare och hans referat av kända spex, kan tyckas väl optimistiskt tilltaget men sådant har nog sitt värde för dem, »som voro med». Av ett visst intresse är att läsa Meyers berättelse om studentmötet 1875. Den unge student, vars poem därvid celebrerade besöket på Skokloster, har tidigare ihågkommit av Herman Rydén, som beundrande anför en del av kvädet utan att ange namnet på den skyldige. Nu rämnar förlåten. Det var Gustaf Meyer.

Lqr.

— Adolf Paul, *Min Strindbergsbok*. Strindbergsminnen och brev. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. 199 s., 4 pl. Häft. kr. 5:75.

Pauls arbete är en ny upplaga av hans 1915 utgivna »Strindbergsminnen och brev», som betydligt utvidgats, särskilt genom tillägg av ett stort antal brev. Det beklämmande intryck man fick av Strindberg genom den förra upplagan djupnar ytterligare vid läsningen av denna. Starkare än några omdömen om Strindbergs otacksamhet och trolöshet mot vänner, hans patologiska rädsla, hans förföljelsemani, vittna hans egna brev därom. Interiörerna från hans liv och den krets han vistades hos i Tyskland 1892—93 äro i det stora hela stämplade av råhet och simpelhet. Paul talar i sitt förord om »den atmosfär av oro omkring sig, som Strindberg behövde och utan vilken han ej kunde leva», det är otvivelaktigt en riktig iakttagelse. Som bidrag till Strindbergs biografi under ett som det förefaller särdeles oroligt och deprimerat skede, har Pauls bok ett icke ringa intresse. Enstaka smärre minnesfel har jag iakttagit, men sådana torde icke i nämnvärd mån minska bokens värde, vilket framför allt är beroende på de meddelade dokumenten.

R. G. B.

— Dr Holger Rosmans senaste arbete *Sällskapet D. B. V:s Sparbank i Visby 1830—1930. Minnesskrift* (Sthlm 1930. 4:o. 163 s., ill.) giver läsaren betydligt mer än titeln antyder. Redan inledningskapitlet, »Gotland vid 1830», är en allmän översikt av öns utveckling från 1700-talets slut. Huvudvikten är lagd på det ekonomiska området, men förf. berör på många sätt även det allmänna kulturframskridandet. De dåtida köpmansfamiljerna och enskilda potentaterna i Visby träda fram och karakteriseras — släkterna Donner och Lange, Johan Lythberg, Jacob Dubbe, B. I. Ehinger, Christian Engeström m. fl. Förf. framhåller, att säkerligen endast en mindre del av Visby dåvarande ståndsfamiljer kan ledas tillbaka till gotländsk bondestam och att även allmogen på den havomsvallade ön i icke ringa utsträckning är uppblandad med såväl fastlandssvenska som utländska folk-element. En viktig faktor i Visby utveckling under 1800-talet blev det 1814 bildade sällskapet D. B. V. (»De badande vännerna»), som grundade den sparbank, vilken är huvudföremålet för Rosmans undersökning. Upphovsmannen var Lars Johan Gardell. Regler för sparbanken antogs nov. 1829 och i jan. 1830 trädde den i verksamhet. I anslutning till sparbankens utveckling ger förf. en ny exposé över gotländskt näringsliv, nu för tiden 1830—80. Bland de ekonomiska koryféerna voro då konsul Lars Niklas Enequist, Carl Fredrik Liljevalch och Rudolf Cramér, medan på det kulturella märktes hembygdsvännen C. J. Bergman, riksdagsprosten Anton Lyth och den store samlaren Per Arvid Säve. Även sparbankens senare historia från omkr. 1880 tecknas mot en allmänare bakgrund. Vackra bilder i ljustryck från Visby illustrera arbetet, som även innehåller ett gotländskt galleri genom talrika porträtt av i sparbanken och dess styrelse under tidernas lopp verksamma personer. Förf., som själv är gotlänning, histo-

riker och verksam på det ekonomiska området, har tydligen gått till sitt arbete con amore och åstadkommit en även för utomstående läs-värd monografi.

B. H—d.

— Ernst Skarstedt, *Pennfäktare*. Svensk-Amerikanska författare och tidningsmän. Utgiven av Publicistklubben. Sthlm, Ahlén & Akerlunds förlag, Alb. Bonnier, 1930. 4:o. 223 s., 10 pl.-s. Kr. 12:—.

Denna andra upplaga av Ernst Skarstedts »Våra pennfäktare», som utgavs 1897 i San Francisco, innehåller mer än 500 längre eller kortare biografier över svensk-amerikanska litteratörer, vilka på ett eller annat sätt medverkat i den svenskspråkiga pressen i U. S. A. En stor del är självbiografier. Ur personhistorisk synpunkt är boken högst värdefull. Att samla och ordna ett så stort och svårtillgängligt material krävde ett mångårigt arbete. Skarstedts brinnande, osjälviska intresse för de svenska utvandrarerna och den litteratur de skapat satte därmed sin sista frukt — han avled 1929 vid sjuttitvå års ålder, sedan han avslutat manuskriptet, vars utgivning ombesörjdes av hans nyligen bortgångne broder, redaktör W. Skarstedt i Falun. Genom den personliga form, som författaren gav sina koncisa levnadsteckningar, och de mycket skiftande uttryckssätten i självbiografierna intar »Pennfäktare» en alldeles särskild ställning bland arbeten av detta slag och ger även kulturhistoriskt sett ett intressant bidrag till historien om svenskarna i U. S. A. Utstyrelsen är förnämlig; 83 porträtt äro bifogade.

R. G. B.

— Skollitteraturen har utom den ovan nämnda festskriften vid Norra Latins femtioårsjubileum och lektor de Bruns häfte om Södra Latin fått tillökning genom en av det Bonnierska förlaget utgiven serie *Skolminnen* i små häften à kr. 1: 25 pr häfte. Prof. C. G. Santesson berättar sålunda minnen från Nya Elementar i Stockholm, Anna Kruse från Brummerska skolan 1882—1929 och Vilh. Vessberg från Gamla Södermalm. Edit Ahrenlöf skildrar lärarinnor och skolflickor i sekelskiftets Göteborg, prof. Fredrik Lagerroth berättar om Kristianstad skola och dr Mattias Feuk om Lunds katedralskola 1895—1904.

— Litteraturen om Växjö stift, utkommen under år 1930, omfattar icke blott fjärde delen av herdaminnet (se PHT 1930, s. 235 f.) och Virdestams andra volym, »Småländska gestalter» (se ovan, s. 112), utan även en *Växjö stifts matrikel*, utg. av Gunnar Stenvall (Växjö 1930. 8:o. XV, 388 s. Distr. av Carl Svanberg, Växjö. Häft. kr. 10:—). Som 33 år förgått, sedan stiftets matrikel utgavs av Axel Welander, var en ny sådan av behovet påkallad, så mycket mer som sedan dess Kalmar stift förenats med Växjö. Den nya matrikeln, vars red. är domkyrkokomministern i Växjö G. Stenvall, omfattar dels en statistisk avdelning, uppställd efter kontrakt och pasto-

rat, dels en biografisk avdelning, uppställd alfabetiskt efter personnamn, och slutligen bilagor. För det biografiska partiet, som här närmast intresserar, har utg. givetvis kunnat draga fördel av herdaminnet. Å andra sidan omfattar detta ju ännu ej hela stiftet och vidare äro de biografiska uppgifterna i matrikeln mera detaljerade, i det att t. ex. ej blott år utan även data anföras för examina och förordnanden. Det kunde varit av intresse, om även vigselort utsatts, då uppgift om sådan i många fall kan vara av genealogisk vikt. Av värde är att tilltalsnamn spärrats eller kursiverats, ej blott för prästerna själva utan även för hustrur, svärföräldrar och barn. Matrikeln gör både formellt och sakligt sett ett gott intryck, är klart och redigt uppställd, omfångs- och innehållsrik samt, som det synes, vederhäftig i uppgifterna.

— Marika Stiernstedt, *Adjö min gröna ungdom*. (Mitt och de mina, II.) Sthlm, Alb. Bonniers förlag, 1930. 8:o. 329 s., ill. Häft. kr. 9:—.

Den nu föreliggande andra delen av Marika Stiernstedts memoarer omfattar tiden efter klosterpensionen t. o. m. det något omaka äktenskapet med »flygbaronen», Carl Cederström. Den har samma värdefulla miljöskildringar som första delen, nu från Verdandistridernas Uppsala och det nya hemmet på Brunn, i förbigående dessutom från Stockholm, från en fransk garnisonsstad, resa till Ryssland, besök i spelbanker o. s. v. Den lilla flickan har nu mognat till författarinna och omtalar med tacksamhet intelligenta men stränga lärare, Otto von Zweigbergk, Ruben G:son Berg m. fl. Hon skildrar även ett par av de fall, då hon medvetet eller ofrivilligt uppträtt som hjärtekrosserska. Som vanligt i memoarer skynta en mängd personer förbi, de flesta på avstånd, några, som Anna Branting och Ellen Key, ha ägnats varmare ord eller något djupare studier. Boken är försedd med en rad intressanta fotografier; en del personanedoter göra det läsvärda arbetet ännu roligare.

A. Almhult.

— Av *Svenskt Biografiskt Lexikon*, red. av Bertil Boëthius, har senast utkommit h. 43 (Cronstedt-Cuypercrona). Utom familjerna Cronstrand och Cronström innehåller häftet bl. a. en utförlig biografi över Magnus Jacob Crusenstolpe, författad av Knut Wichman.

— Om den svenska släkten von Sydow utgav kyrkoherden Christian von Sydow 1885 ett släktregister, tryckt som manuskript i 100 ex. Ätten har funnit tiden inne att utgiva en ny översikt, som, upprättad på föranstaltande av von Sydowska släktföreningen, nu utkommit under titeln *Stambok för släkten von Sydow* (Sthlm 1930. 8:o. 40 s. Tr. i 500 numr. ex. Häft. kr. 3:—, rekvireras hos släktfören:s sekr., advokaten Fredrik von Sydow, Lilla Torget 5—6, Göteborg). Redigeringsarbetet har i huvudsak utförts av borgmästarinnan Elisabeth Munck af Rosenschöld, född von Sydow, Landskrona. Släkten, som 1724 inkom från Pommern till Sverige, är numera synnerligen talrik, varom bokens

83 tabeller vittna. Genom underståthållaren Axel Reinhold von Sydow, som blev svensk adelsman 1830, infördes även en gren på Riddarhuset. Många släktmedlemmar bekläda som bekant framskjutna poster i det moderna svenska samhället. På spinnsidan kan släkten glädja sig åt särskild blomstring inom finansiärkretsar, i det att t. ex. Marcus Wallenbergs mor och Ivar Kreugers farmor tillhörde familjen. Planer äro å bane att framdeles åvägbringa en större släktmonografi. Det nu utsända, tabellvis uppställda häftet upptager utom namnen födelse-, vigsel- och dödsdata, kort angivande av yrke samt namn på ingifta men ej hustruns föräldrar. Vad uppställningen beträffar, skulle tillbakahänvisningar från son till fader varit praktiska, ehuru de i slutet införda nio stamtavlorna äro till hjälp vid en genealogisk orientering bakåt i släkten. Sedan föregående släktbok utkom hava tvenne ättegrenar utslöcknat på manssidan, nämligen Visby-Karlshamns- och Övedsgrenarna. Kvar leva Högsby-, Jönköpings- och äldre Kalmargrenarna. Bland de bortgångna släktmedlemmarna är också Oscar Mårten Luther von Sydow (vars farfar hette Mårten Luther Fredrik). För den yngre generationens privata trevnads skull är det lugnande, att mannen i fråga avled ogift, varigenom de trosstarka men måhända något tyngande förnamnen icke vidare torde behöva gå i arv inom släkten. Häftet, som utgått från det Norstedtska tryckeriet, framträder i en även typografiskt tilltalande utstyrelse och är försett med en avbildning av släktens vapen.

B. H—d.

— Av Alma Söderhjelm's minnen, kallade *Min värld*, utkom till julen den andra delen (Alb. Bonniers förlag, Sthlm 1930. 8:0. 505 s., ill. Häft. kr. 11:—). Den celebra författarinnan fortsätter här skildringen (jfr PHT 1930, s. 117 f.) av sin studiebanan vid Helsingfors' universitet, vars förhållanden vid begynnelsen av 1890-talet levande tecknas. Förf. behandlar ingående och med förstahands sakkunskap den lärda banans erövring i Finland av de kvinnliga pionjärerna, till vars främsta hon själv kom att höra. Den voluminösa bokens senare partier fyllas av beskrivningar över »thesens» tillkomst — den doktorsavhandling om pressregimen under franska revolutionen, med vilken förf. år 1900 disputerade. Förf:s skildring av sin Paris-vistelse, vilken huvudsakligen ägnades åt lärda möder för »thesen», kontrasterar på ett karakteristiskt sätt mot en annan nordbos nyligen utkomna minnen från samma tid och plats, Carl G. Laurins sprittande hågkomster från Seinestaden. Förf. sätter punkt vid tiden för sin disputation, erinrande om att två år förut, hösten 1898, Bobrikoff hade blivit Finlands generalguvernör. Bistra vindar började blåsa över landet. »Det var inte nunnedoket som reserverades för Finlands kvinnor och inte lärda segrar som vinkade för Finlands ungdom. Svärdet var det som skulle bli dess symbol för långa tider framåt.» Dessa slutord låta ana, att kommande band av Alma Söderhjelm's minnen skola beröra frågor av betydelsefullare art och mera allmänt intresse, än denna del med dess starkt egocentriska inriktning.

E. F.

— Av den i PHT 1920 (s. 183) omnämnda romantiserade skildringen *Stor-mor i Dalom* av A i v v a U p p s t r ö m har en tredje uppl. utkommit (Upps., J. A. Lindblads förlag, 1930. 8:o. 180 s. Häft. kr. 3: 50). Den innehåller bl. a. porträtt av Stor-Mor (jfr nedan s. 139), hennes andre man, prosten Troilius, mågen biskop Terserus och en del Stor-Morsättlingar.

— *Vem är det?* Årg. 1931. Sthlm, P. A. Norstedt & Söners förlag, 1930. 8:o. 948 s. Inb. kr. 10: —.

Den tionde årgången av handboken över nu levande svenskar upptar nära 6,000 namn; en nyhet är förteckningen över signaturer och pseudonymer för i boken upptagna personer. Det är som vanligt ett oundgängligt arbete och synes även kvalitativt gå framåt. Som bekant vilar verket på material, som insamlats från de biograferade, och den skiftande meddelsamheten sätter spår i biografiernas längd, som icke alltid blir proportionell mot personens insatser; ingenjör Ivar Kreuger är sålunda fortfarande en av de mest lakoniska. Ojämnheterna falla mindre i ögonen vid uppgifterna om antalet ingångna äktenskap än vid förteckningen över utgivna skrifter. Medan somliga med pinsam noggrannhet deklarerar även tidskriftsuppsatser, säga andra helt kort »vetensk. förf.». Rekordet i den senare riktningen nåddes måhända av fru M. Faustman i 1927 års årgång med upplysningen »utg. böcker». Redaktionen synes emellertid ha vinnlagt sig om en viss normalisering, utjämning, och kanske kunde man ett annat år vinna utrymme för flera biografier genom ökade strykningar. Alla ha ingalunda svarat på utsända frågeformulär, och rätt många skulle synts ha stannat i växten, om inte redaktionen välvilligt kompletterat tidigare uppgifter.

Man kan givetvis inte begära, att redaktionen på förhand skall veta, vem som skall göra sig bemärkt innan nästa årgång kommer ut — Finn Malmgren kom aldrig med i samlingen. — De mest omtalade, t. ex. idrottsstjärnor, lysa vanligen ej i boken, och man saknar även några av de yngsta, mest reklamerade författarna. Själva urvalet är en kinkig sak. Det lär hända att tjänstvilliga medmänniskor självmant insända sitt curriculum vitæ, medan andra ej svara på inviten. Detta kan ju vara orsaken till, att hr partichefen Sillén ej gör sin trätobroder Kilbom sällskap i kalendern. Segraren i längdhopp 1920—24 är fortfarande med, under det häcklöpare, brottare och skidlöpare fått stanna utanför; tecknaren C. A. Jacobsson är upptagen, medan »Adamsons» pappa, alias O. Jacobsson, ännu är okänd o. s. v. De små, av arbetets och den tillfrågade människans natur betingade bristerna överskylas dock av redaktionens gedigna arbete med de 6,000 utvalda.

A. Almhult.

— *Växelundervisningssällskapets normalskola och folkskoleseminariet i Stockholm 1830—1930*, Minnesskrift. Utg. av Anna Sörensén. Tabeller, lärarförteckning och illustrationsmaterial av Eva Ramstedt, käll- och personförteckning av Salomon Kraft. Sthlm 1930. 8:o. 272 s. ill. Vid direkt rekv. häft. kr. 5: —.

9—310195. *Personhist. tidskrift 1931.*

Den 14 okt. 1830 öppnade växelundervisningssällskapet sin normalskola i Stockholm. Denna satte som sin förnämsta uppgift att utbildade lärare för landets växelundervisningsskolor. I folkskolestadgan 1842 ålades rikets domkapitel och Stockholms stads konsistorium att var inom sitt område upprätta ett seminarium för utbildande av folkskollärare. För Stockholms vidkommande löstes frågan så, att dess konsistorium träffade överenskommelse med växelundervisningssällskapet om fortsättande av verksamheten vid normalskolan. Konsistoriet förbehöll sig endast en kontrollerande myndighet. Sålunda fortgick verksamheten fram till år 1865, då staten övertog seminariet, samtidigt som detta stängde sina portar för manliga läraraspiranter, vilka dittills utgjort den övervägande majoriteten.

Sin nuvarande organisation fick läroanstalten sålunda först år 1865; dess öden fram till denna tid äro redan förut skildrade, ehuru mycket kortfattat, i undervisningssällskapets minnesskrift, 1922.

Den objektivt hållna personskildringen bygger till mycket stor del på en levande tradition. Bland seminariets rektorer och lärarpersonal lägger man särskilt märke till Fredrik Sandberg (rektor 1870—83), mera betydande som läroboksförfattare än som praktisk pedagog, Carl Kastman (rektor 1883—91) och Fredrik Lundgren (rektor 1891—1913). Den sistnämnde utövade genom sin personlighet ett mäktigt inflytande på sin omgivning. Han var en omutlig plikt- och viljemänniska, som ställde stora krav på sin omgivning. Detta i förening med en benhård, ortodox uppfattning i religiösa frågor kom dock hans regemente att på många verka outhärdligt och nedtryckande. Ämneslärarinnan Ebba Gregersson, »Stockholms obestriff främsta lärarinnkraft vid 70-talets början», var enligt samstämmiga vittnesbörd en gudabenedad undervisare. Vidare tjänstgjorde vid seminariet som gymnastiklärarinna Wendla Ling (senare fru Dahl), P. H. Lings yngsta dotter, och under senare åren vid övningsskolan Maria Bergmark; god och varmhjärtad men dock fast och modig i kampen för sin personliga övertygelse gentemot sin rektor, den förutnämnde F. Lundgren.

Arbetet utgör ett värdefullt tillskott till vår skolhistoriska litteratur, och genom det stora utrymme, som lämnas åt personskildringen, kan det göra anspråk på att väcka intresse även utom den trängre krets, som på ett eller annat sätt varit knuten till läroanstalten.

A. J—n.

— *Historisk Tidskrift* har utkommit med h. 2, 3 och 4 för 1930. Det förra inledes av Edv. Bulls studie över »Kong. Olav Haraldsson. Problemer og arbeidsopgaver», ett aktuellt ämne på grund av årets Olafsjubileum (jfr även t. ex. Adolf Schück, »S:t Olofskulden i Sverige» i Nord. Tidskr. 1930, s. 409—420). R. Elander skriver »Om förhållandet mellan Gustav Vasa och hans son Erik under förra hälften av år 1560», behandlande bl. a. historien om greve Johan av Ostfriesland och prinsessan Cecilia samt Eriks engelska frieriplaner. Waldemar Carlsson bidrar med en översikt av förhållandet mellan Stralsund och kejsaren 1636—1637. — I h. 3 har C. F. Palmstierna en

större uppsats om Sverige och den orientaliska frågan 1831—1841. Lars Sjödins bidrag »En pamflett av år 1592 mot Vasahuset», rör särskilt greve Axel Leijonhufvud (Lewénhaupt). Hugo Larsson upptager under titeln »Karl XII och generalmajor Anders Lagercrona» ett gammal karolinskt problem, den s. k. Starodubaffären. Häftet innehåller även nekrologer över Eduard Meyer och Kristian Erslev. Det avslutande h. 4 innehåller bl. a. prof. Gottfrid Carlssons »Kalmarunionen. Till frågan om rättsgiltigheten av 1397 års unionsavtal»; personhistoriskt givande är i denna studie det utförliga partiet rörande drottning Filippa. Salomon Kraft lämnar bidrag rörande Erikskrönikans förhållande till den västgötska konungalängden och Kjell Kumlien skriver om Karl Knutsson och Sveriges unionsparti under våren och sommaren 1439.

— Tidskriften *Scandia* har avslutat sin tredje årgång med h. 2, 1930, innehållande bl. a. prof. L. Weibulls »Unionsmötet i Kalmar 1397» och prof. Holmquists »Svenska kyrkan under Erik XIV. Översikt över nyare forskning och försök till en omvärdering».

— *Fornvännen*. Meddelanden från K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien under red. av Sigurd Curman har för året 1930 utkommit med sex häften. Antikvariern frih. Carl R. af Ugglas ifrågasätter i en uppsats rörande den medeltida bildsnidaren och målaren mästern Bertram möjligheten av birgittinsk påverkan i en av dennes kompositioner. V. Thorlacius-Ussing, Köpenhamn, skriver i h. 2 om ett par arbeten av medeltidsskulptören Henning von der Heide. Stort allmänhistoriskt intresse har Helena Dihles uppsats »Zür Belagerung von Elfsborg i. J. 1502», som återger nyupptäckta pennteckningar av en tysk landsknekt, Paul Dolnstein, med belägrings- och krigsscener från striderna vid Älvsborg 1502 jämte tecknarens förklarande rader till bilderna. H. 2 ger även utförliga redogörelser för de tydligen i många avseenden givande festskrifterna till prof. Aug. Hahr 1928 och prof. Johnny Roosval 1929. Den förra innehåller bl. a. bidrag av Manne Hofrén om den småländske 1700-talskonterfejaren Edvard Orm, av Arvid Julius om medaljgravören Raymond Faltz och av Wilhelm Nisser rörande bataljmålaren Johan Philip Lemke. — I h. 4 skriver prof. Elis Wadstein om »Sveriges namn». Fil. dr Hans Wählin gör i h. 5 i anslutning till sin notis i PHT 1930, s. 120, några konsthistoriska randanteckningar till den där omnämnda studien angående Johan Ullberg, »Provincial-Bildhuggare ifrån Skåne och Christianstads Län», som denne med en klingande titel själv kallat sig å altaruppsatsen i Bringetofta kyrka i Småland. Det avslutande h. 6 innehåller bl. a. en nekrolog av riksantikvariern Curman över fröken Agnes Branting. Det skulle vara av värde även från personhistorisk synpunkt, om en bibliografi över fröken Brantings skrifter komme till stånd (jfr PHT 1930, s. 218 ff. och 236). I sluthäftet skriver Henrik Alm om »Vendels kyrkmålningar av Johannes Ivan 1451—1452». Utom bidrag till nämnde medeltidskonstnäs karakteristik och uppgifter om hans nyframtagna målningar ger upp-

satsen även ett par notiser av personhistoriskt intresse. Föräldraväpnet för riksrådet Sten Thuresson (Bielke) och hans maka Agneta Krummedige pryda sålunda Vendelkyrkans valv; likaså finner man därå målat namnet på kyrkoherden 1452, herr Claus i Vendel (ej i herdaminnet).

— I Nordiska Museets tidskrift *Fataburen* 1930, utg. av prof. Andreas Lindblom, h. 2—3 (s. 75—90), har byråchefen Albert Eisen kompletterat sin framställning i PHT 1928 (s. 202—215) om konstsnickaren *Johan Jacob Eisenbletter* och hans släkt med en studie direkt inriktad på av Eisenbletter utförda rokokomöbler. Uppsatsen är illustrerad med avbildningar av fem byrår, fyra sekretärer och ett toalettbord, signerade av Eisenbletter.

— *Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen* har för år 1930 utkommit med nr:ris 1—4. Tidskriftens red., riksbibliotekarien Isak Collijn, redogör i nr 1 för nyfunna tryck av Torbjörn Tidemansson och har i nr 3 en utredning angående »Matthias Hynntz tryckare». Denne var ej, som man på sina håll trott, boktryckare, utan myntmästare (en som präglar, »trycker», mynt). Collijn beskriver även i sistnämnda häfte ett böhmiskt Birgitta-träsnitt (med vacker färglad plansch) och refererar de senaste undersökningarna angående Angersfragmenten av Saxo Grammaticus och deras förhållande till Lundakanniken Christiern Pedersens Saxoupplaga. — I nr:ris 1 och 2 har förste bibliotekarien O. Walde fortsatt sina grundläggande undersökningar angående storhetstidens litterära krigsbyten med dels en uppsats om hertigliga biblioteket i Gotha och krigsbytet från Würzburg och dels en allmän översikt av förf:s senare strövtåg i utländska bibliotek. Liksom förut innehålla Waldes undersökningar personhistoriska bidrag av skilda slag, komplettera vår kunskap om vederbörandes itinerarier och lämna upplysningar om litterära förbindelser och intressen. Den förra uppsatsen berör sålunda biskop Johannes Matthiæ och hans son härads hövdingen Nils Oljeqvist. I nr 3 åter, som helt upptages av Waldes studier, bidrager förf. bl. a. till historien om Henrik Rantzaus, Alexander Erskeins och Fredrik I:s av Sverige bibliotek och har notiser om böcker, som tillhört t. ex. riksrådet Jöran Gylta, Åke Soop, biskop Mogens Madsen i Lund, furstbiskopen Carl Ferdinand (Vasa) av Breslau, psalmdiktaren Hans Christensen Sthen, Jacob och Eiler Ulfeld, Johan Gabriel Sparwenfeld, Arild Huitfeld, Johan Lagercrona och många andra. Tredje häftet innehåller även nekrologer över Kristian Setterwall och Emil Haverman. I avdelningen »Från bok- och biblioteksvärlden» lämnas bl. a. meddelande om Göteborgs stadsbibliotek, vars handskriftssamling omfattar de Aschebergiska papperen (omkr. 500 handl.), handlingar ur Daniel Frasers kvarlåtenskap, brev till amiralen H. F. af Chapman, frih. Osc. Dicksons autografsamling o. s. v. Stifts- och landsbiblioteket i Linköping har förvärvat bl. a. ett familjearkiv från Hösterum i Östergötland med brev till och från medlemmar av släkten af Ekenstam (rör särskilt majoren C. T. af E., kaptenen C. A. V. af E. och härads hövdingen C. T. af E.). Nr 4 upptages helt av hand-

lingarna från internationella bibliotekskommitténs möte 20—21 aug. 1930.

— *Arkiv för nordisk filologi*, vars redaktion från och med tredje följden år 1929 övertogs av prof. Emil Olson, Lund, har sedan dess fullbordat dels bd 45, 1929, och dels tredje följdens andra band (bd 46, 1930). Av biographica bjuder tidskriften flera utförliga i form av nekrologer, bl. a. i bd 45 Rolf Pippings över Bruno Sjöros och Emil Olsons över Gustaf Cederschiöld. I flera av häftena fortsättes en tidigare börjad diskussion mellan olika forskare (här Natan Lindqvist och Sam Henning), om huruvida Laurentius Andreæ eller Olavus Petri är översättaren av Nya Testamentet 1526. I bd 45, h. 2, observeras prof. Ewald Lidéns »Tydningar och kritiska anmärkningar till Stockholms äldsta stadsböcker». Förf. kommer där också in på personnamnsfrågor (s. 208 ff.) och berör även släkten Frille med utgångspunkt från urkundsmaterial. Det kan därvid framhållas, att denna kända fräsesläkt även är genealogiskt bearbetad dels i Danmarks Adels Aarbog 1892, dels för den till Finland utgrenade linjen av samma släkt i Jully Ramsays Fräsesläkter (s. 133 ff.), där även en annan, från den äldre finländska grenen på mödernet härstammande ätt av samma namn behandlas. Adelsaarbogen sammanställer släktnamnet med det inom ätten flerfaldigt förekommande mansnamnet Frellav (och därav patronymikon Frellavsen). Även Hellquist i »Xenia Lidéniana» (1912, s. 87) anser, att Frille snarast är ett gammalt personnamn, som utgör en kortnamnsbildning till Fridhlef. Lidén anför vidare på tal om Sture-ätternas namn, att det sannolikt icke bör avledas av »stur», stor, men att dess tydning — beroende av dess första uppträdande och tidigaste hemort — ännu icke är klarlagd. — I bd 45, h. 4, har Sven Grén Broberg en utförlig bibliografi för 1927, som bl. a. innehåller en myckenhet av topographica, även en avdelning för äldre rättsvetenskap och historia. Den senare årgångens (bd 46) häfte 3 har ett intresseväckande personhistoriskt bidrag i lektor O. Klockhoffs posthuma uppsats om Folkungaättens stamfader. Det är Folke Filbyter, som är på tapeten. Förf. påpekar först med hänsyn till det inom Folkungaätten ofta förekommande namnet Bengt och de vanliga äldre namnreglerna, att då Folke Digre enligt Saxo hade två söner, Bengt och Knut, och den senare bar morfaderens, Knut den heliges, namn, torde den förstnämnde varit uppkallad efter farfadern. Folke Digre skulle således hetat Folke Bengtsson, på latin filius Benedicti. På grund av namnet Bengts vanlighet inom ätten kan Folkes patronymikon ha skriftligen uttryckts med en latinsk förkortning fil. Biti (filius Benedicti), varav sedermera genom missförstånd uppkommit Filbiti, Filböthi, Filbyti och Filbyter. Folke »Filbyter» skulle då vara densamme som Folke Digre. I bd 46, h. 4, har Sven Grén Broberg bibliografi även för 1928.

B. H—d.

— I *Svensk Tidskrift* 1930 har förste bibliotekarien dr Oscar Wieselgren skrivit en intressant uppsats (s. 272—281) om Jacob

Gottbergs stambok. Ett resealbum från Karl IX:s tid. Förf. ger en allmän orientering rörande forna tiders stamböcker och påvisar, hur man med ledning av deras spridda men exakta Orts-, tid- och personuppgifter ofta kan rekonstruera förvånande mycket av stamboksägar- nas levnadslopp och därjämte finna många andras biografier. Gottberg, som tillhörde en pommersk adelssläkt, köpte 1591 i Venedig den vackra lilla volym (nu i Kungl. Bibl.), för vars innehåll Wieselgren redogör. Redan nämnda är i Siena har sedermera rikskansleren Svante Bielke låtit måla sitt vapen i stamboken, som från 1592, då Gottberg var i Wien, har ett ännu vackrare Bielkevapen med underskriften »Ericus Iohannis Bielcke». Detta kan ej vara någon annan än en drottning Gunillas broder, om vilken ättartavlorna endast förmåla, att han dog ung. Under vistelse i Köpenhamn 1592 tillkom hovjunkaren Lorens Carpelans vapen. År 1593 synes Gottberg varaktigt ha kommit i svensk sjötjänst och omtalas 1594—98 som skeppskapten. Han steg snabbt, blev 1599 underamiral och förlänades 21 dec. s. å. med Bergkvara (J. A. Almquist, *Civila lokalförvaltn.*, II, s. 33, not 3). Detta fick han dock snart lämna, ty det förlänades omkr. 1603 till Carl Carlsson Gyllenhielm. Gottberg, som okt. 1600 tillträtt ståthållarskapet i Pernau, satt där åtminstone något av året 1601 (*Hist. Tidskr.* 1898, s. 341), var från 1602 änyo amiral och hade 1604 i livstidsförläning Testema gård vid Pernau (Almquist, a. a., IV, s. 94). Från 1608 är i stamboken Jacob De la Gardies vapen, utbildad hos Wieselgren (s. 272), från Lybeck i april 1609 återfinnes sedermera riksrådet Henrik Carlsson Horns (af Kanckas) vapenbild. Gottberg var vid sistnämnda tidpunkt (1609) stadd på värvingar i Tyskland, varom hans bevarade räkenskaper i Krigsarkivet lämna upplysningar (se S. Tunberg i PHT 1920, s. 159). Beträffande G:s förläningar har Wieselgren följt A. Zetterstens »Svenska flottans historia», II, vars uppgifter (s. 160) se nog så bestickande ut. De äro emellertid tyvärr samtliga oriktiga utom en (om Bergkvara) och även denna missvisande genom sin ofullständighet. Det är visserligen riktigt, att Gottberg förlänades med åtskilliga gårdar efter de i Linköping 1600 avrättade herrarna, ävensom efter den fångne, sedan landsflyktige Clas Bielke och den likaledes landsflyktige Erik Stenböck. Några gods med namnen Helgö, Åkerö och Ökne i Uppland, som Zettersten anger, finnas emellertid öfver huvud icke; uppgifterna bero på, att Z. missförstått sina källuppgifter. Ett Helgö i Tystberga s:n (Söd.) innehade Gottberg verkligen, men endast 1600—03 (Tor Bergs utredning om fögderier för förbrutna gods i Medd. fr. Sv. Riksarkivet 1927, s. 219). Namnen Åkerö och Ökne åter äro var för sig korrumpierade former för den lilla Oknön (mellan Aspö och Bond-Arnö) i Mälaren, som alltså ej var någon gård, men där familjen Näfs besittningar med huvudgården Marby 1602 såsom kronogods under frälsevillkor överlämnats till Gottberg (T. Berg, »Johan Skytte», s. 112 ff.). Trots strider med släkten Näf lyckades G. hålla sig kvar i denna besittning, under det att han miste en mängd övriga förläningar 1612, ehuru han fick visst vederlag på annat håll (se Berg i Medd. fr. Sv. RA 1927). Gottberg avled, enligt en av Berg (sistn. a. a., s. 186, not 6) citerad tidningsartikel, den 11 juli 1614.

Hans änka, Margareta Hansdotter, innehade efter hans död återstoden av de förbrutna gods, som förlänats honom, nämligen Clas Bielkes. Den släkt, vars namn redan under tidiga år figurerar i Gottbergs stambok, kom sålunda att på olika sätt spela en roll i hans och hans familjs öden.

B. H—d.

Den innehållsrika tidskriften *Namn och Bygd*. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning, utg. av prof. Jöran Sählgrén, Uppsala, har i sin ärg. 17 (1929) bl. a. artiklar av prof. S. Lindqvist om Hedebyväldet och prof. E. Hjärne om »Vederläg och sjöväsen». I en uppsats ang. annat ämne har prof. Sählgrén (s. 79 ff.) haft anledning återupptaga frågan om namnet Gustavs olika medeltida former i anslutning till tidigare bidrag av Otto v. Friesen i *Namn och Bygd* 1920 och Fr. Löffler i samma tidskrift 1925. I tidskriftens ärg. 18 (1930), h. 1, skriver prof. B. Hesselman om »Långheden och Hälsingskogen. Namnstudier kring en gammal färdväg» och J. Svennung om landskapsnamnet Njudung.

— Dr juris Henrik Lundh från Oslo höll den 2 sept. 1930 i Nordiska administrativa förbundets avdelning i Stockholm föredrag om »Retningslinjer i nordisk namnelovgivning». Hans framställning föreligger nu i tryck i *Nordisk Administrativ Tidsskrift*, h. 4, 1930, s. 217—233. I förhållande till ett tidigare norskt inlägg i namnrättsfrågan (advokaten J. Middelthøns i *Norsk Sléktshistorisk Tidsskrift*, bd II, h. 3 1930, s. 222—229) intager dr Lundh en i flera hänseenden skiljaktig ståndpunkt. En diskussion i denna viktiga angelägenhet är emellertid alltid av stort intresse.

— I »Vår stad. Tidskrift för Stockholms stads tjänstemän», ärg. XX (1930), n:o 12, har arkivarien Nils Östman lämnat ett bidrag om *Altargraven i Klara kyrka* (s. 276—279) i Stockholm. Enligt en av byggmästaren Ernst Vilhelm Berggren (1825—1900) på 1850-talet gjord uppteckning (nu i samlingarna i van der Noothska huset, Sthlm) hade under altaret i S. Klara kyrka påträffats kistor, vilkas inskrifter Berggren sökt tolka. Dessa avskrifter, som förete nog så egendomliga missförstånd, har Östman i sin tur på ett fyndigt sätt uttytt och kommer till den slutsatsen, att det rört sig om ståthållaren Anders Sigfridsson Rålams kista jämte ett par andra av hans familjs samt Catharina Grundells, dotter till 1600-talsrådmannen Olof Larsson.

— Av *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar* har utkommit del 41: 1 och 2. Det förra häftet utgöres av överbibliotekarien Vilhelm Gödels monografi över *Riksantikvarieämbetet* (Sthlm 1930. 8:o. 268 s. Häft. kr. 5:—). Planschporträtt av Johannes Bureus, Johan Hadorph, Peringskiöld och Bror Emil Hildebrand (Lea Ahlborns medaljong) pryda arbetet, med vilket akademien och författaren celebrerat riksantikvarieämbetets 300-årsjubileum.

Del 41: 2 utgöres av prof. Carl Hallendorffs posthuma arbete *Konung Oscar I:s politik under Krimkriget* (Sthlm 1930. 8:o. 182 s. Häft. kr. 5: —), som är en med inledande översikt försedd aktpublikation. De intressanta avtryckta dokumenten utgöras av politiska och diplomatiska uppteckningar och depescher.

— Av *Historiska Handlingar* har utkommit del 28: 2, *Handlingar till Sten Sture d. y:s historia 1515—1518*, utg. av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinavians historia genom Sven Tunberg (Sthlm 1931. 8:o. XVI, 111 s. Häft. kr. 5: —). De avtryckta aktstyckena jämte inledningar av resp. utgivare äro följande: Berättelse av de vendiska städernas sändebud rörande förhandlingarna i Köpenhamn 1515 samt. Urkunder rörande de svensk-danska fredsförhandlingarna aug.—sept. 1518, utg. av fil. kand. Ragnar Svansson, som även utarbetat personregistret (i vilket personerna gärna kunde varit släktidentifierade), vidare Handlingar rörande Gustav Trolles ärkebiskopsval och striden mellan honom och Jöns Månsson om domprosteriet i Linköping, utg. av förste amanuensen i Riksarkivet, fil. lic. Lars Sjödin, samt Relation med bifogade akter rörande striderna mellan Sten Sture d. y. och ärkebiskop Gustav Trolle 1515—1517, utg. av prof. Johan Bergman.

— Av *Stockholms stads tänkeböcker 1504—1514*, utg. genom Kungl. Samfundet med understöd av Stockholms stad och samfundet Sankt Erik genom Joh. Ax. Almquist (jfr PHT 1930, s. 115 f.), har utkommit h. 1 för tiden 1504—1507 (s. 1—160; häft. kr. 10: —).

— *Meddelanden från Kungl. Akademien för de fria konsterna*, 1930 innehåller bl. a. Axel Gauffins minnestal över Oscar Björck vid akademiens sammankomst dec. 1929 samt en reproduktion av självporträtt av Björck, utfört i München vintern 1884—1885.

— *Karolinska Förbundets Årsbok 1929* (Lund 1930. 8:o. (4), 252 s. För medl. kr. 4: —) har utkommit, red. av docenten Sten Bonnesen. Boken prydes av en plansch med ett hittills okänt porträtt i miniatyr av Karl XII, sannolikt målat av Axel Löwen. I årsboken redogör Sigrd Leijonhufvud för och meddelar avtryck av förut obeaktade uppteckningar av riksrådet greve Thure Gabriel Bielkes hågkomster av Karl XII. Lektor Per Sörensson avslutar sin stora undersökning angående kejsaren, Sverige och de nordiska allierade från Karl XII:s hemkomst från Turkiet till alliansen i Wien 1719. I en uppsats om lantmätaren och poeten Wilhelm Kruse (1674—1739) lämnar docenten Sture Bolin ett bidrag till kännedomen om den politiska agitationsdiktningen under Karl XII. Lektor Karl Enghoff kompletterar sina tidigare undersökningar till Kristianstads historia med en skildring av stadens ockupation av danskarna 1710. Från biografisk synpunkt kan framhållas, att uppsatsen särskilt berör handlanden Anton Cortmejer.

Den nya årsbokens viktigaste och mest sensationella bidrag är den svenske generalguvernörens i Stralsund, greve Axel Löwens på franska skrivna minnen om Karl XII. De utgöra en del av det arkivfynd, omfattande Löwens litterära kvarlåtenskap, som gjordes i Stralsunds gamla rådhus sommaren 1929. Memoarerna utgivas (med tysk inledning) av den om de svensk-pommerska minnena förtjänte museidirektören Fritz Adler, Stralsund. Beträffande tidpunkten för memoarernas nedskrivande har Adler angivit perioden 1735—1751, Bonnesen i en not föreslagit tiden 1743—1751 eller 1748—1751 och prof. Ahnlund i en anmälan i Svenska Dagbladet ²⁴/₇ 1930 även av andra skäl gjort troligt, att de skrivits efter 1748. Anmälan är i tillfälle, tack vare tillmötesgående älskvärdhet av frih. August Trolle Löwen, Trollesund, Ludgo, att härtill foga en intressant, närmare tidsbestämning. I arkivet på Trollesund finnes nämligen ett manuskript (54 s., 19 × 23 cm.) på franska, vars innehåll enligt frih. Trolle Löwen åtminstone huvudsakligen överensstämmer med de i årsboken publicerade memoarerna, ehuru skildringen avbrytes med början av belägringen av Tournai 1709. Överskriften lyder: *Memoires de ma Vie, écrites dans mes loisirs à la Campagne, l'Age de 66 Ans*. Som Löwen var född 1686, erhålles härigenom årtalet 1752. Rubrikens formulering ger väl emellertid vid handen, att memoarerna utarbetats under en längre tid, åren omkr. 1750, varmed alltså Bonnesens och Ahnlunds tidsbestämningar ganska nära överensstämma. I fråga om Löwens intressanta minnen skall blott ytterligare framhållas vikten av den till största delen av Bonnesen utarbetade kommentaren. Denna omfångsrika, sällsynt ingående framställning är från såväl historisk som bibliografisk synpunkt särdeles lärorik.

B. H—d.

— *Karl Johans Förbundets Handlingar* för åren 1927—1930 ha utkommit av trycket (Upps. 1930. 8:o. 164 s. Häft. kr. 3:—), red. av förbundets sekr., andre bibliotekarien Arvid H. J. Uggla. De under fyraårsperioden hållna föredragen i förbundet publiceras som bilagor. Dr F. W. Morén giver där »Några kritiska anmärkningar till Schinkels framställning av Karl Johans politik 1810—1813» och lic. Nils Forssell skriver om »Krigsberedning, civil beredning och statsrådsberedning. Uppkomsten av Karl XIV Johans regeringspraxis». Jämte K. W. Herdins anteckningar om »Uppsala borgerskaps hyllning av konung Karl Johan» och tal till Karl Johans minne av H. J. Hammarskjöld och Knut Hamilton innehåller denna avdelning dr Herbert Lundhs studie *Karl XIV Johan och Baltzar Bogislaus von Platen*, bokens från biografisk synpunkt intressantaste bidrag. Förf. giver en ingående, välskriven och livfull bild av dessa båda kraftiga härskarnaturer, vilka i avgörande hänseenden haft stor betydelse för varandra och trots enstaka sammanstötningar förenades i ett framgångsrikt samarbete för det allmänna.

B. H—d.

— Svenska Linné-Sällskapets årskrift har utkommit med årg. XIII (1930) red. av bibliotekarien A. Hj. Ugglas. Som försättsplansch (i färg) har årskriften Mijten d. ä:s ståtliga porträtt av Olof Rudbeck d. ä. Av de egentliga Linnéuppsatserna må nämnas Elis Malmeströms om Carl von Linnés naturfilosofiska tankar, J. A. O. Skärman om Linnés besök på Kinnekulle 1746, livmedikus O. T. Hults om »Fyra Linnéporträtt», Otto Gertz om Linné och cecidologien, Gustaf Drakes om Linné och pärlodlingen samt Arvid Ugglas om Linnéstatyn i Uppsala Botanicum. — Prof. H. O. Juel har bidragit med en uppsats om Pehr Kalms bemödanden att i vårt land införa nordamerikanska växter. Årskriften är som vanligt förnämlig även i typografiskt och illustrativt hänseende.

— Samfundet S:t Eriks årsbok 1930 är utg. genom Sigurd Wallin och Gösta Sellin (192 s. Wahlström & Widstrand i distr. Häft. kr. 10:—). Som inledning står en dödsruna över Carl Hallendorff, ristad av Sven Tunberg. — Tvenne uppsatser behandla stadsarkitektoniska frågor, nämligen Tage William-Olssons om Sveavägen och Gotthard Johanssons om Staden mellan broarna. Thure Nyman lämnar en ingående redogörelse för bildhuggaren Johan Niklas Byströms villa på Djurgården, sedermera ägd av bl. a. bildhuggarna J. P. Molin och Qvarnström, juveleraren Christian Hammer och präst Carl, utkyrd till amerikanske ministern och numera övergången i spanska statens ägo som legationshus. Einar Leffler beskriver Kungl. statybildhuggarebostället vid Beridarebanan, där Johan Tobias Sergel under en lång följd av år hade sin bostad och ateljé. Till Henrik Alms »Stockholms observatorium. En byggnadshistorisk undersökning» äro fogade porträtt av Per Elvius d. y., Carl Hårleman och (porträttmedaljong av) Per Wilhelm Wargentin. I »En dödande värjstöt. Kulturbild från Stockholm år 1684» ger Vilh. Djurberg efter bevarade rättegångsprotokoll en livlig skildring av ett uppträde nära Hans Möhlers krog vid Barnängen, då musketeraren Mårten Berg efter intagande av en väl kraftig dos öl och kallskål rände värjan igenom en stackars gesäll hos överskäraren vid Leijonanäckers manufaktur, mästare Hans Schuldtz. Berättelsen är ett kulturhistoriskt komplement till Rösman's monografi över Barnängsindustrierna, varom se PHT 1930, s. 99 ff.

— Samfundet S:t Erik har även som andra häftet i en tillämnad serie av populära monografier över Stockholms olika stadsdelar utgivit *Södra Djurgården* av Gustaf Näsström och Gösta Sellin (Sthlm, Nordiska museets förlag, 1930. 8:o. 24 s. text, 71 bilder. Häft. kr. 4:25). Under »En vandring runt Djurgården» gör Näsström på ett mycket underhållande sätt läsaren närmare bekant med den mångskiftande personkrets, som på ett eller annat sätt varit knuten till detta område. Där är Gjørwell, som på sommarstället Törpet — ntiv. Kaptensudden — skapade »en pastoral i Gessners anda, fylld av sentimentalt natursvärmeri och tårmligt fromma lycköstämningar och doftande av smultronmjölk och bischoff», där äro Bellmansfigurerna, vidare stamkunderna på gamla Blå Porten — Wilh.

von Braun, August Blanche och Lars Hjortsberg, artisterna på de olika Djurgårdsteatrarna o. s. v. En storartad ensemble måtte varietén Victoriateatern haft, då på 1880—90-talen huvudstadens vivörer, värdigt anförda av portugisiska ministern Soto Mayor, där fingo »applådera 'antipodisten' Susanna Schaffer med 'de små känsliga fötterna', 'herrkomikern' Anna Fiori, tankeläsarmediet miss Kennedy, snabbmålaren Aziz Babaluk, kuplettsångaren Sigge Wulff» m. fl. storheter. Längs stranden passeras de förnäma villorna, delvis med anor från gustaviansk tid. De äfföljande bilderna äro utsökt vackra och välvalda, med stark kontrastverkan mellan t. ex. den lantliga idyllen vid och i Gröndal och de praktfulla interiörerna från Rosendal med sin rönödlade empire.

— *Dalarnas Hembygds-Förbunds Tidskrift* innehåller i h. 4, 1929, bl. a. »J. O. Wallins testimonium från Falu trivialskola jämte några andra små bidrag till hans biografi» av Helmer Lagergren. Olof Christerson meddelar i en uppsats om gruvfogdegården Sjustjärnstorp i Grängesberg tillika en stamtavla över boställsinnehavare av de med varandra förbundna släkterna Tunell (Boultrop-Thunell) och Södersten jämte upplysningar i texten om släktmedlemmarna. — Ärg. 1930 har i h. 1 en artikel av frih. Walter von Tröil, Helsingfors, om hans stamfader prosten Uno Troilius i Leksand med porträtt av denne och hans hustru, Margareta Burea, den kända »Stormör i Dalom» (jfr ovan s. 129), en bild av epitafiet över prosten i Leksands kyrka och översättning av dess latinska inskrift. Förf. har för uppsatsen använt bl. a. Johannes Rudbeckius likpredikan över Troilius. I samma häfte publicerar Helmer Lagergren ett Dalarnas Förrminnesförening tillhörigt och i Dala fornsal, Falun, förvarat pergamentsbrev, utfärdat i »Sunda» (äfv. utg. identifierat med Utsund) i Folkärna s:n, Dalarna, 1384. Datum (»in vigilia omnium sanctorum») återges emellertid oriktigt med 1 nov., ty vigilia anger dagen före och då allhelgonadagen var den 1 nov., blir brevets datum alltså 31 okt. Brevet, som ej finnes tryckt i *Diplomatarium Dalecarlicum*, är ett fastebrev, utfärdat av Ingevald Djäkn vid lagmansting, hållet å herr Sten Stenssons (Bielke) vägnar. Utg. har i detta sammanhang en utredning av namnet Djäkns förekomst i Dalarna. En erinring rörande detta namn torde kanske ej sakna intresse. Visserligen är det naturligtvis riktigt, som bl. a. prof. Elof Hellquist påpekat i sin intressanta studie över »Förnsvenska tillnamn» (i »Xenia Lideniana», 1912, s. 84—115), att yrkesbeteckningar redan under medeltiden började gå i arv (a. a., s. 105). Å andra sidan måste man nog vara särskilt försiktig i fråga om namnet Djäkn. Jully Ramsay har i sina Frälsesläkter (s. 82) härom följande tänkvärda uttalande: »Namnet Diekn, under medeltiden särdeles vanligt i Finland, fördes där af enskilda män, utan att något fall är känt, då det gått i arv från far till son. Ovisst är därför om det brukats såsom släktnamn, eller om det icke snarare blifvit användt såsom namntillägg för att beteckna skriffkunnighet och förfarenhet i rättsvärd. Härför talar den omständigheten att det, oberoende af sköldemärke eller släktskap, företrädesvis om ej uteslutande tillades personer, som utöfvade

något slags domareverksamhet.» Ingevald Djäkn (nämnes 1371—1400, är † 1414), som var underlagman i Västmanland och Dalarna samt bodde i Kumla, använde ibland bomärke, men stundom sigill med två vinkelhakar (SRP n. 1404; kopieboken B 15, f. 193 v., RA). K. H. Karlsson hänför honom till en detta vapen förande släkt, till vilken bl. a. hörde sörmlandsväpnaren Ingemund Arvidsson (nämnes 1444—60), dennes äldre frände Ingemund Ingevaldsson i Svepnäs (Uppl.; nämnes 1367—86), g. m. Bengta, Torsten Gjurdssons (Oxenstierna) dotter, samt deras son Ingevald Ingemundsson, prebendat i Strängnäs, som nämnes 1446—1452 (brev 1404 ¹⁰/₂, SD n. 422; brev 1435 ¹⁰/₂, tr. i A. Nördén, »Norrköpings medeltid», 1918, s. 134, n. 110—111; perg. 1450 ²⁵/₇, RA). Om Ingevald Djäkns närmaste familj finnas några upplysningar i bl. a. ett brev av 1400 ¹⁸/₇ (SRP n. 3113; texten, utom fastarnas namn, tr. hos A. W. Gadolin, »Pantsättning af jord», 1909, s. 286, n. 49). Rörande återgivandet av brevet från 1384 fornsvenska text gör utg. reservation för möjligen förekommande feltydningar. Transkriptionen ser onekligen i vissa hänseenden egendomlig ut; det torde i dylika fall vara att tillråda anlåtande av någon expert före textens tryckning. Utom nysvensk översättning av brevet meddelar utg. Orts- och personhistorisk kommentar. Av recensensavdelningen i h. 1 framgår, att Bertil Hård af Segerstad skrivit en biografi (m. portr.) över Jacob Ramsell, den kände brukspatronen i Bergslagen, i Dalajournalisternas jultidning »Pennfäktaren» 1929. — I h. 2 skriver Harry Blomberg några ord till tioårsminnet av skalden Dan Anderssons död. Ingemar Källström har en utförlig studie över Hans Järta som Dalaskald. Ur Älvsborgslösenhandlingarna 1571, varav tidigare publicerats uppgifterna om Floda och Nås' socknar, avtryckes nu partiet om Svärdsjö s:n (inklusive nuv. Envikens och Sundborns socknar), vilket endast delvis förut offentliggjorts i dr K. Linges bok om Svärdsjö (se PHT 1929, s. 249). Även h. 3 har utkommit.

B. H—d.

— Till de från biografisk och genealogisk synpunkt mera rikhaltiga hembygdspublikationerna hör fortfarande den dalsländska årsboken *Hembygden*, nu utkommen för 1930 och som vanligt red. av med. dr E. m. Bergman, Göteborg. Ulla Unger-Burén skriver om sina farföräldrar, brukspatron Adolf Ungers på Henriksholm vid Animskog och Axel Liljedahl refererar Linnés Dalresa. Av särskilt intresse är Fridolf Wildtes studie över Dalslands häradssigill med avbildningar, belysande sigillbildernas utveckling. Beträffande landskaps- och stadsvapen finnas som bekant flera undersökningar offentliggjorda. Wildte åter är inne på ett i tryck nästan obearbetat, men icke oviktigt heraldiskt arbetsfält, som ehuru svårplöjt borde kunna få flera intresserade dyrkare för andra landskap. För Skånes, Hallands och Blekinges äldre period föreligger en mönstergill liknande utredning i framlidne arkivarien A. Thisets »Skaanske By- och Herreds-vaaben i den danske Tid» i Hist. Tidskr. för Skåneland, bd 1, h. 7 (1903), s. 333—362 (många ill.); jfr härom även Chr. Axel Jensen i »Festskrift til Kristian Erslev fra danske Historikere» 1927, s. 179—

186. I Hembygden finnas vidare bidrag av Tor Hedberg om provinsmålaren Oskar Halleborg, av Otto Edquist om den Wærnska lancaster-skolan i Bäckefors och av P. Meijer Granqvist om prosten O. A. Groth som dalforskare. Gustaf Meyer har vidare återgivit (Åmåls-) minnen från en tidigare period än den han behandlar i sin ovan s. 124 omnämnda bok. Efter dalsländskt porträttgalleri 1930 komma minnesrunor över bl. a. grosshandlaren Peder Colbiörnsen Wærn, med. prof. Joh. Gust. Edgren, advokaten Nils von Sneidern och konstnären Halleborg, dalsländsk krönika 1929 och dödslista för s. å. Slutligen innehåller årsboken som vanligt antavlor (i fjärde led), denna gång för rådmannen J. A. W. Rahmn (1869—1929), de förut nämnda P. C. Wærn (1851—1929) och O. A. Groth (1849—1926) samt läroverksadjunkten A. P. Skoglar (1854—1929).

B. H—d.

— Hans Hildebrand har i »Sveriges medeltid», del II, bl. a. en utredning om medeltida gods- och godsägarförhållanden, varvid han även berör tillvaron av dåtida jordeböcker. »Dessa anteckningar», skriver förf. (s. 445), »... innehålla ett mycket värderikt material, vilket hittills icke blivit uppmärksammat så som bort ske. Det vore väl, om de bleve tryckta. I deras nuvarande skick äro de... svåra att begagna, i synnerhet som det fordras en noggrann förberedande undersökning om orterne, vilke ibland äro väl knapphändigt angivne». Bland de jordeböcker förf. särskilt nämner är också Arvid Birgersson Trolles (sign. C. 37, RA) till Bergkvara, vilken är upplagd i slutet av 1490-talet.

Ett större parti av Arvid Trolles jordregister har nu befordrats till trycket av P. G. Vejde (*Ur Arvid Trolles jordebok. I: Hyllén-Cavallius-föreningens årsbok 1930, s. 133—196*), som därigenom alltså ej blott givit ett nytt och betydande bidrag till småländsk godshistoria utan även riktat vår historiska litteratur med en allmänviktig källpublikation. Den Trolleska jordeboken är särskilt förnämlig genom sin omfattning och mängden av gods- och personhistoriska notiser. Vejde, som skrivit en intressant inledning till avtrycket, uppskattar jordebokens godsenheter till in emot ett tusen — och då hade Arvid Trolle ändock därutöver besittningar i Danmark. Det av Vejde publicerade partiet rör Trollegodsen i Kronobergs län: 458 ägoenheter, en siffra, som väl illustrerar talet om »de wälduge Trollar till Bierqwar». Arvid Trolle själv var tydligen en ytterst driftig finansman. Dråpligt är det av Vejde citerade uttalandet av ståthållaren Nils Birgersson (Rosenquist) på Kronoberg: »Ther som någer god tilfelle varid haffve, haffver gamle Arvid Trolle inthet förgätid sigh!» De Trolleska egendomarna, enligt utg. »Smålands troligen i alla tider största godscomplex», innehades sedan till större delen av Erik Trolle (Arvids son och ärkebiskopen Gustafs fader) samt dennes halvbror Thure Trolle. Komplexet sprängdes genom arvsfördelning på Thures sju döttrar. Särdeles värdefullt är det, att Vejde försett sitt avtryck med dels ortregister, identifierande de olika ortnamnen, dels ett personregister. Det senare är också en god hjälp, ehuru bl. a. identifie-

ringarna här torde ha kunnat göras något mera pregnant. Så är exempelvis »Anders Hongesson i Holbonäs, trol. frälseman» utan tvivel den »knapen» Anders Håkansson till Holmbonäs eller Holbonäs (nuv. Hålbönäs i Skyllinge sn, Söderm., varmed V. också identifierar gården), som Styffe omtalar i Skandinavien, 3:e uppl., s. 284. Med hjälp av pergaments- och pappersbrev samt kopieböcker i RA. o. s. v. skulle givetvis många av de Trolleska gårdarnas proveniens kunna utletas och Vejde påpekar själv, att en mängd av Arvid Trolles affärs handlingar återfinnas i t. ex. Lars Eriksson Sparres kopieböcker, sign. B 15 och B 16, i RA. För att taga ett exempel kan anm. nämna, att i B 15 (f. 281 v) förekommer ett brev, utställt i Stockholm 1430. ^{28/5}, varigenom Esbjörn Blåpanna till Birger Trolle, Arvids fader, försäljer »allan min arffua deel, som iak äger i Lionsshult och Agundharryd h sokn» i Sunnerbo. I jordeboken återfinnes mycket riktigt under »Agwonnæryd soken»: »Jtem en gard i j lonsshwlt rentter iiij pwnd smor». Då denna gård genom en marginalanteckning anges ha senare tillhört Thure Trolles lott, får man således genom dessa sammanställningar en ägarelängd för större delen av 1400-talet för det vid Möckeln belägna Lönhult, som sedermera utvecklats sig till en by. Beträffande dödsår (»† omkr. 1480») för den i jordeboken och registret nämnde herr Laurens Haraldsson, Arvid Trolles sväger, se nedan i anmälan av N. Allboföreningens årsbok. Oriktigt torde det vara att, som utg. gjort, i registret sammanföra Sonne med Sven. Namnet Sone (Sonne), som ju ännu förekommer (Sonesson), är samma namn som det nu vanligare Sune.

Hyllén Cavalliusföreningens årsbok 1930 (Växjö 1930. 8:o. 267 s., ill.) innehåller, utom den Trolleska jordeboken, även en av Vejde utarbetad framställning angående danska härjningar i Varend 1612 med avtryck av kammararkivlängder över brända gårdar m. m. i Allbo och Kinnevald. Ur Smålands handlingar 1616 (KA) är en nu avtryckt förteckning över kvinnor i Blådinge, som mist sina män 1612. Vejde skildrar också ett upplopp i Konga härad 1687. Årsboken innehåller i övrigt en större avhandling av lektor E. Elgqvist om »Eruler-nas bosättning i Varend», tvenne bidrag av J. A. Göth och två av G. H. Schelin; de två senare förf:a giva bl. a. bilder från Sjöås-socken.

B. H—d.

— *Norra Allbo hembygdsförening* i Kronobergs län, som 1929 gjorde en god start med sin första publikation (se PHT 1930, s. 128 ff.), har nu utgivit sin andra *årsbok* (Moheda 1930. 8:o. 119 s., 2 karill. Häft. kr. 2: —), ägnad åt *Aringsås* s:n vid sjön Salen. Tage Berggren skildrar fornlämningar och fornfynd och fil. dr Ragnar Blomqvist lämnar en utförlig beskrivning av socknens kyrka. Mest personhistoriskt intresse har liksom förut herrgårdspartiet, där P. G. Vejde fortsätter sin framgångsrika inventering av den småländska säterihistorien. I Aringsås ligga herresätena *Engaholm*, *Spåningslanda* och *Benestad*. Det förstnämnda och största godset hette under medeltiden *Enga* och var 1410 sätesgård för väpnaren Harald Laurensen (sned-

bjälke; förf. ger honom s. 92 oriktigt herretitel). Med Bengta Jonsdotter (Bååt) hade han en framstående son, som ärvde Enga, nämligen riddaren Laurens Haraldsson (sneðbjälke), ingift i den mäktiga och godsrika Trolleätten och omnämnd som riksråd åtminstone 1463 ^{18/6} och 1466 ^{7/2}. (Diplomatarium Christierni Primi, s. 150, nr 114 b, och s. 176; nr. 127; Styffe, Bidrag, 3, inledn., s. 270). Herr Laurens var född omkr. 1411, när han vid vittnesmål i Katerina Ulfsdotters helgonprocess (Hist. Bibl. II, 1876, s. 14) angavs som 66 år gammal. Han nämnes redan i en handling 1434 ^{1/4} (orig. perg., RA), var ännu 1446 ^{18/7} väpnare, men 1452 ^{28/9} riddare; de Brun i sin riddarlängd (se ovan s. 114) antager, att han dubbats vid Karl Knutssons kröning 1448. Herr Laurens äktade Katerina Birgersdotter (Trolle, en syster till herr Arvid, se ovan s. 141) och Vejde uppger, att bröllopet stod den 7 nov. 1467. Detta är dock oriktigt och beror på misstolkning av ett brev av 1467 ^{8/11} (i kopicboken B 15, f. 253 v, RA), vilket Vejde anger såsom morgongåvobrev. Det är emellertid i stället av testamenterisk karaktär, i det att herr Laurens upplåter till sin hustru sin andel i Ed (i Våxtorp sn, Östbo hd). — som hennes fader, herr Birger (Trolle), förut ägt — så att hon skall besitta hela gården efter makens död, »efter det att vi ej barn tillsammans hava och för hennes storsliga kärlek, hon mig bevist haver». Ed, som hade förstörts i strid, hade herr Laurens själv åter bebyggt (Styffe, Skandinavien, 3:e uppl., s. 197, not 3). Det skulle för övrigt varit egendomligt, om Katerina Birgersdotter gift sig först 1467. Hon var nämligen då omkr. 60 år, när hon vid vittnesmålet jämte maken i Katerina Ulfsdotters helgonprocess 1477 anges som 70 år gammal (således född omkr. 1407 och något äldre än mannen). Beträffande herr Laurens' dödsår, så torde han hava avlidit 1481 (Västergötlands fornminnesförs tidskr., bd II, h. 8—9, 1908, s. 175, jfr C. Silfverstolpe, Vadstena klostets jordebok, s. 167 f.). Att herr Laurens vid sin död var den siste på svärdsidan av sin ätt, är möjligt, men ej fullt säkert; för avgörande härav fordras en mera ingående undersökning. Han torde i varje fall ej ha haft någon bror i livet (en broder, Erland Laurensen, nämnes 1475 som död), men väl, som Vejde också framhåller, en syster, fru Birgitta Haraldsdotter, som ofta möter i handlingarna. Hon gifte sig 1) m. Niklis Niklissson Guse (ell. Guse Niklissson) och 2) 1445 ^{28/7} (A. Nordén, »Norrköpings medeltid», s. 147 f.) m. herr Knut (Bertilsson) Grundis (var † 1477), som hon länge överlevde; om en arvprocess efter fru Birgittas död jfr J. E. Almquist, »Den s. k. mellersta lagens bestämmelser om istadarätt» (1924), s. 19. Även herr Laurens' och fru Birgittas kusin (Styffe, Skandinavien, 3:e uppl., s. 233, not 5), fru Anna Göstafsdotter på Stävlö, g. m. herr Knut Bengtsson (tillbakaseende ulf) överlevde herr Laurens. Enga övergick emellertid på något sätt till Trollarna på Bergkvara, men beboddes ej av dem. Det ärvdes av släkterna Bååt, Sparre och Rosenhane. År 1727 kom Engaholm, som det nu hette, till Koskullska ätten, i vilken det som bekant ännu är fideikommiss. För den Koskullska tiden föreligger ett rikt material och Vejde lämnar här ingående upplysningar och reproducerar vackra porträtt. — *Späningslanda* till-

hörde bl. a. ätterna Siöblad, Lindegren, Grönhagen och Rappe men kom 1733 även det till Koskulls på Engaholm, dit det alltjämt hör. Det tredje säteriet är *Benestad*, vackert beläget vid Salens strand. Vejde har i Göta hovrätts arkiv funnit omnämnt ett förut okänt pergamentsbrev från 1379, vari namnet förekommer. I brev av 1402 ¹⁵/₂ (SD n. 142) omtalas också en gård i Benestad. Skatten av bl. a. sex hemman i Benestad förlänades 1648 till Johan Mårtensson Armlod. Själva herresätet grundades egentligen av den historiskt bekante diplomaten, kungl. rådet Edvard Ehrenstéen. Det kom sedan till släkterna Rudebeck, Unæus, Skytte, Björkman och Hedenstierna, bytte ofta ägare och såldes 1813 av krigspräsidenten frih. Bror Cederström till hans svägers greve Adolf Mörner. Ehuru det 1824 köptes av överfältläkaren L. E. Hillers, beboddes Benestad i flera år även av Cederströms änka, Christine Charlotte Mörner (se anm:s art. om henne i Sv. Biogr. Lex., bd 8, 1928, s. 135 ff.), som dog där 1832. Det kom sedan under samma ägare som Oby (se PHT 1930, s. 129), d. v. s. Charlotte Mörners ättlingar (från hennes första gifte) baronerna Gyllenkrok, till 1874. Efter nya ägarväxlingar tillhör gården från 1910 led. av riksdagens första kammare Per Gustafsson (»i Benestad»).

B. H—d.

— *Norrboten. Norrbottens läns hembygdsförenings tidskrift 1930* har utkommit (Luleå 1930. 8:o. 200 s., ill. Häft. kr. 2:—). Som förut omnämmts (PHT 1930, s. 130) är publikationen i fråga rätteligen en årsbok. Den innehåller denna gång bl. a. en trevlig och illustrerad skildring av »Norrländsk högréståndskultur och dess förutsättningar» av Gunnar Ullenius.

— Äldst bland Sveriges fornminnes- och hembygdsföreningar är den, som under skiftande namn verkat och verkar i Närke. Dess uppkomst och tidigare öden äro nära knutna till en av våra märkesmän på hithörande områden under 1800-talet, kammarherren frih. Nils Gabriel Djurkloou (1829—1904). Redan år 1856 stiftades under hans ledning och på hans initiativ *Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen*. Ur den verksamhet denna förening utövade framgick en av annan känd fornforskare, dr Herman Hofberg, med anslag av Vitterhetsakademien utarbetad samling av antikvariska sockenbeskrivningar över Närke, varom mera nedan. Den ovan nämnda föreningen, från vars sekreterarpost Djurkloou avgått 1866, föll väl i dvala 1873. Dess tillhörigheter överlämnades emellertid till den av Djurkloou och häradshövding C. Stenberg 1878 nybildade sammanslutningen *Nerikes fornminnesförening*, som alltså blev dess arvtagare. Djurkloou utvecklade både inom och utom föreningen en livlig verksamhet. Ehuru föreningen även i olika former avsatte spår i tryckt litteratur, började den först så sent som 1896 kunna utgiva en tidskrift, *Meddelanden från Nerikes fornminnesförening*. Dennas första årgång innehöll bl. a. ett även personhistoriskt givande bidrag av A. Kjellström och J. Wahlfisk om Nikolaikyrkan i Örebro samt en uppsats av Johan Johansson i Noraskog om genom reformationen indragna kyrko-

gods i Närke. I årg. II (1901) meddelade bl. a. K. G. Grandinson i en studie över Örebro slott en rikligt dokumenterad förteckning över slottsfogdar och ståthållare där ända från medeltiden. Föreningen bytte 1904 namn och som årg. 3 utkommo därför 1905 *Meddelanden från Örebro läns fornminnesförening*. I prosten Wahlfisks där intagna utmärkta nekrolog över frih. Djurklou finner den intresserade mycket att tillvarataga, ej minst i den till nekrologen fogade innehållsrika bibliografin, som även omfattar en del av Djurklous otryckta litterära kvarlåtenskap (jfr PHT 1930, s. 8). Wahlfisk har såväl i tredje som i femte årg. (1912) framlagt studier rörande Örebro historia. År 1910 fick sammanslutningen på grund av en föreningshopslagning namnet *Föreningen Örebro läns museum*, vilket därmed samtidigt övergick i meddelandenas titel. Årg. VI (1916) innehåller bl. a. »Örebro Skeppare Embetes årskrönika» 1689—1872, utg. av Hj. Linder, vidare en av Kumlakyrkoherden, sedermera biskopen F. M. Franzén gjord beskrivning över Kumla och Hallsbergs socknar samt avtryck av fragment av Örebro härads äldsta kända domböcker (1593—95), meddelade av landsarkivarien G. Berg. Attonde årgången (1922) inledes med en kort nekrolog över Wahlfisk. Av personhistoriskt intresse är greve Stellan Gabriel Mörnerns redogörelse för utställningen av äldre svenska porträtt i Örebro 1920. I denna årgång begynte föreningen offentliggöra de ovan omtalade, i Vitterhetsakademiens arkiv förvarade antikvarisk-topografiska Närkesbeskrivningarna av Hofberg, vilka fortsattes i årg. IX (1925). Sistnämnda årgång innehåller även bl. a. ett bidrag om resterna av Riseberga kloster.

Den senast utkomna årgång X (1930, 196 s., ill.) av den värdefulla serien *Meddelanden från Örebro läns museum* är red. av museiintendenten, fil. lic. Bertil Waldén. Hofbergs nämnda beskrivningar fortsätts för socknarna Glanshammar, Ringkarleby, Lillkyrka, Ödeby och Götlunda. Beträffande Ödeby har Hofberg bl. a. uppgifter angående Käggleholm eller Tuna, som det hette till omkr. 1550 (jfr Hist. Tidskr. 1890, s. 20, och J. A. Almquist, »Den civila lokalförvaltningen», I, s. 302). Förf. nämner bland dess ägare Palne Jönsson (ekeblad) och att gården 1541 övergick genom köp till Gustav Vasa från Bengt Skrivare, »som var gift med Palne Jönssons brorsdotter» (s. 21). Uppgiften om köpet är riktig och ett kungl. brev härom (utfärdat på Västerås slott 18 febr. 1541) finnes i original på papper bevarat i ätten Ribbings huvudmannarkiv (jfr PHT 1930, s. 208, not 2); efter riksregistraturet är brevet tryckt i Gustaf I:s registratur, bd 13, s. 209 f. Bengt (Eriksson) Skrivare (om vilken jfr Almquist, a. a., IV, s. 23 f.) var emellertid icke gift med en Palne Jönssons brorsdotter, såsom Hofberg tydligen i anslutning till Djurklous släktavla i Hist. Tidskr. 1890, s. 22, uppger. I ovannämnda brev 1541 om Tuna kallas Bengts hustru blott »hustru Karine», men i t. ex. pergamentsblev 1542 $\frac{20}{7}$ (orig. i RA, kopia i Ribbingska huvudmannarkivet) nämnes hon Karin Palnedotter. Hon var alltså Palne Jönssons egen dotter och brevet 1541 talar om Tuna som hennes rätta arvegods; härigenom beriktigas Djurklous med tvekan framlagda uppgifter i Hist. Tidskr. 1890, s. 22. Jämte 600 mark för Tuna erhöilo Bengt och Ka-

rin genom nämnda kungl. brev för sin livstid besittningsrätt till en kronans gård, Borresta, i Vadsbro s:n (Söd.). Hofbergs uppgifter om Tunas äldre ägare äro kanske ej heller fullt riktiga (jfr Djurklou, a. a., s. 21). I Hofbergs anteckningar omtalas även det intressanta altarbrun från Ödeby, om vilket se PHT 1930, s. 219. — I årg. X skriver vidare frih. Karl Karlsson Leijonhufvud om Lillkyrka och dess prästboställen. Intendenten Waldén ger en utförlig skildring av hembygdsgården Siggebohyttan i Nora s:n och den till gården under tre och ett halvt århundrade knutna släkt, till vars yngre medlemmar hörde den originelle skriftställaren Karl August Andersson-Meijerhelm (1844—1912). Waldén återger även, under titeln »En hundraårig Örebrokrönika», anteckningar av kommerserådet Carl Gustaf Broms (1756—1832, m. portr. av denne). Det mångsidigt intressanta häftet erhålles till ett pris av kr. 3:—.

B. H—d.

— I »Svensk geografisk årsbok» 1930 har bibliotekarien, docenten dr Herman Richter, Lund, publicerat en studie, *Cartographia Scanensis. De äldsta förarbetena till en kartläggning av de skånska provinserna 1589* (även sep., 51 s.). Det bifogade avtrycket av topografiska uppteckningar från nämnda tid om Skåne och Halland är av även personhistoriskt intresse. Där förekomma nämligen ett flertal uppgifter om ägare till olika större egendomar, vilka notiser ju ha primärt källvärde. Utg. har ökat publikationens användbarhet genom avslutande person- och sakregister samt topografiskt register.

— År 1923 bildades i Malmö »Sällskapet Skånes årsbok» och s. å. utkom dess första publikation, *Skåne, Årsbok*. En lång serie föreligger därav sen dess med bidrag på mycket skiftande områden och givetvis också av växlande värde. Året 1924 framkallade skildringar av kungamötena i Malmö 1524 (av Gunnar Carlquist) och 1914 (av Robert De la Gardie). En uppsats ägnas åt konsul Nils Persson i Hålsingborg (av årsbokens red., bankkamrer Yngve Ekström) och prof. Nils Flensburg berättade i samma årg. barndomsminnen från Lund med omnejd. Av både skånskt och allmänt intresse är den i 1925 års publikation avtryckta, intressanta beskrivning, som den då nyligen bortgångne gamle Lundabispen Gottfrid Billing upptecknat om en jul på Fridhem, hans föräldrahem. Av biographica märkas bidrag om Victoria Benedictsson, Selma Lagerlöf, skulptören och Skånepoeten Axel Ebbe, landskapets speciella målare Gustaf Rydberg samt politikern F. V. Thorsson. Kalendern för 1926 inleder Carl Herslow med bidraget »Ur en nittioårigs minnen», varjämte förekomma nekrologer över t. ex. Ola Hansson och skolmannen Johannes Strömberg. I femte årg. (1927) skriver friherrinnan Henriette Coyet om kronprinsessan Margareta och Hilma Kindberg gör några minnesanteckningar om Talis Qualis och hans hem. Jägmästaren Eug. Hemberg återger i årsboken 1928 hägkomster från August Strindbergs vistelse i Ystad. I 1929 års bok skriver kamrer Ekström om familjen Tranchell och sockerindustrin i Landskrona. Den nu senast, vid julen 1930 utkomna års-

boken har bl. a. bidrag om Seved Ribbing (av Bengt Hildebrand) och Edvard Lehmann (av Malin Holmström-Ingers) samt om Robert och Sigrid Dickson under landshövdingetiden i Malmö 1892—1902 (av Charles Dickson). Ovanstående kortfattade axplockning från personhistorisk synpunkt kan givetvis endast antyda seriens omväxlande innehåll. Årsboken betingar ett pris av kr. 6:— pr årg.

— I »Vänersborgs söners gilles minnesskrift 1905—1930» har Bertel Hallberg meddelat några *Anteckningar om äldre tiders guldsmeder i Vänersborg* (även i särtr., 16 s., 1 pl., Vänersb. 1930). Den lilla undersökningen är av värde såsom tydligen grundad på ett ganska rikhaltigt arkivmaterial. Av mera utförligt omnämnda guldsmeder kunna antecknas Bengt Bränning, Truls Jacobsson Möller, Johan Grönwall, Hans Lundstedt, Johan Kruse, Johan Werlin m. fl.

— I »Nationen och hembygden» I (1930), utg. av Värmlands nation i Uppsala, har förste arkivarien Ernst Nygren publicerat en uppsats om *Mäster Hallers ättlingar*. Karlstad domkyrkas byggmästare Christian Haller (1693—1759), var till sitt ursprung sachsare men gifte sig 1730 i Karlstad med rådmansdottern Hedvig Norsell. Med tre deras söner kom släkten till östersjöprovinserna och utförde där en kulturgärning på flera sätt. En nutida ättling är den berömda historieforskaren i Tübingen Johannes Haller.

— De svenska bergsmännens gamla brödrasamfund, *Sancte Örjens Gille*, som uppstått till ny blomstring, har även börjat utgiva publikationer för att belysa svensk bergshantering genom århundradena. Redaktionskommittén består av förste byråingenjören H. Carlborg, direktören Govert Indebetou, dr Carl Sahlin och prof. Sven Tunberg. Den nya årsbokens namn är *Med hammare och fackla* och har utkommit med årg. I (1928, 189 s., 1 pl., ill. Häft. kr. 5:—) och II (1930, 167 s., 1 pl., ill. Häft. kr. 5:—). Utstyrelsen är förnämlig och det gedigna innehållet kommer att tillförsäkra böckerna ifråga en intresserad läsekrets. I årg. I har f. d. riksbibliotekarien E. W. Dahlgren lämnat en utförlig utredning angående de uppländska bruken Österby, Forsmark, Leufsta och Gimo från äldre tider intill 1627. Den värdefulla avhandlingen, som innehåller många biographica, avslutas med en förteckning över fogdar och bruksförvaltare vid nämnda fyra bruk. G. A. Granström skriver om »Svensk bergsmannagärning i Spanien under 1700-talet». Uppsatsen behandlar bl. a. Liebert Wolters, Samuel Tiquet och Reinhold Gustafsson Angerstein (porträtt). Carl Sahlin bidrar med en studie om brukspatronsuniformen och bergsmansdräkten (portr. av bl. a. P. R. Tersmeden). Helmer Lagergren lämnar meddelande om den i Statens historiska museum förvarade silverkalk från Skänninge Allhelgonakyrka, vilken kalk ursprungligen varit en pokal för bröderna i Sankt Örjens Gille vid Stora Kopparberget. Förf. anser kalken bära ett donatorsvapen (Svinhufvud). Beträffande de av förf. i detta sammanhang omtalade vapnen i Vika kyrka, Dalarna, är det, som anm. tidigare (PHT 1930, s. 124) haft anledning framhålla, knappast lämp-

ligt att bibehålla Puke-namnet för den ätt, som förde hjorthornsvapnet. Icke heller bör Gertrud Jönsdotters (hjorthorn) make, dalafogden Erik Bengtsson, utan vidare föras till ätten Oxenstierna. Han förde visserligen oxpannan, men den i äldre litteratur förekommande uppgiften, att han skulle varit bror till Jöns, Arvid, David och Kristiern Bengtssöner (Oxenstierna) är, såsom tydligt framgår av bevarade arvhandlingar, icke hållbar. Eigenstierna har därför också med rätta uteslutit Erik Bengtsson från Oxenstiernagenealogien i nya ättartavlorna. Så länge Erik Bengtsson ej på annat sätt kan bevisas tillhöra någon gren av denna ätt, bör han anges med ren vapenbeteckning (oxpanna). — Även till årg. II har riksbibliotekarien Dahlgren bidragit, här med en framställning av kolböndernas sammansvärjning vid Lövsta 1718. Sune Ambrosiani publicerar anteckningar om bergsmansyxor och bergsmanshyttor i Norden. Karl-Erik Forsslund skriver om Flatenbergs hytta och Mats Åmark om S:t Göransminnen på svenska kyrkklockor. Ett särdeles intressant bidrag har årsboken i Nils Zenzéns vidlyftiga, starkt arkivaliskt dokumenterade utredning om den som svenskt krigsbyte i Prag 1648 tagna s. k. »stora rubinen», som 1777 skänktes av Gustav III till Katarina II, men 1925 sjönk till rangen av ljusröd turmalin av betydligt mindre värde.

B. H—d.

— I *Historisk Tidskrift för Finland*, h. 2, 1930, fortsätter Bruno Lesch sina studier angående Curt von Stedingk, denna gång med avseende på hans förhållande till Finland efter skilsmässan, medan Stedingk 1809—11 var ambassadör i Petersburg. Eric Anthoni publicerar ett brev från den bekante, av ryska regeringen landsförvisade Åboprofessorn Anders Erik Afzelius. På litteraturavdelningen anmäler bl. a. prof. P. O. v. Törne den av Magnus Björkenheim 1929 utgivna monografien om »Äldre fransk litteratur på herrgårdar i Finland», varjämte redogörelse är införd för det nya finskspråkiga biografiska lexikonet, »Kansallinen elämäkerrasto» (Nationell biografisamling). Av detta ha hittills två band utkommit (1927, 1929; 607 + 563 s.), omfattande A—I. H. 3 inledes med en nekrolog av H. E. Pipping över överbibliotekarien Georg Schauman. Harry Donner meddelar första avdelningen av en studie »Kring G. M. Armfelt och G. W. Tibell åren 1808 och 1811». Eric Anthoni skriver om vice pastor Nils Berghäll, känd från en politisk rättegång 1808. H. 4 innehåller andra avdelningen av H. Donners nämnda undersökning. Eric Anthoni anmäler utförligt prof. E. Juvelius finskspråkiga arbete (1930) om den frihetstida förräderiprocessen mot kyrkoherden Thomas Pacchalenius.

— Genealogiska Samfundets i Finland nystartade tidskrift *Genos* har utkommit med n:ris 2 och 3—4. Gabriel Rein fortsätter sitt finskspråkiga bidrag om »Finska krigares brev». Harald Hornborg skriver om Gustaf Mauritz Armfelts överståthållarfullmakt 1792 och tidskriftens red., Harry Donner, meddelar brev från Wilhelm Gyllenskiëpp under 1788—90 års krig och Carl Fock under 1808—09 års.

Donner har även en finskspråkig uppsats om Gyllenskiepp. Frih. Tor Carpelan framhåller i en porträttuppsats, att det i Genos' första häfte meddelade porträttet av överstelöjtnanten Ulrik Gyllenskiepp säkerligen är målat av tysken D. Woge. Ett av denne utfört porträtt av generallöjtnanten frih. Wilhem Carpelan (1700—1788) reproduceras. Under titeln »Gustaf Johan Kaspersson Wredes stamträd» behandlar A. W. Rancken de till ett Wredevapen från Orimattila kyrka hörande anvapen (samtliga nu i Finlands nationalmuseum). Ett genealogiskt bidrag har häftet i Robert Estlanders »Släkten Withander». Osmo Durchman har finskspråkiga nekrologer över K. E. Ottelin och A. W. Westerlund. Häft. 2 lämnar (s. 100) förteckning på landsarkiv i Sverige, Danmark och Norge, med angivande av de administrativa områden de särskilda arkiven omfatta, samt meddelande om kyrkoarkivalier i Estland. I nr 3—4 behandlar Karl von Schoultz den nyaste litteraturen rörande frågan, huruvida den i Sibirien 1864 avlidne Fjodor Kusmitj i verkligheten var identisk med kejsar Alexander I, vilket förf. anser vara förhållandet. Han anför bl. a. uppgiften, att då bolsjevikerna 1926 läto öppna Alexander I:s kista, denna visade sig vara tom. Frih. Tor Carpelan ger ett bidrag om en förfallen gren av ätten von Qvanten och Paul Nyberg skriver om en släkt Söderström, ursprungligen från Öja socken i Västerrekarne härad av Södermanland. Frih. W. von Troil bidrar med några riktlinjer för släktföreningars bildande och prof. G. Rein meddelar ett brev om Sveaborgs bombardemang 1855. På finska skriver E. O. J. Wirilander om frågan »Varför utdö kultursläkter?»

— I Finland har startats en ny humanistisk tidskrift med titeln *Arctos*. Acta Historica Philologica Philosophica Fennica (red:s adr. Estnäs gat. 9, H:fors. Pr år 50 fmk, i utlandet 40 franska frcs), som skall utkomma med fyra n:r årligen. Tidskriften är avsedd för internationell publik och skall innehålla bidrag på engelska, franska och tyska. Dess ämnessfär är historia, filosofi, klassisk och österländsk filologi samt jämförande språkforskning. Red. utgöres av professorerna E. Linkomies, U. Holmberg-Harva och G. Suolahti samt docenten J. E. Salomaa. Av även personhistoriskt intresse är den utförliga bibliografi, som är avsedd att årligen ingå i n:r 2 och som för åren 1928—29 finnes i det nu utkomna n:r 1—2. Denna bibliografi omfattar bl. a. även historia, biografi och genealogi, konst-, kyrko- och litteraturhistoria, med tysk översättning av alla (svensk- och) finskspråkiga titlar, ehuru tryckorterna egendomligt nog blott angivas med sina finska namnformer. Den intresserade torde i bibliografien finna åtskilligt att tillvarata. Även n:r 3—4 av *Arctos* första årg. har utkommit.

— Bland den slesvig-holsteinska adelns mera kända släkter — Ahlefeldt, Buchwald, Rantzau, Reventlow, Sehested, o. s. v. — är också ätten *Pogwisch*. Denna släkt har nyligen fått sin genealogi utredd av holsteinska ridderskapets specialkännare, dr phil. Louis Bobé (jfr PHT 1929, s. 175 f., och 1930, s. 133 f.) i *Danmarks Adels Aarbog* 1931. Förf. framhåller, att Pogwischarnas släkthistoria förut

är föga bearbetad och att den nu meddelade genealogin alltså är att betrakta såsom ett första försök med därav följande oundvikliga brister. Pogwischarna hava i historien ett föga vackert eftermål, kända för hårdhet och brutalitet, vilket ej hindrade dem att ha starka kyrkliga intressen. Särskilt voro de nära förbundna med klostret Neumünster. Deras storhetstid var 1400-talet. Under 1600-talets senare del gick ätten starkt tillbaka i alla hänseenden. Den delade sig i en preussisk och en dansk gren. Förf. har en härlig beskrivning av, huru dessa båda grenars sista telningar, tvenne gamla fröknar, av en händelse träffades i en järnvägskupé i Tyskland och där till sin gränslösa häpnad gjorde upptäckten, att ställningen som »die letzte Pogwisch», på vilken de trott sig ha monopol, fick dubbleras. Med dem utlocknade den preussiska grenen 1875 och den danska 1881. Den sista mera omtalade släktmedlemmen var Goethes svärdotter, Ottilie von Pogwisch, som vakade vid hans dödsbädd. Svenskt intresse har ätten bl. a. genom de släktmedlemmar, vilka under 1400-talet här intogo en bemärkt ställning. Herr Benedict Pogwisch († 1432) omtalas i Vadstenadiariet som »consiliarius Regis praecipuus». Han stod högt uti konung Eriks av Pommerns gunst. Härom vittnar framför allt, att herr Benedict var förlänad med Kastelholm på Åland. Han äktade Ida Königsmark, änka efter ridaren Thomas von Vitzen (i vilket första gifte hon var en av Gustav Vasas stammödrar). Godstransaktioner m. m. i samband härmed äro tidigare utredda av Holger Rosman i »Bjärka-Säby», I (s. 301 f., 311, 314). Fru Ida innehade efter mannens död jämte Otto Pogwisch Kastelholm. Hon får i Karlskrönikan ett vida mindre vänligt eftermål än maken i Vadstenadiariet, av naturliga, politiska skäl. Vad beträffar herr Otto, som blev hövitsman på Raseborg, råder någon ovisshet om hans börd. Dr Bobé synes anse honom troligen vara herr Benedicts son i ett första, eljest okänt gifte (som dock ej heller antydes på herr Benedicts egen tabell) och sålunda halvbror till fru Idas son, herr Henning Pogwisch, som även skymtar i svenska handlingar. Ätten Pogwisch förde i vapnet en vit springande ulv i blått fält. Samma vapenmärke fördes också av en släkt *von der Wisch*, som dr Bobé även behandlar i Adelsaarbogen. Den kan ej bestämt påvisas vara av samma stam som ätten Pogwisch, ehuru enskilda medlemmar inom båda familjerna otvivelaktigt voro besläktade. På den genealogiska avdelningen i Aarbogen finnes även intagen bl. a. ätten *Haegh-Guldberg*.

B. H—d.

— I dansk *Historisk Tidsskrift*, red. av Ellen Jørgensen, finns i senast utkomna häfte (10. Række, 1. Bd, h. 2, 1930, s. 229 ff.) en ingående recension av underarkivarien i Rigsarkivet dr Bjørn Kernerup över S. Schartaus monografi om Malmö skola (1929; se PHT 1929, s. 232 ff.) och M. Lundborgs om Heliga Trefaldighetskyrkan i Kristianstad (1929), med även många kritiska anteckningar, värdefulla som kommentar till nämnda arbeten.

— Av den danska *Personalhistorisk Tidsskrifts* 51:a årg. (9. Række, 3. Bind) ha utkommit h. 1, 2—3 och 4. H. 1 innehåller en skildring av Thomas Aabye, en Odenserektor på Holbergs tid (av H. H. Fussing) och genealogiska bidrag om släkten Edinger och norska ätten Benkestok. H. 2—3 omfattar bl. a. fortsättning av utdrag ur biskop Jens Bircherods dagböcker 1658—1708 och en värdefull innehållsförteckning till tidskriftens första femtio band. Förteckningen är systematiskt uppställd, släktavdelningen med släktnamn som stickord, alltså ett register av stort genealogiskt intresse. Utom härpå vill anm. särskilt fästa uppmärksamheten på ett från svensk synpunkt ovanligt intresseväckande bidrag, nämligen bibliotekarien dr Joh. D. Landmarks (Trondhjem) stora uppsats »Victor Ronander. 1847—1929. Et Levnedsbillede fra Artist- og Museumsverdenen». Under denna rubrik döljer sig ett sällsamt levnadsöde. Konditorssonen Victor Ronander var född 1847 i Köpenhamn av en enligt traditionen svensk släkt, som han senare ansåg vara en gren av gotlandssläkten Ronander (jfr H. Rosman, »Sören Norbys ättlingar» i den svenska PHT 1904, s. 82 f.). Victor R:s mor tillhörde den också ursprungligen svenska släkt Tegner, som kom från Stockholm över Limhamn till Danmark (se denna tidskrift 1917, s. 204 ff., och Th. Hauch-Fausbøll, »Patriciske Slægter», Fjerde Saml., s. 184 ff.), där den blivit bekant genom flera konstnärligt framstående medlemmar. Redan som pojke visade Victor R. numismatiska intressen, men blev satt i handelslära och övergick snart till musikeryrket. Från 1872 förde han i 20 år en kringirrande tillvaro med långa turnéer i Finland och icke minst Sverige. Man får ingående följa denna buktande, pittoreska artistbana, under vilken R. träffar allehanda människor — t. ex. cirkusfamiljen Madigan —, och samtidigt flitigt besöker bibliotek och samlar mynt. I mars 1892 kom R. till Trondhjem och där blev han genom ödets nyck bofast i 37 år. Som den samlare han var — »igrunden imod nogensinde at tilintetgøre noget som helst» — passade han på vid gatugrävningar och uppköpte fynd. Hans arkeologiska samling observerades, köptes av Det kgl. norske Videnskapers Selskab i Trondhjem, han blev assistent vid sällskapets bibliotek och slutligen föreståndare för dess mynt- och medaljsamling. Intresserad bibliograf och personhistoriker arbetade han även som pensionerad, till dess en sjukdom 1928 bröt hans krafter. Han avled i Trondhjem den 3 april 1929. Denna korta resumé av hans liv kan endast ge en antydning om den livfulla och breda levnads-skildring, som dr Landmark skrivit i den danska tidskriften och som varmt rekommenderas de intresserade till närmare studium. — Det avslutande h. 4 innehåller genealogiska bidrag om den bekanta norska släkten Colbiørnsens danska grenar (av dr. phil. Louis Bobé) samt släkterna Lomholt (av A. Lomholt) och Rosenberg från Aalborg (av C. Klitgaard). Sistnämnda familj har skänkt inslag. Sälunda var Frands Nielsen Rosenberg (1593—1658) professor vid gymnasiet i Lund och kyrkoherde i Bjällerup (slutl. biskop i Viborg) samt, liksom en syster, ingift i lundabiskopen Poul Mortensens familj (Grum). Andra uppsatser i häftet röra Christian Winther, Grundtvig m. fl., varjämte de Bobé publicerar brev till prosten V. P. Seidelin från Christian

VIII och prinsessan Charlotte. — Det danska systemsamfundet, som den 20 okt. 1930 till hedersledamot valt överstekammarjunkaren greve Adam Lewenhaupt, Stockholm, har samma styrelse som förut (se PHT 1930, s. 134).
B. H—d.

— Av *Norsk Biografisk Leksikon*, red. av Edv. Bull och Einar Jansen, har utkommit h. 23 (1930), omfattande Hallager-Hansen (Hans). Av artiklarna i häftet märkas från svensk synpunkt en över juveleraren och samlaren Christian Hammer (1818—1905) av Thor Kielland och en över konung Hans (1455—1513) av prof. Oscar Albert Johnsen.

— Den norske personhistorikern direktören cand. jur. Sigurd Meidell, Oslo, har i norska *Morgenbladets* söndagsnr den 15 mars 1930 skrivit en längre, älskvärd anmälan av PHT. I anledning av docenten Krafts recension (PHT 1929, h. 4) av riksbibliotekarien Collijns »Birgittinska gestalter» har dir. Meidell kommit in på ett annat birgittinskt ämne, nämligen Birgittas skrin i Vadstena. Han påpekar där, att ett av de på skrinet förekommande vapnen i hög grad liknar den förnäma norska medeltida Losnaättens vapenbild, som bestod av nio korsställda rutor (Losnaättens vapen finnes avbildat t. ex. i *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift*, I, 1927, pl. I, nr 5, med beskrivning s. 47). Meidell skriver: »Det nævnte gotiske skjold findes i midten av de største roser paa kistens skraataak». En jämförelse med beskrivningen av skrinet i I. Collijns och A. Lindbloms utförliga katalog över Birgittautställningen 1918, s. 18 ff., synes visa, att det väl är fråga om den sköld, som där anges vid ornament nr 1 (s. 18). Den i katalogen meddelade vapenbeskrivningen lyder: »två på snedden korsade rader av åtta viggår, i mitten en ruta av röd emalj». Katalogen sammanställer (s. 20) skölden med Arend Karows vapen (1383, se SRP nr 1946), men går ej närmare in på frågan. På den bild av Losnavapnet, som Meidell reproducerat (från en pokal i Ullstein kirke, Søndmøre) i tidningen, är skölden fyrstyckad av rutor (korsställningen synes alltså vara i någon mån variabel), vilka sammanstråla till en rund figur i sköldens mitt. Den bild av skrinet, som finnes i det just utkomna h. 1—2 (s. 69) av *Fornvännen* 1931, visar mitt i de tre största rosorna en sköld, som onekligen på något sätt är fyrstyckad, men detaljerna urskiljas ej på bilden. Det av dir. Meidell givna uppslaget torde i varje fall förtjäna att följas av en närmare undersökning av vapnet i fråga. Vad Vadstenaklostrets norska förbindelser beträffar, voro dessa ju talrika och betydande.
B. H—d.

— I andra bandets h. 4 (1930) av *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift* avslutar F. Marstrander sin art. (jfr PHT 1930, s. 135) om Anders Marstrand och arkivarien E. A. Thomle ger nya bidrag till historien om »den saakaldte familie Bratt i Gudbrandsdalen». Vidare behandlas bl. a. släkterna Calmeyer och Houge samt Trondhjemssläkten Due och en namnskyddsfråga rörande familjen Weydahl. Häftet innehåller även en medlemsförteckning.

Följande av Samfundets skrifter utlämnas efter rekvisition hossekreteraren, adr. FAMILJEBOKEN, Vasagatan 7, Stockholm, till nedannämnda pris:

- Svenska Autograf Sällskapets tidskrift, Del I, n:is 3, 7—12, årg.**
1879—1888 (h. 1, 2 o. 4—6 saknas), per n:r kr. 3:—
Svenska Autograf Sällskapets tidskrift, Del II, n:is 1—12, årg.
1889—1896 (340 sid.), lämnas fullständig till nedsatt pris av kr. 18:—
Personregister till delarne I och II (44 sid.) kr. 6:—
Personhistorisk tidskrift:
Årg. I (1898—1899) h. 3 o. 4 à kr. 3:75 (h. 1 o. 2 slutsålda).
• II (1900) h. 1 o. 2 à kr. 3:75 (h. 3 o. 4 slutsålda).
• III (1901) (slutsåld).
• IV (1902) — årg. XXIV (1923) à kr. 15 per årg. utom årg. VIII (1906), som är slutsåld.
• XXV (1924) — årg. XXXI (1930) à kr. 10:—

Skrifter och Handlingar, utg. genom Svenska Autograf Sällskapet:

- I. St: Nikolai kyrkas i Stockholm vigselbok, 1. 1604—1650 och 2. 1651—1700 (182 sid.), utg. av F. U. Wrangel kr. 9:—
II. En adlig och furstlig hofpredikant under 1600-talets senare hälft, P. G. Öjer; utg. af Karl af Schmidt (82 sid.) kr. 4:50.
III. Släkten Aminoff (slutsåld).
IV. Klosterfolket i Vadstena af C. Silfverstolpe (slutsåld).
D:o d:o tryckt å *bättre papper* (i få ex.) kr. 15:—
V. Svenska porträtt i samlingarna vid Uppsala universitet, förteckn. af N. Sjöberg (6+87 sid.) med 31 porträtt; ingår i årg. III o. IV.
VI. Svenskarne under dannebrogen 1848—50, med tillägg (102+24 sid.), af B. Schöldström, med 97 porträtt (slutsåld).
VII. Svensk genealogisk litteratur, förtecknad af J. A. Almquist (80 sid.) . kr. 6:—
VIII. Porträttsamlingarna å Edsberg och Hedensberg (23 sid. och 14 porträtt + 56 sid. och 3 porträtt); ingår i årg. VI h. 3—4 och årg. VII h. 4.

Skrifter, utg. av Personhistoriska Samfundet:

1. Köpings stads tjänstemän 1605—1905 af G. Elgenstierna (106 sid.); ingår i årg. VIII h. 3—4.
2. Kalmar regementes chefer 1623—1907 af F. Rudelius (160 sid. + 23 porträtt); ingår i årg. IX h. 3—4.
3. Register till Personh. Samfundets porträttsamlingar årg. I—III (1906—08); ingår i årg. XI h. 2—4 och XII h. 1—2; även separat kr. 6:—
4. Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjänstemän under åren 1700—1800. Af Karl Enghoff . . . kr. 6:—
5. V. Millqvist, Svenska Riksdagens Borgarstånd 1719—1866. Personhistoriska anteckningar kr. 6:—
6. Erik XIV:s almanacksanteckningar, hans dagböcker, ritningar och musiknoter i urval, utg. af C. M. Stenbock; ingår i årg. XIV h. 2—3.
7. Olof och Caroline Wijks porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XV h. 4.
8. Grefve Reinhold von Rosens porträttsamling. Beskrifven af Nils Sjöberg; ingår i årg. XVI h. 1—2.
9. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. mäningsregementen till häst och ståndsdragoner under stora nordiska kriget av V. Hamilton, C. H. Kreüger och E. Leijonhufvud; ingår i årg. XVIII h. 1—2.
10. Namnlistor över officerskårerna vid svenska s. k. mäningsregementen till fot under stora nordiska kriget av E. Leijonhufvud kr. 15:—
Dödslistor från och med år 1899 till och med år 1903 à kr. 3:—

Medlemsavgiften i Personhistoriska Samfundet är kr. 10:— pr år + 50 öre för porto och uttages såsom postförskott för Personhistorisk Tidsskrift. Önskan om inträde anmäles till Samfundets sekreterare (adr. se ovan). Bokhandelspris för löpande årgång är kr. 12:50.

Personhistoriska Samfundets ledamöter uppmanas att söka verka för ökning av Samfundets medlemsantal.

FORTIFIKATIONENS HISTORIA

kan erhållas genom rekvisition hos
Tidskrift i Fortifikationen, Stockholm 16, Box 1009,
Tel. 16492

*Av verket hava hittills utkommit delarna I, II, III och
IV, 1:sta bandet, omfattande tiden fram till 1811, samt
del VI, två band, innehållande biografiska anteckningar
om c:a 1100 personer för tiden intill 1719.*

Verket innehåller dessutom en mängd ritningar
öfver fästningar, stadsplaner m. m.

FÖRKORTNINGSLISTA.

- ATA=Antikvarisk-topografiska arkivet, Vitterhetsakademien.
DS=Svenskt Diplomatarium (Diplomatarium Suecanum), utg. gm J. G. Liljegen,
B. E. Hildebrand, E. Hildebrand och S. Tunberg.
GIR=Gustaf I:s Registratur.
HH=Historiska Handlingar.
HS=B. E. Hildebrand, Sv. sigiller från medeltiden.
HSH=Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT=(svensk) Hist. Tidskr.
NTBB=Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen.
PHT=Personhistorisk Tidskrift.
SAT=Svenska Autografsällskapets Tidskrift.
SD=Svenskt Diplomatarium fr. o. m. år 1401, utg. gm C. Silfverstolpe och K. H.
Karlsson.
SFSS=Samlingar utg. av Svenska Fornskrift-Sällskapet.
SRP=Svenska Riks-Archivets Pergamentsbref.
SRS=Scriptores rerum Suecicarum medii ævi.
- KA=Kammararkivet.
KB=Kungl. Biblioteket.
LUB=Lunds Universitetsbibliotek.
RA=Riksarkivet.
UUB=Uppsala Universitetsbibliotek.